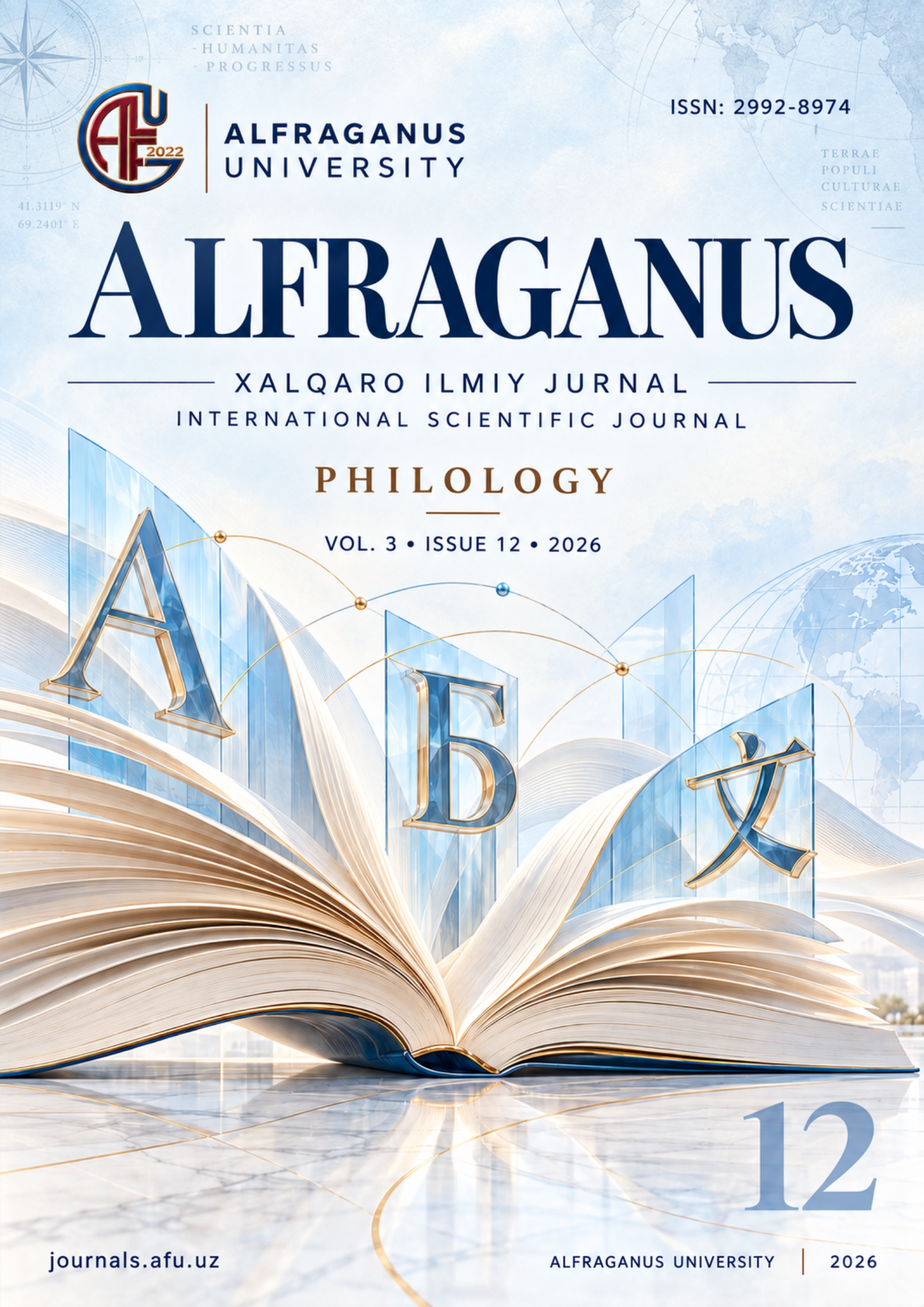

SCIENTIA
- HUMANITAS
- PROGRESSUS

ALFRAGANUS
UNIVERSITY

ISSN: 2992-8974

TERRAE
POPULI
CULTURAE
SCIENTIAE

41.3119° N
69.2401° E

ALFRAGANUS

XALQARO ILMIY JURNAL
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

PHILOLOGY

VOL. 3 • ISSUE 12 • 2026

A

B

文

12

LOYIHA RAHBARI

Ismailov Azizbek
Ruzimahmatovich

Alfraganus Universiteti rektori, PhD, dotsent.
Rector of ALFRAGANUS UNIVERSITY, PhD,
associate professor.

BOSH MUHARRIR

Egamberdiyev Farmonqul
Tursunqulovich

Alfraganus Universiteti rektori maslahatchisi,
professor, iqtisodiyot fanlari doktori.
Rector's advisor, Professor, Doctor of
Economics.

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Muminov Nozim
G'afarovich

Alfraganus Universiteti prorektori, professor,
iqtisodiyot fanlari nomzodi.
ALFRAGANUS UNIVERSITY vice-rector,
professor, candidate of economic sciences.

MAS'UL KOTIB

Xo'jayev Mo'minjon
Isoxonovich

Alfraganus Universiteti prorektori, falsafa fanlari
doktori (DSc), professor.
ALFRAGANUS UNIVERSITY vice-rector, Doctor
of Philosophy (DSc), professor.

Tahririyat kengashi

01

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich

O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, Toshkentdagi G. V. Plekhanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti filiali rektori.
Academician, Doctor of Economics, Rector of the Tashkent branch of Plekhanov Russian University of Economics.

03

Murtazayeva Raxbar Xamidovna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti professori, tarix fanlari doktori.
Professor of the National University of Uzbekistan, Doctor of History.

05

Rahmonov Rasul Nematovich

Toshkent shahridagi Webster universiteti ijrochi direktori, PhD, professor.
Executive Director, Webster University in Tashkent, PhD, professor.

07

Umarov Baxriddin Mengboyevich

Alfraganus Universiteti professori, psixologiya fanlari doktori.
Doctor of Psychological Sciences (DSc), professor of ALFRAGANUS UNIVERSITY.

09

Qaxxorova Matluba Mannofovna

O'zbekiston Respublikasi Din ishlari bo'yicha qo'mita raisi o'rinbosari, professor, falsafa fanlari doktori.
Deputy Chair of the Committee on Religious Affairs, Doctor of Philosophy (DSc), professor.

11

Zakirov Nodir Uzuyevich

Respublika ixtisoslashtirilgan kardiologiya ilmiy-amaliy tibbiyot markazi bo'limi rahbari, tibbiyot fanlari doktori.
Head of Department, Republican Specialized Cardiology Center, Doctor of Medical Sciences.

13

Jalilov Fazliddin Sodiqovich

ALFRAGANUS UNIVERSITY "Farmatsiya va kimyo" kafedrasini mudiri, farmatsevtika va kimyo fanlari doktori, professor. f.jalilov@afu.uz
Head of Pharmacy and Chemistry, Doctor of Pharmaceutical and Chemical Sciences.

15

Shukurov Yorkin Alidjanovich

PhD, O'zbekiston Xalqaro Islom akademiyasi dotsenti.
PhD, Associate Professor of the International Islamic Academy of Uzbekistan.

17

Xadjamuratova Matlyuba Xashimovna

ALFRAGANUS UNIVERSITY "Xalqaro munosabatlar va tarix" kafedrasini professori, tarix fanlari doktori, dotsent. m.xadjamuratova@afu.uz
Professor of International Relations and History, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor.

02

Vaxabov Abduraxim Vasikovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor.
Professor, Doctor of Economics, department head at the National University of Uzbekistan.

04

Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori, falsafa fanlari doktori.
Professor of Tashkent State University of Economics, Doctor of Philosophy.

06

Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor.
Professor, Doctor of Economics (DSc), department head at the National University of Uzbekistan.

08

Egamberdiyeva Yulduz Xamroqul qizi

O'zbekiston Milliy universiteti, PhD, Tabiiy geografiya kafedrasini dotsenti.
National University of Uzbekistan, PhD, Assistant Professor of Physical Geography.

10

Xalmirzayev Axmadjon Axunovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, geografiya fanlari nomzodi.
Associate Professor of the National University of Uzbekistan, Candidate of Geography.

12

Abduraximova Lola Anvarovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, tibbiy fundamental fanlar kafedrasini professori, DSc.
Professor of Basic Medical Sciences, Kimyo International University in Tashkent, DSc.

14

Norov Toji Omonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori, falsafa fanlari doktori.
Professor of Tashkent State University of Economics, Doctor of Philosophy.

16

Kurbonov Jasurbek Pozilovich

ALFRAGANUS UNIVERSITY Iqtisodiyot fakulteti dekani, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent. j.kurbonov@afu.uz
Dean of the Faculty of Economics, PhD in Economics, Associate Professor.

Tahririyatning xalqaro kengashi

01

Birol Merkan

Najmaddin Erbakan nomidagi davlat universiteti, Siyosiy fanlar fakulteti, Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasini professori, fan doktori (Turkiya).
Professor, Doctor of Science, Necmettin Erbakan University (Türkiye).

03

Aliyeva Inobbat Akramovna

I. Kant nomidagi Baltika Federal universiteti, Boshqaruv va hududiy rivojlanish instituti talaba salohiyatini rivojlantirish klasteri boshlig'ining muovini, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya).
Deputy Head, Institute of Management and Regional Development.

05

Zenkova Inga Vladimirovna

Yevfrosiniya Polotskaya nomidagi Polotsk davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasini mudiri, PhD, dotsent (Belarus).
Head of Economics, Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk.

07

Bunkin Nikolay Fedorovich

Fizika-matematika fanlari doktori, professor, N. E. Bauman nomidagi Moskva davlat texnika universiteti.
nbunkin@mail.ru (Rossiya).
Professor, Department of Fundamental Sciences, Bauman Moscow State Technical University.

09

Boshkayeva Asil Kinesovna

Farmatsevtika fanlari doktori, professor, S. D. Asfandiyanov nomidagi Qozog'iston Milliy Tibbiyot universiteti kafedra mudiri. boshkayeva.a@kaznmu.kz
Professor and Head of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry.

02

Altunina Varvara Viktorovna

I. Kant nomidagi Baltika Federal universiteti huzuridagi Oliy biznes va tadbirkorlik maktabi direktori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya).
Director, Higher School of Business and Entrepreneurship, Immanuel Kant Baltic Federal University.

04

Raximshikova Mavluda Karimjanovna

Muxtor Auevov nomidagi Janubiy Qozog'iston universiteti dotsenti, falsafa fanlari nomzodi (Qozog'iston).
Associate Professor, South Kazakhstan University, Candidate of Philosophy.

06

Turmetov Batirxan Xudaybergenovich

Fizika-matematika fanlari doktori, X. A. Yassaviy nomidagi Xalqaro qozoq-turk universiteti professori. batirkhan.turmetov@ayu.edu.kz (Qozog'iston).
Professor, Doctor of Science, Khoja Ahmed Yasawi University.

08

Gulgaysha Sagidolda

Filologiya fanlari doktori, L. N. Gumilev nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti professori. sagidolda.g@enu.kz (Qozog'iston).
Doctor of Philology, Professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University.

10

Askiah Jamaluddin

PhD, Dr., Inson ekologiyasi fakulteti, Resurslarni boshqarish va iste'molchi tadqiqotlari bo'limi, Putra Malaysia Universiteti. askiah@upm.edu.my
University Putra Malaysia, Faculty of Human Ecology.

MUNDARIJA

PHILOLOGY / CONTENTS

ИСМОИЛОВА Р.

РЕЧЕВЫЕ СТРАТЕГИИ СЕТЕВОГО ЭТИКЕТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

3

G'OZIYEVA M.

AUTENTIK MATERIALLAR VOSITASIDA TA'LIM OLUVCHILARNING SOTSIOPRAGMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR TIZIMINING ILMIY-METODIK ASOSLARI

15

ALIYEVA D.

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA VATANPARVARLIK G'OYALARINING FALSAFIY TAHLILI

25

CHILMURZAYEVA M.

TARIXIY ROMAN TARAQQIYOTI TENDENTSIYALARI: WALTER SCOTT ASARLARI MISOLIDA

37

ANVAROVA I.

INGLIZ TILI TA'LIMIDA MILLIY MADANIYAT KOMPONENTLARINI INTEGRATSIYA QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

48

IZOMOVA M.

EMOTSIONALLIKNI FRAZEOLOGIK SATHDA IFODALANISH XUSUSIYATLARI

55

ЖАМЕДИНОВА В.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА «ТРУД» В ПАРЕМИЯХ РУССКОГО, УЗБЕКСКОГО, КАЗАХСКОГО И КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКОВ

67

MUNDARIJA

PHILOLOGY / CONTENTS

PO'LATOVA M.

NAJIB MAHFUZNING «أولاد حارتنا» ROMANIDAGI FRAZEOLOGIK VA TURG'UN BIRLIKLARNING SEMANTIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI HAMDA ULARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MASALALARI

79

SOBIROVA M

GAZETA MATNINI TUSHUNISHNING PSIXOLINGVISTIK MEXANIZMLARI

92

AYATOV R

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILINI INTEGRATSIYALASHGAN KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QITISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

106

DJALALETDINOVA F

O'ZBEK VA YEVROPA MASALCHILIGIDA ALLEGORIYA VA DIDAKTIK OBRAZLAR POETIKASI

116

SULTANOVA S

C1 DARAJA TALABALARNING BADIY TARJIMA SOHASIDAGI KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

124

SHERALIYEVA SH

ENHANCING READING COMPREHENSION THROUGH AUTHENTIC ENGLISH TEXTS

133

BOBOQULOVA I

QAHRAMONLAR XARAКTERI VA DIALOGLARIDA KINOYANING QO'LLANILISHI HAMDA STILISTIK TAHLILI (G'. G'ULOMNING "SHUM BOLA" VA M. TVENNING "THE ADVENTURES OF HUCKLEBERRY FINN" ASARLARI MISOLIDA)

146

УДК 1751

Исмоилова Раъно Баходиржановна
Преподаватель Центра преподавания
языков филологического факультета
Университет Альфраганус,
ORCID: 0009-0004-4925-1780
e-mail: ismranosh@gmail.com

РЕЧЕВЫЕ СТРАТЕГИИ СЕТЕВОГО ЭТИКЕТА В ОБРАЗОВА- ТЕЛЬНОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В статье рассматриваются речевые стратегии сетевого этикета как отражение социокультурных трансформаций образовательного интернет-дискурса высшей школы. Актуальность исследования обусловлена активным внедрением цифровых технологий в образовательный процесс, что приводит к изменению традиционных моделей академической коммуникации и формированию новых норм взаимодействия между преподавателями и студентами. Цель исследования заключается в выявлении доминирующих речевых стратегий сетевого этикета и определении их роли в трансформации образовательного интернет-дискурса.

Материалом исследования послужили 100 сообщений образовательных Telegram-чатов государственных и частных высших учебных заведений Республики Узбекистан, а также результаты анкетирования студентов. Для достижения поставленной цели использовались методы дискурс-анализа, контент-анализа, количественного и сравнительного анализа.

В результате исследования выделены пять основных речевых стратегий образовательной интернет-коммуникации: аксиологическая, стратегия солидаризации, эмоционально-экспрессивная, организационно-регулятивная и сепаративная. Установлено, что наиболее распространенной является аксиологическая стратегия, отражающая процессы взаимного оценивания участников образовательного взаимодействия. Показано, что цифровая образовательная среда способствует развитию горизонтальных коммуникативных связей, демократизации академического общения и расширению использования эмоционально-экспрессивных средств при сохранении институционального характера образовательного дискурса.

Полученные результаты свидетельствуют о формировании новой модели сетевого этикета, сочетающей традиционные академические нормы с коммуникативными практиками цифровой среды. Практическая значимость исследования заключается в возможности применения его результатов при

разработке рекомендаций по организации цифровой образовательной коммуникации и совершенствовании преподавания дисциплин, связанных с культурой речи, медиакоммуникацией, академическим письмом и цифровым этикетом.

Ключевые слова: образовательный дискурс, интернет-коммуникация, сетевой этикет, речевые стратегии, цифровизация образования, Telegram-чаты, академическая коммуникация, социокультурные трансформации.

OLIY TA'LIMNING INTERNET-DISKURSIDA TARMOQ ETIKETINING NUTQ STRATEGIYALARI

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'limning internet-diskursidagi sotsiomadaniy transformatsiyalarning ifodasi sifatida tarmoq etiketi nutq strategiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga jadal joriy etilishi natijasida akademik kommunikatsiyaning an'anaviy modellari o'zgarib, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro muloqotning yangi me'yorlari shakllanayotgani bilan belgilanadi. Tadqiqotning maqsadi tarmoq etiketi ustun nutq strategiyalarini aniqlash hamda ularning ta'lim internet-diskursining transformatsiyasidagi o'rnini belgilashdan iborat.

Tadqiqot materiali sifatida O'zbekiston Respublikasi davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining Telegram ta'lim guruhlaridan olingan 100 ta xabar hamda talabalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari xizmat qildi. Belgilangan maqsadga erishish uchun diskurs tahlili, kontent tahlili, miqdoriy va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijasida ta'lim internet-kommunikatsiyasining beshta asosiy nutq strategiyasi: aksiologik strategiya, birdamlik strategiyasi, emotsional-ekspressiv strategiya, tashkiliy-regulyativ strategiya hamda separat strategiya ajratib ko'rsatildi. Eng ko'p uchraydigan strategiya ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro baholash jarayonlarini aks ettiruvchi aksiologik strategiya ekanligi aniqlandi. Shuningdek, raqamli ta'lim muhiti gorizontaal kommunikativ aloqalarning rivojlanishiga, akademik muloqotning demokratlashuviga hamda ta'lim diskursining institutsional xususiyatlarini saqlagan holda emotsional-ekspressiv vositalardan foydalanishning kengayishiga xizmat qilishi ko'rsatildi.

Olingan natijalar an'anaviy akademik me'yorlar bilan raqamli muhitning kommunikativ amaliyotlarini uyg'unlashtiruvchi tarmoq etiketining yangi modeli shakllanayotganini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati ularni raqamli ta'lim kommunikatsiyasini tashkil etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishda, shuningdek, nutq madaniyati, mediakommunikatsiya, akademik yozuv va raqamli etiketga oid fanlarni takomillashtirishda qo'llash imkoniyati bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim diskursi, internet-kommunikatsiya, tarmoq etiketi, nutq strategiyalari, ta'limni raqamlashtirish, Telegram guruhlar, akademik kommunikatsiya, sotsiomadaniy transformatsiyalar.

SPEECH STRATEGIES OF NETIQUETTE IN THE EDUCATIONAL INTERNET DISCOURSE OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article examines the speech strategies of netiquette in the educational Internet discourse of higher education. The relevance of the study is determined by the rapid integration of digital technologies into the educational process, which has transformed traditional models of academic communication and contributed to the emergence of new interaction patterns between teachers and students. The purpose of the study is to identify the dominant speech strategies of netiquette and determine their role in the transformation of educational Internet discourse.

The empirical material consists of 100 messages collected from educational Telegram chats of public and private higher education institutions in the Republic of Uzbekistan, as well as the results of a student survey. The study employs discourse analysis, content analysis, quantitative analysis, and comparative analysis.

The findings reveal five major speech strategies in educational Internet communication: axiological, solidarity, emotional-expressive, organizational-regulatory, and separative strategies. The axiological strategy, reflecting the processes of mutual evaluation among participants in educational interaction, was found to be the most frequent. The results also demonstrate that the digital educational environment promotes the development of horizontal communication, the democratization of academic interaction, and the wider use of emotional-expressive means while preserving the institutional nature of educational discourse.

The findings indicate the formation of a new model of netiquette that combines traditional academic norms with the communicative practices of the digital environment. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results to the development of recommendations for organizing digital educational communication and improving the teaching of courses related to speech culture, media communication, academic writing, and digital etiquette.

Keywords: educational discourse, Internet communication, netiquette, speech strategies, digitalization of education, Telegram chats, academic communication, sociocultural transformations.

ВВЕДЕНИЕ

Стремительное развитие цифровых технологий существенно изменило формы и способы взаимодействия участников

образовательного процесса. Если традиционная академическая коммуникация преимущественно осуществлялась в условиях непосредственного речевого контакта, то современная образовательная среда

все чаще функционирует посредством цифровых платформ, электронных образовательных ресурсов и мессенджеров. Наиболее распространенными средствами взаимодействия преподавателей и студентов стали образовательные Telegram-чаты, электронная почта, системы дистанционного обучения и видеоконференции. Эти изменения обусловили трансформацию речевого поведения участников образовательного процесса и формирование новых норм академического общения [9].

В условиях цифровизации образования особую значимость приобретает сетевой этикет как совокупность коммуникативных норм, регулирующих взаимодействие пользователей в виртуальном пространстве [10]. Современный сетевой этикет выходит далеко за рамки правил вежливости, выполняя функции организации коммуникации, регулирования межличностных отношений, поддержания академической культуры и предупреждения коммуникативных конфликтов. Его развитие отражает происходящие в обществе социокультурные изменения, связанные с демократизацией образовательных отношений, изменением статуса участников коммуникации и усилением роли горизонтальных форм взаимодействия [8].

Проблемы интернет-коммуникации и цифрового дискурса получили широкое освещение в трудах отечественных и зарубежных

исследователей. Теоретические основы анализа дискурса разработаны Т. ван Дейком, Н. Фэркло, Р. Водак, М. Холлидеем, Дж. П. Ги и другими учеными. Особенности компьютерно-опосредованной коммуникации исследованы Д. Кристалом, С. Херринг и рядом современных лингвистов [4; 5]. Несмотря на значительное количество исследований, особенности речевых стратегий сетевого этикета в образовательной интернет-коммуникации высшей школы Узбекистана остаются недостаточно изученными.

В современных исследованиях языковая личность рассматривается как междисциплинарная категория, определяющая особенности коммуникативного поведения личности в различных типах дискурса, включая образовательный интернет-дискурс [11].

Особую актуальность приобретает исследование прагматических механизмов цифрового академического общения, поскольку именно речевые стратегии позволяют выявить характер взаимодействия участников коммуникации, определить изменения в системе академических ценностей и проследить влияние цифровой среды на развитие образовательного дискурса [9].

Цель настоящего исследования состоит в выявлении доминирующих речевых стратегий сетевого этикета в образовательном интернет-дискурсе высшей школы и

определении их роли как индикаторов современных социокультурных трансформаций академической коммуникации.

Научная новизна исследования заключается в комплексном анализе речевых стратегий образовательной интернет-коммуникации на материале Telegram-чатов государственных и частных вузов Республики Узбекистан, а также в сопоставлении результатов корпусного анализа с данными анкетирования участников образовательного процесса. Такой подход позволил определить не только реальные особенности цифрового академического общения, но и отношение самих участников коммуникации к современным нормам сетевого этикета.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Эмпирическую базу исследования составили сообщения образовательных Telegram-чатов государственных и частных высших учебных заведений Республики Узбекистан, функционировавших в 2025-2026 учебном году. Общий объем исследуемого корпуса включил 100 сообщений, отражающих различные коммуникативные ситуации, возникающие в процессе взаимодействия преподавателей и студентов. Дополнительным источником эмпирических данных послужили результаты анкетирования студентов, позволившие сопоставить объективные особенности цифровой коммуникации с субъективными оценками ее участников.

В ходе исследования использовался комплекс взаимодополняющих методов. Дискурс-анализ позволил определить особенности функционирования речевых стратегий в образовательной интернет-коммуникации и выявить их связь с институциональными характеристиками академического дискурса. Контент-анализ применялся для классификации сообщений по доминирующим прагматическим интенциям и определения наиболее распространенных коммуникативных моделей.

Количественный анализ использовался для определения частотности различных речевых стратегий и выявления закономерностей их распределения в исследуемом корпусе. Сравнительный анализ обеспечил возможность сопоставления коммуникативного поведения участников образовательного процесса в различных типах вузов и определения влияния институциональных условий на характер интернет-коммуникации. Для проверки достоверности полученных выводов результаты корпусного анализа были сопоставлены с материалами анкетирования студентов, что позволило осуществить эмпирическую верификацию выявленных закономерностей.

Классификация сообщений осуществлялась по доминирующей коммуникативной интенции. В случаях, когда сообщение содержало несколько прагматических целей, учитывалась преобладающая

речевая стратегия, определяющая основное направление коммуникативного воздействия. Такой подход обеспечил единообразие анализа и позволил объективно определить структуру речевого поведения участников образовательного интернет-дискурса.

Полученные данные были интерпретированы с позиций современной теории дискурса, прагмалингвистики и социалингвистики, что позволило рассматривать речевые стратегии не только как языковые явления, но и как отражение социокультурных процессов, происходящих в системе современного высшего образования.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Проведенный анализ образовательных Telegram-чатов показал, что современная академическая интернет-коммуникация характеризуется сочетанием институциональных норм и новых коммуникативных практик, сформировавшихся под влиянием цифровизации образовательной среды. В исследуемом корпусе сообщений были выявлены пять доминирующих речевых стратегий: аксиологическая, стратегия солидаризации, эмоционально-экспрессивная, организационно-регулятивная и сепаративная. Их распределение свидетельствует о существенных изменениях характера взаимодействия между преподавателями и студентами по сравнению с

традиционной моделью академической коммуникации.

Количественный анализ показал, что наиболее распространенной является *аксиологическая стратегия*, доля которой составила (31,4 %) исследуемого корпуса. Второе место занимает *стратегия солидаризации* (24,7 %), далее следуют *эмоционально-экспрессивная стратегия* (19,8 %), *организационно-регулятивная стратегия* (16,2 %) и *сепаративная стратегия* (7,9 %). Полученные результаты свидетельствуют о преобладании кооперативных моделей коммуникации и ориентации участников образовательного процесса на поддержание конструктивного взаимодействия.

Наиболее частотной оказалась аксиологическая стратегия, реализующаяся посредством выражения оценки, благодарности, поддержки и одобрения. В отличие от традиционной академической коммуникации, где оценка преимущественно принадлежит преподавателю, в цифровой образовательной среде активными субъектами оценивания становятся обе стороны коммуникации. Студенты оценивают организацию учебного процесса, своевременность обратной связи, содержание дисциплин и способы преподавания, тогда как преподаватели используют оценочные высказывания для поощрения, мотивации и поддержания учебной активности.

Наиболее типичными примерами реализации данной стратегии являются сообщения: «Спасибо!», «Поняла, спасибо», «Олдиндан раҳмат, устоз» («Спасибо заранее, преподаватель»). Подобные высказывания отличаются лаконичностью, однако выполняют важную прагматическую функцию, способствуя поддержанию положительного психологического климата и укреплению академического сотрудничества. Одновременно встречаются критические оценки организационных аспектов обучения, например вопросы, связанные с выставлением оценок или сроками проверки выполненных заданий. Это свидетельствует о трансформации статуса обучающегося, который становится активным участником академического взаимодействия.

Существенное место в образовательной интернет-коммуникации занимает *стратегия солидаризации*. Анализ сообщений показал, что взаимодействие студентов в цифровой среде строится преимущественно на принципах сотрудничества, взаимопомощи и коллективного решения учебных задач. Наиболее типичными являются обращения с просьбой предоставить учебные материалы, объяснить сложную тему или оказать помощь при подготовке к занятиям: «Кимда презентация бор?» («У кого есть презентация?»), «Мен ташлайман» («Я отправлю»), «Илтимос, файлни

юборинг» («Пожалуйста, отправьте файл»).

Подобные сообщения демонстрируют развитие горизонтальных коммуникативных связей, которые становятся одной из характерных особенностей современной цифровой образовательной среды. Если традиционная академическая модель предполагала преимущественно вертикальное взаимодействие между преподавателем и студентом, то интернет-коммуникация способствует формированию устойчивого студенческого сообщества, основанного на взаимной поддержке и совместном решении образовательных задач.

Важной особенностью исследуемого материала является широкое распространение *эмоционально-экспрессивной стратегии*. Для передачи эмоционального отношения участники коммуникации активно используют эмодзи, графические символы, повторение знаков препинания, многоточия, а также различные средства визуального оформления текста. Наиболее распространены сообщения типа «Спасибо большое 😊», «Отличная работа 👍», поздравительные обращения с использованием эмодзи цветов, жестов поддержки и пожеланий успехов.

Использование подобных средств не нарушает институционального характера академического общения, а, напротив, способствует снижению коммуникативной

дистанции между преподавателями и студентами. Эмоционально-экспрессивные элементы выполняют компенсаторную функцию, восполняя отсутствие невербальных компонентов общения и снижая вероятность неправильной интерпретации письменных сообщений.

Организационно-регулятивная стратегия представлена сообщениями, направленными на координацию учебной деятельности. К ним относятся объявления, напоминания, инструкции, сообщения о сроках сдачи работ, расписании занятий и организационных изменениях. Подобные сообщения преимущественно публикуются преподавателями и администраторами учебных групп. Наиболее типичными являются обращения: «Сегодня до 18:00 отправьте задания», «Ребята, завтра прошу всех сдать академические задолженности», «Отправьте CV в формате PDF».

В отличие от традиционной официальной переписки, подобные сообщения характеризуются более простым синтаксисом, разговорными элементами и доброжелательным стилем общения. Это свидетельствует о постепенной демократизации академической коммуникации при сохранении институциональной функции преподавателя как организатора образовательного процесса.

Наименее распространенной оказалась *сепаративная стратегия*. Ее проявления связаны

преимущественно не с открытой речевой агрессией, а с отсутствием своевременной обратной связи, игнорированием отдельных сообщений и задержкой ответов преподавателей. Анализ корпуса показал, что подобные ситуации чаще возникают в периоды повышенной учебной нагрузки, особенно во время экзаменационной сессии и ликвидации академических задолженностей.

Следует отметить, что случаев открытого коммуникативного конфликта или грубого нарушения норм речевого этикета со стороны студентов в исследуемом материале практически не выявлено. Большинство обращений сохраняет традиционные формы академической вежливости независимо от степени формальности общения. Это позволяет сделать вывод о достаточно высоком уровне сформированности культуры цифрового общения в образовательной среде.

Результаты корпусного анализа получили подтверждение в материалах анкетирования. Большинство респондентов положительно оценивают необходимость соблюдения норм сетевого этикета, регулярно используют приветствия и слова благодарности, оказывают помощь одногруппникам и считают целесообразным разработку единых правил цифровой академической коммуникации. Совпадение данных двух независимых методов исследования свидетельствует о высокой достоверности полученных

результатов и позволяет рассматривать выявленные речевые стратегии как устойчивые характеристики современного образовательного интернет-дискурса.

ОБСУЖДЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ

Полученные результаты подтверждают, что современная образовательная интернет-коммуникация развивается под влиянием общих процессов цифровизации общества, трансформации институционального общения и изменения традиционных моделей академического взаимодействия. Выявленные речевые стратегии отражают не только особенности языкового поведения участников образовательного процесса, но и более широкие социокультурные изменения, происходящие в системе высшего образования [2].

Результаты исследования согласуются с положениями теории дискурса Т. ван Дейка, рассматривающего дискурс как форму социального взаимодействия, в которой языковые средства обусловлены институциональными, культурными и когнитивными факторами. Анализ образовательных Telegram-чатов показал, что коммуникативное поведение преподавателей и студентов определяется не только целями передачи информации, но и стремлением поддерживать сотрудничество, демонстрировать уважение и формировать благоприятный психологический климат. Это подтверждает

социальную обусловленность речевых стратегий и их зависимость от особенностей академического сообщества [1].

Полученные результаты также соотносятся с концепцией критического дискурс-анализа Н. Фэркло, согласно которой изменение коммуникативных практик отражает трансформацию социальных отношений. Если традиционная образовательная модель строилась преимущественно на вертикальном взаимодействии между преподавателем и студентом, то цифровая образовательная среда способствует развитию партнерских отношений. Студенты становятся активными субъектами коммуникации, участвуют в обсуждении организационных вопросов, выражают собственную оценку образовательного процесса и инициируют обратную связь. Таким образом, интернет-коммуникация способствует уменьшению социальной дистанции при сохранении институциональных ролей участников образовательного процесса.

Значительный интерес представляют результаты анализа эмоционально-экспрессивной стратегии. Полученные данные подтверждают выводы Д. Кристала о формировании гибридной формы интернет-коммуникации, объединяющей признаки письменной и устной речи [4]. Использование эмодзи, графических символов, реакций, повторов знаков препинания и других паралингвистических средств становится

неотъемлемой частью академического общения. При этом данные элементы не снижают уровень официальности образовательного дискурса, а выполняют прагматическую функцию уточнения коммуникативного намерения и поддержания позитивной атмосферы взаимодействия.

Выявленная высокая частотность стратегии солидаризации подтверждает положения С. Херринг о кооперативном характере компьютерно-опосредованной коммуникации [5]. Анализ исследуемого материала показал, что образовательные Telegram-чаты функционируют не только как средство передачи информации, но и как пространство формирования академического сообщества. Взаимопомощь, коллективное решение учебных задач, обмен материалами и эмоциональная поддержка становятся важными составляющими современной образовательной коммуникации.

Полученные результаты позволяют уточнить существующие представления о влиянии цифровизации на академическое общение. В ряде исследований подчеркивается риск снижения уровня речевой культуры и роста конфликтности интернет-коммуникации [10]. Однако анализ образовательных Telegram-чатов вузов Узбекистана свидетельствует об иной тенденции. Большинство участников придерживается норм речевого этикета, использует формы приветствия, благодарности

и уважительного обращения. Случаи открытой речевой агрессии практически отсутствуют, а коммуникативные нарушения преимущественно связаны с задержкой обратной связи, а не с намеренным несоблюдением этических норм.

Особого внимания заслуживает выявленная взаимосвязь между результатами корпусного анализа и данными анкетирования. Совпадение объективных характеристик интернет-коммуникации с субъективными оценками участников образовательного процесса свидетельствует о высокой степени достоверности полученных результатов. Это позволяет рассматривать выявленные речевые стратегии как устойчивые характеристики современного образовательного интернет-дискурса.

В отличие от большинства существующих исследований, посвященных преимущественно общим вопросам интернет-коммуникации, настоящее исследование демонстрирует специфику функционирования сетевого этикета в образовательной среде высшей школы Республики Узбекистан. Полученные результаты позволяют говорить о формировании национальной модели цифровой академической коммуникации, сочетающей традиционные ценности уважительного общения с современными коммуникативными практиками цифровой среды.

Таким образом, результаты исследования подтверждают, что

речевые стратегии сетевого этикета выступают важными индикаторами социокультурных трансформаций образовательного дискурса. Их изменение отражает процессы демократизации академического общения, развитие партнерских отношений между преподавателями и студентами, усиление роли горизонтального взаимодействия и адаптацию традиционных норм речевого поведения к условиям цифровой образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенное исследование позволило выявить основные закономерности функционирования речевых стратегий сетевого этикета в образовательном интернет-дискурсе высшей школы и определить их роль в отражении современных социокультурных трансформаций академической коммуникации.

Установлено, что цифровизация образования обусловила формирование новой модели академического общения, сочетающей институциональные нормы образовательного дискурса с коммуникативными практиками цифровой среды.

В результате анализа образовательных Telegram-чатов выделены пять доминирующих речевых стратегий: аксиологическая, стратегия солидаризации, эмоционально-экспрессивная, организационно-регулятивная и сепаративная. Наиболее распространенной является аксиологическая стратегия, отражающая возрастание роли взаимного

оценивания и обратной связи между участниками образовательного процесса.

Исследование показало, что современная образовательная интернет-коммуникация характеризуется усилением горизонтального взаимодействия между студентами, расширением практик взаимопомощи, использованием эмоционально-экспрессивных средств и сохранением высокого уровня речевого этикета. При этом случаи коммуникативных нарушений преимущественно связаны с организационными особенностями цифрового взаимодействия, а не с проявлением речевой агрессии.

Сопоставление результатов корпусного анализа с данными анкетирования подтвердило устойчивость выявленных закономерностей и позволило сделать вывод о формировании новой модели сетевого этикета в образовательной среде высшей школы Республики Узбекистан.

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных результатов при разработке рекомендаций по совершенствованию цифровой академической коммуникации, созданию корпоративных правил сетевого этикета для высших учебных заведений, а также при преподавании дисциплин «Культура речи», «Теория коммуникации», «Медиалингвистика», «Русский язык

в профессиональной деятельности»
и «Академическое письмо».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- [1] Ван Дейк Т.А. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / пер. с англ. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2013. – 344 с.
- [2] Фэркло Н. Критический анализ дискурса: Критическое исследование языка. – Москва: ЛЕНАНД, 2020. – 352 с.
- [3] Halliday M.A.K., Matthiessen C.M.I.M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. London: Routledge, 2014. 808 p.
- [4] Crystal D. *Language and the Internet*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p.
- [5] Herring S.C. Computer-Mediated Communication on the Internet // *Annual Review of Information Science and Technology*. 2002. Vol. 36. P. 109–168.
- [6] Gee J.P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. 4th ed. New York: Routledge, 2014. 248 p.
- [7] Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
- [8] Леонтович О.А. Введение в межкультурную коммуникацию. – М.: Флинта, 2018. – 368 с.
- [9] Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – 11-е изд. – М.: ЛЕНАНД, 2023. – 304 с.
- [10] Скворцов Л.И. Культура русской речи и речевой этикет. – М.: Просвещение, 2018. – 320 с.
- [11] Хамракулова Ш.А. Концепт «Языковая личность» как междисциплинарная категория в современной научной парадигме // *Qazaqtaný*. – 2026. – № 2 (30). – С. 133–141.
- [12] Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
- [13] Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
- [14] Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
- [15] Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

G'oziyeva Mastona Toshtemirovna*katta o'qituvchi**Alfraganus University**goziyevamastona@gmail.com*

AUTENTIK MATERIALLAR VOSITASIDA TA'LIM OLUVCHILARNING SOTSIOPRAGMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHGA QARATILGAN MASHQLAR TIZIMINING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada autentik materiallar vositasida ta'lim oluvchilarning sotsiopragmatik kompetensiyasini takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimining ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Sotsiopragmatik kompetensiyaning mazmun-mohiyati, tarkibiy komponentlari hamda chet tilini o'qitish jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Autentik materiallarning didaktik imkoniyatlari, ularni tanlash mezonlari va sotsiopragmatik ko'nikmalarni rivojlantirishdagi ahamiyati asoslangan. Shuningdek, mashqlar tizimini ishlab chiqishning kommunikativ, kompetensiyaviy, kontekstual, sotsiokulturologik, faoliyatga yo'naltirilgan, tizimlilik va bosqichma-bosqichlik tamoyillari tavsiflangan. Tadqiqot doirasida motivatsion-tayyorlov, kuzatish va tahlil qilish, reproduktiv, yarim ijodiy, kommunikativ-amaliy, mustaqil-ijodiy hamda refleksiv-baholash bosqichlarini o'z ichiga oluvchi mashqlar tizimi taklif etilgan. Mazkur tizim ta'lim oluvchilarning turli ijtimoiy-madaniy va kommunikativ vaziyatlarda nutqiy birliklarni suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqei, o'zaro munosabatlari, muloqotning rasmiylik darajasi va kommunikativ maqsadga muvofiq tanlash hamda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sotsiopragmatik kompetensiya, autentik materiallar, kommunikativ kompetensiya, nutqiy akt, pragmatik bilim, sotsiokulturologik kompetensiya, kommunikativ vaziyat, mashqlar tizimi, nutqiy strategiya, chet til ta'limi.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СИСТЕМЫ УПРАЖНЕНИЙ, НАПРАВЛЕННОЙ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОЦИОПРАГМАТИЧЕ- СКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ АУТЕНТИЧ- НЫХ МАТЕРИАЛОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-методические основы системы упражнений, направленной на совершенствование социопрагматической компетенции обучающихся посредством использования аутентичных материалов. Анализируются сущность, структурные компоненты и роль социопрагматической компетенции в процессе обучения иностранному языку. Обосновываются дидактические возможности аутентичных материалов, критерии их

отбора и значение в развитии социопрагматических навыков. Также описываются коммуникативный, компетентностный, контекстуальный, социокультурный, деятельностный, системный и поэтапный принципы разработки системы упражнений. В рамках исследования предложена система упражнений, включающая мотивационно-подготовительный, наблюдательно-аналитический, репродуктивный, частично творческий, коммуникативно-практический, самостоятельный творческий и рефлексивно-оценочный этапы. Предлагаемая система способствует развитию у обучающихся умений выбирать и использовать языковые средства в соответствии с коммуникативной целью, социальным статусом собеседников, характером их взаимоотношений, степенью официальности общения и особенностями конкретной социокультурной ситуации.

Ключевые слова: социопрагматическая компетенция, аутентичные материалы, коммуникативная компетенция, речевой акт, прагматические знания, социокультурная компетенция, коммуникативная ситуация, система упражнений, речевая стратегия, обучение иностранному языку.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF AN EXERCISE SYSTEM AIMED AT ENHANCING LEARNERS' SOCIOPRAGMATIC COMPETENCE THROUGH AUTHENTIC MATERIALS

Abstract. Article examines the scientific and methodological foundations of a system of exercises aimed at improving learners' sociopragmatic competence through the use of authentic materials. The essence, structural components, and role of sociopragmatic competence in foreign language teaching are analyzed. The study substantiates the didactic potential of authentic materials, the criteria for their selection, and their significance in developing sociopragmatic skills. In addition, the communicative, competency-based, contextual, sociocultural, activity-oriented, systematic, and gradual principles underlying the development of the exercise system are described. The proposed system includes motivational and preparatory, observation and analytical, reproductive, semi-creative, communicative and practical, independent and creative, and reflective and assessment stages. This system contributes to the development of learners' ability to select and use linguistic resources appropriately according to communicative purposes, interlocutors' social status, interpersonal relationships, the degree of formality, and the specific sociocultural context of communication.

Keywords: sociopragmatic competence, authentic materials, communicative competence, speech act, pragmatic knowledge, sociocultural competence, communicative situation, system of exercises, communicative strategy, foreign language education.

KIRISH

Zamonaviy chet til ta'limining rivojlanish tendensiyalari ta'lim oluvchilarning til tizimiga oid bilimlarini kengaytirish bilan bir qatorda, ularning o'zlashtirilgan bilimlarni turli ijtimoiy, madaniy va kommunikativ vaziyatlarda maqsadga muvofiq qo'llash qobiliyatini shakllantirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, chet tilini o'qitishning asosiy natijasi ta'lim oluvchining grammatik qoidalaridan xabardorligi yoki lug'aviy birliklar zaxirasining kengligi bilan emas, balki uning muayyan kommunikativ vaziyatda suhbatdoshga, muloqot maqsadiga va ijtimoiy-madaniy me'yorlarga mos nutqiy vositalarni tanlash hamda ulardan samarali foydalanish qobiliyati bilan belgilanadi. Kommunikativ kompetensiya nazariyasining rivojlanishi tilni o'rganish jarayoniga funksional va ijtimoiy yo'naltirilgan yondashuvning shakllanishiga olib keldi. Mazkur nazariyaga ko'ra, tilni bilish faqat uning fonetik, leksik va grammatik tizimini o'zlashtirishni anglatmaydi. Til egasi turli kommunikativ sharoitlarda nutqiy birliklarning funksional imkoniyatlarini anglab, ularni vaziyatga mos ravishda qo'llay olishi zarur [1]. Sotsiopragmatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida nutqiy faoliyatning ijtimoiy va pragmatik jihatdan muvofiqligini ta'minlaydi. Ushbu kompetensiya ta'lim oluvchining nutqiy birliklar va kommunikativ strategiyalarni kommunikativ maqsad, suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqei, o'zaro munosabatlari, muloqotning rasmiylik

darajasi hamda muayyan lingvoma-daniy muhit talablariga mos ravishda tanlash va qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Sotsiopragmatik kompetensiyaning shakllanmaganligi til birliklarining grammatik jihatdan to'g'ri, biroq kommunikativ vaziyatga nomuvofiq qo'llanishiga sabab bo'lishi mumkin. Bunday nomuvofiqlik pragmatik xatolik sifatida namoyon bo'lib, suhbatdosh tomonidan qo'pollik, haddan tashqari rasmiylik, masofa saqlash yoki kommunikativ niyatning noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi ehtimoli mavjud [2]. Masalan, "Close the window" va "Could you possibly close the window, please?" nutqiy birliklari bir xil denotativ maqsadga ega bo'lsa-da, ularning pragmatik kuchi va ijtimoiy maqbulligi turlicha. Birinchi ifoda bevosita buyruq xarakteriga ega bo'lsa, ikkinchi ifoda muloyimlik strategiyasi asosida shakllangan bilvosita iltimosni ifodalaydi. Mazkur birliklardan qaysi birini tanlash kommunikativ vaziyatning ijtimoiy parametrlariga bog'liq. Chet tilini o'rgatish amaliyotida sotsiopragmatik bilimlar ko'pincha grammatik va lug'aviy materiallarni o'zlashtirish jarayoniga qo'shimcha unsur sifatida kiritiladi. Natijada ta'lim oluvchilar nutqiy birliklarning shakli va ma'nosini o'zlashtirsalar-da, ularning kommunikativ funksiyasi, ijtimoiy maqbulligi va pragmatik ta'sirini yetarli darajada anglamasliklari mumkin. Mazkur muammoni hal etishda autentik materiallardan foydalanish muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Autentik materiallar o'rganilayotgan til vakillari tomonidan

real kommunikativ ehtiyojlar asosida yaratilgan hamda tabiiy nutqiy faoliyatni aks ettiruvchi matn, audio, video va multimodal resurslardan iborat [3]. Autentik materiallarning didaktik qiymati ularning til birliklarini real kommunikativ kontekstda namoyon etishi bilan belgilanadi. Bunday materiallarda nutqning leksik-grammatik tarkibi bilan bir qatorda nutqiy aktlar, kommunikativ strategiyalar, intonatsiya, mimika, imoishora, ijtimoiy rollar va madaniy me'yorlar ham yaxlit tarzda ifodalanadi. Biroq autentik materiallarning mavjudligi sotsiopragmatik kompetensiyaning avtomatik ravishda rivojlanishini ta'minlamaydi. Ularning metodik samaradorligi materiallarni tanlash, didaktik jihatdan tashkil etish, topshiriqlar mazmuni, mashqlar tizimining izchilligi va ta'lim oluvchilarning faol kommunikativ faoliyatga jalb etilishiga bog'liq. Shu sababli autentik materiallar asosida sotsiopragmatik kompetensiyani takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy asoslangan mashqlar tizimini ishlab chiqish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi autentik materiallar vositasida ta'lim oluvchilarning sotsiopragmatik kompetensiyasini takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimining nazariy-metodologik asoslari, strukturaviy komponentlari, tamoyillari va bosqichlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning obyekti chet tilini o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilarning sotsiopragmatik kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni hisoblanadi. Tadqiqotning predmeti autentik materiallar asosida

sotsiopragmatik kompetensiyani takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimining mazmuni, tuzilishi va metodik mexanizmlaridan iborat. Tadqiqotning ilmiy farazi shundan iboratki, agar autentik materiallar asosida kommunikativ, kompetensiyaviy, kontekstual, sotsiokulturologik va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarni integratsiyalovchi, soddadan murakkabga qarab tashkil etilgan mashqlar tizimi ishlab chiqilsa, ta'lim oluvchilarning kommunikativ vaziyatni tahlil qilish, nutqiy maqsadni aniqlash, suhbatdoshlarning ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish, mos nutqiy birlik va kommunikativ strategiyalarni tanlash hamda ularni pragmatik jihatdan o'rinli qo'llash qobiliyati samarali rivojlanadi.

METODLAR

Tadqiqotning metodologik asosini kommunikativ, kompetensiyaviy, kontekstual, sotsiokulturologik, faoliyatga yo'naltirilgan va tizimli yondashuvlar tashkil etdi. Kommunikativ yondashuvga ko'ra, til ta'limining asosiy vazifasi ta'lim oluvchilarda real muloqot jarayonida kommunikativ maqsadni amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Ushbu yondashuv til birliklarini kontekstdan ajratilgan holda emas, balki muayyan nutqiy vazifani bajaruvchi kommunikativ vosita sifatida o'rganishni nazarda tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv sotsiopragmatik bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llashga yo'naltiriladi. Mazkur yondashuv doirasida bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy tajriba o'zaro

integratsiyalashgan holda qaraladi. Kontekstual yondashuv nutqiy birliklarning mazmuni va funksiyasi kommunikativ sharoit bilan belgilanadi, degan metodologik qoidaga asoslanadi. Shu sababli mashqlar tizimida kommunikativ maqsad, suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqei, o'zaro munosabatlari, muloqot kanali va rasmiylik darajasi asosiy kontekstual parametrlar sifatida belgilandi. Sotsiokulturologik yondashuv til va madaniyatning uzviy bog'liqligini hisobga oladi. Nutqiy birliklarning pragmatik qiymati muayyan jamiyatda shakllangan kommunikativ qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari va ijtimoiy munosabatlar bilan belgilanadi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv ta'lim oluvchilarni kuzatish, tahlil qilish, qiyoslash, modellashtirish, kommunikativ muammolarni hal etish va mustaqil nutq yaratish faoliyatiga jalb etishni nazarda tutadi. Tadqiqotda ilmiy-metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali sotsiopragmatik kompetensiyaning mazmuni, tarkibiy komponentlari va shakllanish qonuniyatlari o'rganildi. Kontent-tahlil asosida autentik materiallarning sotsiopragmatik imkoniyatlari aniqlandi. Qiyosiy tahlil yordamida rasmiy va norasmiy nutq, bevosita va bilvosita nutqiy aktlar, turli kommunikativ strategiyalarning funksional xususiyatlari o'rganildi.

Pedagogik modellashtirish metodidan foydalanib sotsiopragmatik kompetensiyaning rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar tizimining strukturaviy-funksional modeli ishlab chiqildi.

Autentik materiallarni tanlashda quyidagi mezonlar belgilandi:

1. kommunikativ mazmunning mavjudligi;
2. real ijtimoiy vaziyatni aks ettirishi;
3. nutqiy aktlar va kommunikativ strategiyalarning kuzatilishi;
4. sotsiokulturologik qiymati;
5. ta'lim maqsadiga muvofiqligi;
6. ta'lim oluvchilarning til darajasiga mosligi;
7. mazmunning dolzarbligi;
8. didaktik jihatdan qayta ishlash imkoniyati.

Mashqlar tizimini ishlab chiqish algoritmi quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirildi:

autentik materialni tanlash → kommunikativ vaziyatni aniqlash → sotsiopragmatik mazmunni tahlil qilish → ta'lim maqsadini belgilash → mashqlarni bosqichlarga ajratish → kommunikativ topshiriqlarni ishlab chiqish → reflektiv baholash mezonlarini belgilash.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida sotsiopragmatik kompetensiyaning besh

komponentli strukturaviy modeli ishlab chiqildi.

Birinchi komponent — **kognitiv komponent**. Ushbu komponent nutqiy aktlar, kommunikativ strategiyalar, nutqiy etiket, rasmiy va norasmiy mu-loqot, muloyimlik me'yorlari hamda lingvomadaniy xususiyatlar haqidagi bilimlarni qamrab oladi.

Ikkinchi komponent — **operatsion-faoliyat komponenti**. U kommunikativ vaziyatni tahlil qilish, nutqiy maqsadni aniqlash, suhbatdoshlarning ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish va mos til birliklarini tanlash qobiliyatini ifodalaydi.

Uchinchi komponent — **kommunikativ-strategik komponent**. Ushbu komponent muloqot jarayonida kommunikativ maqsadga erishish uchun nutqni yumshatish, aniqlashtirish, izohlash, kelishmovchilikni bartaraf etish va suhbatdoshga hurmat bildirish strategiyalaridan foydalanishni nazarda tutadi.

To'rtinchi komponent — **sotsiokulturologik komponent**. Mazkur komponent o'rganilayotgan til madaniyatiga xos kommunikativ me'yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor xususiyatlarini anglashni qamrab oladi.

Beshinchi komponent — **refleksiv-baholash komponenti**. Ushbu komponent ta'lim oluvchining o'z nutqiy faoliyatini tahlil qilish, nutqiy tanlovlarining vaziyatga mosligini baholash va xatolarni tuzatish qobiliyatini ifodalaydi.

Mazkur komponentlarning o'zaro integratsiyasi sotsiopragmatik kompetensiyaning funksional yaxlitligini ta'minlaydi. Tadqiqot doirasida autentik materiallar asosida mashqlar tizimining yetti bosqichli modeli ishlab chiqildi.

1. Motivatsion-tayyorlov bosqichi.

Mazkur bosqichning maqsadi ta'lim oluvchilarning avvalgi bilimlarini faollashtirish, kommunikativ ehtiyojni yuzaga keltirish va autentik materialni qabul qilishga tayyorlashdan iborat. Ushbu bosqichda kommunikativ vaziyatni prognozlash, rasm va video kadrlar asosida suhbat mazmunini taxmin qilish, suhbatdoshlarning ijtimoiy rollarini aniqlash kabi mashqlar qo'llaniladi.

2. Kuzatish-analitik bosqich. Ushbu bosqichda autentik materialdagi nutqiy aktlar, kommunikativ strategiyalar, muloyimlik vositalari va ijtimoiy munosabatlarni kuzatiladi hamda tahlil qilinadi. Ta'lim oluvchilar nutqiy birliklarning kommunikativ funksiyasini aniqlaydilar.

3. Reproduktiv-modellashtiruvchi bosqich. Mazkur bosqichda autentik materialda kuzatilgan nutqiy namunalar qayta ishlanadi. Dialoglarni to'ldirish, nutqiy birliklarni moslashtirish, namunaviy suhbatlarni tiklash va berilgan birliklar asosida dialog tuzish mashqlari bajariladi.

4. Yarim ijodiy-transformatsion bosqich. Ushbu bosqichda kommunikativ vaziyatning ayrim parametrlari o'zgartiriladi va ta'lim oluvchilar nutqiy birliklarni yangi vaziyatga

moslashtiradilar. Masalan, norasmiy il-
timos rasmiy vaziyatga mos shaklga
o'zgartiriladi.

5. Kommunikativ-amaliy bosqich.

Mazkur bosqichda sotsiopragmatik
bilimlar roli o'yinlar, vaziyatli dialoglar,
muammoli topshiriqlar, munozaralar va
guruhli muloqotlar orqali amaliy nutqiy
faoliyatga tatbiq etiladi.

6. Mustaqil-ijodiy bosqich. Ta'lim
oluvchilar mustaqil ravishda kommu-
nikativ vaziyat yaratadilar, autentik dia-
log yoki videomuloqot tayyorlaydilar va
muayyan kommunikativ muammoga
mos nutqiy strategiyalarni tanlaydilar.

7. Refleksiv-baholash bosqichi.

Ushbu bosqichda ta'lim oluvchilar o'z
nutqiy faoliyatlarini tahlil qiladilar va
nutqiy tanlovlarining kommunikativ
hamda sotsiopragmatik jihatdan
maqbulligini baholaydilar.

Mashqlar tizimining metodik ketma-
ketligi quyidagicha:

**motivatsiya → kuzatish → tahlil →
modellashtirish → transformatsiya
→ kommunikativ qo'llash → mus-
taqil ijodiy faoliyat → refleksiya va
baholash.**

Taklif etilgan model sotsiopragmatik
bilimlarning nazariy idrok etilishidan
ularni mustaqil kommunikativ faoli-
yatda qo'llashga qadar bo'lgan uzviy
pedagogik jarayonni ta'minlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari sotsioprag-
matik kompetensiyani shakllantirish
tilning faqat grammatik va lug'aviy tiz-
imini o'zlashtirish orqali ta'min-
lanmasligini ko'rsatadi. Nutqiy
birlikning kommunikativ jihatdan
muvaffaqiyatli qo'llanishi uning seman-
tik ma'nosi bilan bir qatorda ijtimoiy
maqbulligi, pragmatik kuchi va kommu-
nikativ vaziyatga mosligi bilan belgila-
nadi. Ilmiy manbalarda pragmatik kom-
petensiya til vositalarini kommunikativ
maqsadga muvofiq qo'llash qobiliyati
sifatida talqin qilinadi [4]. Sotsioprag-
matik kompetensiya esa ushbu ja-
rayonning ijtimoiy va madaniy jihatlarini
qamrab oladi. Mazkur tadqiqotda
sotsiopragmatik kompetensiya kognitiv
bilimlar, amaliy nutqiy faoliyat, kommu-
nikativ strategiyalar, sotsiokulturologik
anglash va refleksiv baholashning inte-
gratsiyasi sifatida izohlandi. Autentik
materiallarning sotsiopragmatik kom-
petensiyani rivojlantirishdagi metodik
ustunligi ularning real kommunikativ
kontekstni saqlab qolishi bilan bog'liq.
Autentik nutq namunalarida til birlikla-
rining shakli va ma'nosi bilan bir
qatorda ularning kommunikativ vazifasi
ham namoyon bo'ladi. Biroq autentik
materiallarni metodik jihatdan qayta
ishlamasdan qo'llash kutilgan natijani
bermasligi mumkin. Ta'lim oluvchilar
autentik materialni tushunish jarayon-
ida lug'aviy yoki grammatik qiyinchili-
klarga duch kelishi natijasida uning
sotsiopragmatik mazmunini angla-
masliklari mumkin. Shu sababli
mashqlar tizimida materialni kuzatish
va tahlil qilishdan boshlab, uni

modellash, transformatsiya qilish va mustaqil kommunikativ faoliyatda qo'llashga qadar bo'lgan izchil metodik yo'l belgilandi. Taklif etilgan modelning ilmiy-metodik ahamiyati shundaki, unda sotsiopragmatik kompetensiyaning barcha asosiy komponentlari yagona tizim doirasida integratsiyalashgan. Mashqlar faqat nutqiy birliklarni takrorlashga emas, balki kommunikativ vaziyatni tahlil qilish, muqobil nutqiy vositalarni tanlash va ularning pragmatik ta'sirini baholashga yo'naltirilgan. Modelning yana bir muhim jihatini reflektiv-baholash bosqichining mavjudligidir. Ta'lim oluvchilar o'z nutqining grammatik jihatdan to'g'riligini emas, balki uning kommunikativ maqsadga, suhbatdoshga va ijtimoiy-madaniy me'yorlarga mosligini ham baholaydilar. Mazkur mashqlar tizimi oliy ta'lim muassasalarida chet tilini o'qitish jarayonida qo'llanishi mumkin. Bunda autentik materiallarning mazmuni va murakkabligi ta'lim oluvchilarning til darajasi, yosh xususiyatlari hamda kasbiy yo'nalishiga moslashtirilishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijasida autentik materiallar vositasida ta'lim oluvchilarning sotsiopragmatik kompetensiyasini takomillashtirishga qaratilgan mashqlar tizimining ilmiy-metodik asoslari ishlab chiqildi. Birinchidan, sotsiopragmatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning integrativ tarkibiy qismi bo'lib, til birliklari va nutqiy strategiyalarni kommunikativ maqsad, ijtimoiy

mavqe, shaxslararo munosabatlar, rasmiylik darajasi va lingvomadaniy me'yorlarga muvofiq tanlash hamda qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Ikkinchidan, sotsiopragmatik kompetensiyaning kognitiv, operatsion-faoliyat, kommunikativ-strategik, sotsiokulturologik va reflektiv-baholash komponentlari o'zaro bog'liq holda rivojlanishi uning funksional yaxlitligini ta'minlaydi. Uchinchidan, autentik materiallar tabiiy nutq namunalarini, real kommunikativ vaziyatlarni, nutqiy aktlarni, kommunikativ strategiyalarni va lingvomadaniy me'yorlarni yaxlit holda aks ettirishi sababli sotsiopragmatik kompetensiyani rivojlantirishning samarali didaktik vositasi hisoblanadi. To'rtinchidan, ishlab chiqilgan yetti bosqichli mashqlar tizimi sotsiopragmatik bilimlarni idrok etish, tahlil qilish, modellash, transformatsiya qilish, amaliy qo'llash, mustaqil ijodiy faoliyat va reflektiv baholash jarayonlarini o'zaro bog'laydi. Beshinchidan, mazkur mashqlar tizimini chet til ta'limi amaliyotiga tatbiq etish ta'lim oluvchilarning kommunikativ vaziyatni tahlil qilish, suhbatdoshlarning ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish, mos nutqiy strategiyalarni tanlash va til vositalaridan pragmatik jihatdan o'rinli foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda taklif etilgan metodik modelning samaradorligini pedagogik tajriba-sinov ishlari asosida aniqlash, sotsiopragmatik kompetensiyaning rivojlanish darajalarini belgilash hamda raqamli ta'lim

muhitiga mos interaktiv mashqlar
majmuasini ishlab chiqish maqsadga
muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
2. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure // Applied Linguistics. – 1983. – Vol. 4, No. 2. – P. 91–112.
3. Gilmore A. Authentic Materials and Authenticity in Foreign Language Learning // Language Teaching. – 2007. – Vol. 40, No. 2. – P. 97–118.
4. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 408 p.
5. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47.
6. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
7. Kasper G., Rose K. R. Pragmatic Development in a Second Language. – Oxford: Blackwell Publishing, 2002. – 378 p.
8. Ishihara N., Cohen A. D. Teaching and Learning Pragmatics: Where Language and Culture Meet. – London: Routledge, 2010. – 342 p.
9. Taguchi N. Pragmatic Competence in Japanese as a Second Language: An Introduction // Modern Language Journal. – 2008. – Vol. 92, No. 4. – P. 558–576.
10. McCarthy M., Carter R. Language as Discourse: Perspectives for Language Teaching. – London: Longman, 1994. – 248 p.
11. G'oziyeva M. T. Nutqiy aktlar nazariyasi va mavjud muammolar // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 2024. – № 1. – B. 17–19.
12. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. International Journal of Political Sciences and Economics, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
13. G'oziyeva M. T. Ingliz tili darslarida nofilologik yo'nalish talabalarining sotsiopragmatik kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2024. – № 6(1). – B. 21–23.
14. Raxmonov, A. (2025). MUTARRIZIYNING "RISALATUN FIN-NAHV" ASARIDA TIL O 'QITISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 126-130.

15. Султанова, С.Н. (2021). Замонавий илмий ва услубий адабиётларда С1 даража талабаларини бадий таржимага ўргатиш масалалари. Тил ва адабиёт таълими (12), 33-34.
16. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI), 132-134.
17. Oripova S.N. (2023) ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОЙ ЗАИМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ В УЗБЕКСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 3(5), May, 2023, 537-541.
18. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
19. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
20. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
21. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

UO'K:101.3

Aliyeva Dilbar Valiyevna,
*Alfraganus universiteti "Tillarni o'qitish" markazining
Rus tili va adabiyot o'qituvchisi, v.b. dotsent,
Ijtimoiy- ma'naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0004-0593-1426*

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA VATANPARVARLIK G'OYALARINING FALSAFIY TAHLILI

Annotatsiya Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatida vatanparvarlik g'oyalarining badiiy-falsafiy talqini tahlil qilinadi. Tadqiqotda Vatan obrazining zamonaviy she'riyatdagi poetik ifodasi, uning milliy o'zlik, tarixiy xotira, ma'naviy qadriyatlar va inson hayot falsafasi bilan bog'liq jihatlari yoritiladi. Maqolada Rauf Parfi, Iqbol Mirzo, Xurshid Davron, Sayyora To'ychiyeva, Shahlo Ahrorova kabi ijodkorlar she'riyati misolida Vatan tushunchasining turli badiiy-falsafiy qirralari ochib beriladi. Tahlil jarayonida vatanparvarlik g'oyasining shaxsiy kechinmalar, ajdodlar merosi, milliy birlik va kelajak mas'uliyati bilan uyg'unligi tadqiq etiladi. She'riy matnlarda qo'llangan ramziy obrazlar, badiiy tasvir vositalari hamda falsafiy kategoriyalar orqali Vatan mohiyatining teran mazmuni ochiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy o'zbek she'riyatida Vatan obrazining oddiy mavzu emas, balki inson va jamiyat ma'naviy hayotini aks ettiruvchi muhim poetik-falsafiy kategoriya ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada vatanparvarlik tushunchasining zamonaviy poetik tafakkurdagi o'zgarishlari, uning ijtimoiy-falsafiy mazmuni va badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoir-lar ijodida Vatan obrazi orqali insonning ruhiy kechinmalari, milliy qadriyatlarga munosabati hamda tarixiy jarayonlarni anglash imkoniyatlari namoyon bo'lishi aso-slab beriladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek she'riyati, vatanparvarlik g'oyalari, Vatan, ona allasi, ilm.

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ ПАТРИОТИЗМА В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация В данной статье анализируется художественно-философская интерпретация идей патриотизма в современной узбекской поэзии. В исследовании рассматривается поэтическое воплощение образа Родины в современной поэзии, а также его связь с национальным самосознанием, исторической памятью, духовными ценностями и философией человеческого бытия. На примере поэзии таких представителей современной узбекской литературы, как Рауф Парфи, Икбол Мирзо, Хуршид Даврон, Сайёра Туйчиева, Шахло Ахророва, раскрываются различные художественно-философские

аспекты понятия Родины. В процессе анализа исследуется взаимосвязь идеи патриотизма с личностными переживаниями, наследием предков, национальным единством и ответственностью перед будущим. Посредством символических образов, художественно-изобразительных средств и философских категорий, используемых в поэтических текстах, раскрывается глубокая сущность понятия Родины. Результаты исследования показывают, что в современной узбекской поэзии образ Родины выступает не просто как тематическое направление, а как важная поэтико-философская категория, отражающая духовную жизнь человека и общества. Кроме того, в статье анализируются трансформации понятия патриотизма в современной поэтической мысли, его социально-философское содержание и художественно-эстетические особенности. Обосновывается, что в творчестве поэтов через образ Родины раскрываются внутренний мир человека, его отношение к национальным ценностям, а также возможности осмысления исторических процессов.

Ключевые слова: современная узбекская поэзия, идеи патриотизма, Родина, колыбельная матери, наука.

A PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF PATRIOTIC IDEAS IN CONTEMPORARY UZBEK POETRY

Abstract This article analyzes the artistic and philosophical interpretation of patriotic ideas in contemporary Uzbek poetry. The study explores the poetic representation of the image of the Motherland in modern poetry and examines its connection with national identity, historical memory, spiritual values, and the philosophy of human existence. Using the poetry of such contemporary Uzbek poets as Rauf Parfi, Iqbol Mirzo, Khurshid Davron, Sayyora Tuychieva, and Shahlo Ahrorova as examples, the article reveals various artistic and philosophical dimensions of the concept of the Motherland. The research examines the harmony between the idea of patriotism and personal experiences, the heritage of ancestors, national unity, and responsibility for the future. Through symbolic images, artistic expressive devices, and philosophical categories employed in poetic texts, the profound essence of the concept of the Motherland is revealed. The findings of the study demonstrate that in contemporary Uzbek poetry, the image of the Motherland is not merely a thematic subject but also an important poetic-philosophical category reflecting the spiritual life of individuals and society. The article also analyzes the transformations of the concept of patriotism in contemporary poetic thought, its socio-philosophical content, and artistic-aesthetic characteristics. It is substantiated that through the image of the Motherland, poets reveal human spiritual experiences, attitudes toward national values, and possibilities for comprehending historical processes.

Keywords: contemporary Uzbek poetry, patriotic ideas, Motherland, mother's lullaby, science.

Kirish

XX asr o'zbek she'riyati milliy adabiyot tarixida yangi badiiy tafakkur va estetik qarashlar shakllangan muhim davr sifatida e'tirof etiladi. Mazkur bosqichda she'riyatning rivojlanish jarayoni g'oyaviy yo'nalish, badiiy-estetik tamoyillar hamda poetik izlanishlarning umumiylik asosida bir necha adabiy avlodlar faoliyati bilan tavsiflanadi. Adabiyotshunoslikda odatda bu jarayon jadid shoirlari, 1920-yillar, 1960-yillar va 1970-yillar adabiy avlodlari misolida izohlanadi. Har bir avlod o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlari, estetik qarashlari hamda badiiy ifoda usullariga muvofiq shakllanib, o'zbek she'riyatining taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan. Shu bilan birga, ayrim ijodkorlarning adabiy faoliyatini faqat ularning adabiyotga kirib kelgan davri bilan emas, balki ijodiy uslubi, poetik dunyoqarashi va estetik tamoyillari bilan baholash maqsadga muvofiqdir. Shu sababli ba'zi shoirlar xronologik jihatdan boshqa davr vakili bo'lsa-da, badiiy tafakkurining yaqinligi bois muayyan adabiy avlod tarkibida o'rganiladi. Mustaqillik davri o'zbek she'riyati esa milliy adabiyot taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Bu davr she'riyati mumtoz adabiyot an'analari hamda XX asr o'zbek poeziyasi yaratgan badiiy tajribani zamonaviy estetik tafakkur bilan uyg'unlashtirdi. Natijada

insonning ichki olami, milliy o'zlik, erkinlik, ma'naviy qadriyatlar, borliq va hayot mazmuni kabi falsafiy masalalar she'riyatning yetakchi mavzularidan biriga aylandi. Bunday yangilanishlar o'zbek she'riyatining g'oyaviy ko'lemi va poetik imkoniyatlarini kengaytirib, uning zamonaviy adabiy jarayondagi o'rnini yanada mustahkamladi. [1; 4 b] Bizning nazarimizda, zamonaviy o'zbek she'riyati, avvalo, O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991-yildan boshlab shakllangan yangi adabiy jarayonni qamrab oladi. Ayniqsa, 2016-yildan boshlangan Yangi O'zbekiston davrida yaratilgan she'riy asarlarda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik g'oyalari, ma'naviy qadriyatlarni ulug'lash hamda inson va jamiyat munosabatlarini yangicha badiiy-falsafiy talqin etish yetakchi yo'nalishlardan biriga aylandi.

Metodologiya.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida zamonaviy o'zbek she'riyatida vatanparvarlik g'oyalarining falsafiy mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Xususan, tarixiy-qiyosiy yondashuv asosida vatanparvarlik konsepsiyasining turli tarixiy bosqichlardagi taraqqiyoti va badiiy talqinidagi o'zgarishlar o'rganildi. Germenevtik tahlil vositasida she'riy matnlarda aks etgan falsafiy mazmun, ramziy obrazlar hamda poetik timsollarning semantik xususiyatlari

sharhlendi. Falsafiy tahlil metodi orqali Vatan, milliy o'zlik, erkinlik, ma'naviyat, fuqarolik mas'uliyati va burch kabi tushunchalarning badiiy ifodasi hamda ularning g'oyaviy mazmuni tadqiq etildi.

Bundan tashqari, qiyosiy-tipologik metod yordamida zamonaviy o'zbek shoirlari ijodida vatanparvarlik g'oyalarining namoyon bo'lishidagi mushtarak va individual jihatlar aniqlandi. Tadqiqotning nazariy xulosalarini asoslashda tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, shuningdek, ilmiy umumlashtirish metodlaridan foydalanilib, olingan natijalar tizimlashtirildi va ilmiy jihatdan umumlashtirildi.

Muhokama.

Har bir fuqaroning o'z Vataniga bo'lgan muhabbati, uni himoya qilishga, rivojlantirishga bo'lgan tayyorligi vatanparvarlik orqali namoyon bo'ladi.[2;39 b] Ayniqsa, yoshlarda, ya'ni 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini [3; 603 b] vatanparvarlik g'oyalarini zamonaviy o'zbek she'rlari orqali yanada rivojlantirish muhim hisoblanadi. Vatan tushunchasi inson tafakkurida, avvalo, ona allasi, bolalik xotiralari, tug'ilib o'sgan maskan va ajdodlar izlari singib ketgan muqaddas zamin timsolida namoyon bo'ladi. Inson uchun ota-bobolari yashagan hudud, ota-onasi bosib o'tgan yo'llar hamda o'zi istiqomat qilayotgan makon Vatan tushunchasining mazmunini tashkil etadi. Aynan "Vatan" tushunchasi

asosida vatanparvarlik g'oyasi shakllanadi.

Vatanparvarlik - bu ona yurtga mehr va sadoqat bilan munosabatda bo'lish, uning qadriyatlarini asrash, ravnaqi uchun xizmat qilish hamda zarur holatlarda uning mustaqilligi va manfaatlari yo'lida fidoyilik ko'rsatish fazilatidir. Inson o'z Vatanining mohiyatini chuqur anglagan sari unda yurtga daxldorlik, mas'uliyat va sadoqat tuyg'ulari shakllanadi. Mazkur tuyg'u esa shaxsni butun hayoti davomida Vatan taraqqiyoti yo'lida faol bo'lishga, ezgu maqsadlar sari intilishga hamda jasorat va fidoyilik namunasini ko'rsatishga undaydi.[4; 66 b]

O'zbek ma'rifatparvarlik harakatining yirik namoyandalardan biri bo'lgan Abdulla Avloniy o'zining "Guliston yoki axloq" asarida xalqni ilm-ma'rifatga intilish, taraqqiyot yo'lida faol harakat qilishga da'vat etadi. Muallif o'z fikrlarida boshqa millat vakillarining ilm olish, bilim egallash yo'lida qilayotgan sa'y-harakatlarini namuna sifatida keltirib, jamiyatni jaholat va sustkashlikdan xalos bo'lishga chorlaydi. Jadidchilik harakati vakillari ham o'z ijodida Vatanga muhabbat, millat taqdiri uchun mas'uliyat, xalqning ma'naviy va ilmiy taraqqiyoti kabi g'oyalarni ilgari surdilar. Xususan, Munavvar qori, Abdulla Qodiriy singari ijodkorlarning asarlarida vatanparvarlik tuyg'usi, milliy uyg'onish va yurt ravnaqi uchun kurash g'oyalari badiiy ifodasini topgan. [4;67 b]

Natijalar.

Zamonaviy o'zbek shoirlardan biri Rauf Parfi she'riyatining asosiy mavzularini shaxs erkinligi, Vatan mustaqilligi, Turkiston va turkiy dunyo birligi g'oyalari tashkil etadi. Filologiya fanlari doktori, professor Numon Rahimjonov "Sakina" kitobiga yozgan so'zboshisida shunday ta'kidlaydi: "U muqaddas turkiy tilda XX asr turkiy xalqlarining abadiy tafakkuri va fojiaiviy ruhini ifodalashga bel bog'lagan, bu maqsadiga erishgan jasoratli shoirdir". Rauf Parfi xalqning dardini o'z dardi sifatida his qilgan, xalq bilan birga yashagan va uning iztiroblarini yuragidan o'tkazgan ijodkordir. U go'yo olov ichida kuygan inson kabi ana shu olov haqida she'r bitgan shoir sifatida namoyon bo'ladi.

Shoirning "Vatan haqida Bernd lyentshga maktubim" she'ri:

*Vatan haqida senga, Bernd,
Shu maktubni yozayotgan paytim
Tashqarida qor yog'moqda ezgin-
ezgin,*

*Oppoq-oppoq, lo'ppi-lo'ppi.
Nelarni yog'ar qor?*

*Taxayyul yog'ar. Taxayyul otiga
mingan osmon.*

*Bernd, bunday yashash axir, ko'p
qiyindir balkim.*

*Bernd, balkim xastalagan bizni
bemavrid*

*Yigirmanchi asr, deb nomlangan
og'riq.*

*O'tinaman, balandparvoz so'zlar,
deb o'ylama tag'in,*

*Ehtimol, yechib tashlashimiz
kerakdir qora ro'molini*

*dardli xotirotning munlug'
boshidan.*

Mazkur she'r maktub shaklida yozilgan bo'lib, unda shoir "Bernd" ismli shaxsga o'zining shaxsiy kechinmalari va fikrlarini bayon qiladi. Biroq bu murojaat aslida faqat bir insonga emas, balki butun insoniyatga, ayniqsa tarix va millat taqdiri haqida o'ylaydigan har bir kishiga qaratilgan. Bu yerda Bernd obrazi muayyan tarixiy, mafkuraviy yoki shaxsiy ma'noga ega bo'lishi bilan birga, asl mohiyatda umumlashgan, ramziy va universal timsol sifatida gavdalanadi. She'rda "qor" obrazi inson qalbiga cho'kkan og'riqli xotiralar va iztiroblarning ramzi sifatida talqin qilinadi. Qorning oppoqligi bir qarashda poklik, beg'uborlik va yangi umidlarni anglatgandek tuyuladi. Biroq shoir tasvirida bu oppoq qor oddiy tabiat hodisasi emas, balki o'tmishning og'ir yuklari va ruhiy iztiroblarining timsoli sifatida namoyon bo'ladi. "Nima ustiga yog'moqda qor?" degan savol orqali shoir oppoq qor ortida yashiringan murakkab ruhiy jarayonlarga ishora qiladi. Chunki aslida yog'ayotgan narsa - xayol va tasavvurdir. "Xayol" insonning orzu-umidlari, ichki kechinmalari, kelajak haqidagi tasavvurlari hamda ruhiy olamini ifodalaydi. Osmon obrazi esa bu xayollarning kengligi, inson tafakkurining cheksizligi va boshqa bir ma'naviy olam bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shoir xayolning osmonga ko'tarilishi orqali inson tafakkurining yuksak maqsadlarga intilishini, shu bilan birga bu jarayonda ichki izlanish

va ruhiy ziddiyatlar mavjudligini ifodalaydi. Mazkur obrazlar inson fikrining chegaralari, hayotiy mulohazalari va iztiroblarini aks ettiradi. She'rdagi XX asr butun insoniyat, xususan, o'zbek xalqi boshidan kechirgan sinovlar, og'riqlar va fojialar davri sifatida tasvirlanadi. Bu asrda jahon miqyosidagi siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlar, urushlar, mustamlakachilik jarayonlari va turli ziddiyatlar kuchaydi. Shoir ushbu davrni "dard" deb atash orqali ozodlik va mustaqillik sari bo'lgan murakkab yo'ldagi tarixiy sinovlarni ta'kidlaydi.

Bu dard faqat tashqi ta'sirlar bilangina cheklanmaydi, balki millatning ichki ruhiy holati, iztiroblari, armonlari va ma'naviy og'riqlarini ham o'z ichiga oladi.

Iqbol Mirzo ijodida Vatan mavzusi o'ziga xos badiiy-falsafiy talqin etiladi. "Yurt qo'shig'i" she'ridan parcha:

Bobomning bayti bor
yaproqlaringda,
Momomning tafti bor
chorbog'laringda.
Onamni eslatar rayhoning yurtim,
Dadamning hidi bor
tuproqlaringda.

Shoir Vatan mohiyatini faqat keng tarixiy jarayonlar yoki umumiy tushunchalar asosida emas, balki insonning shaxsiy kechinmalari, oilaviy xotiralari, bolalik taassurotlari va ajdodlar bilan bog'liq ma'naviy rishtalar orqali yoritadi. Uning she'riyatida Vatan inson qalbiga yaqin, mehr va xotiralar bilan uyg'unlashgan muqaddas maskan sifatida gavdalanadi. Vatan

obrazini yaratishda tabiat unsurlarini inson hayoti va xotiralari bilan bog'laydi. Yurt manzaralari orqali ajdodlar merosi, oilaviy qadriyatlar va avlodlar davomiyligi ifodalanadi.[6; 35 b] Tabiatdagi har bir unsur inson xotirasida muayyan ma'naviy ma'noni uyg'otuvchi ramz sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan shoir talqinidagi Vatan obrazi geografik hudud doirasidan chiqib, insonning ruhiy olami, oila tarixi va milliy xotirasi bilan chambarchas bog'langan tushunchaga aylanadi. She'rdagi badiiy tasvir vositalari ham Vatan tuyg'usining chuqur falsafiy mazmunini ochishga xizmat qiladi. Tabiat xotirani saqlovchi, inson ruhiyati bilan muloqot qiluvchi tirik obraz sifatida tasvirlanadi. Shoir individual xotira va umumxalq tuyg'usini uyg'unlashtirib, Vatanga muhabbatning teran mohiyatini ochib beradi. Ajdodlar bilan bog'liq timsollar orqali ilm, hikmat va tarixiy davomiylilik; oilaviy obrazlar orqali mehr, baraka, poklik va sadoqat; ona zamin bilan bog'liq tasvirlar orqali esa mustahkamlik, ildiz va ma'naviy kuch g'oyalari ifodalanadi. Shu tariqa Iqbol Mirzo she'riyatida Vatan tushunchasi insonning shaxsiy xotirasi va milliy o'zligini belgilovchi yuksak ma'naviy qadriyat sifatida namoyon bo'ladi.

Shoir Xurshid Davron ijodida O'zbekiston va milliy o'zlik tushunchalariga murojaat qilingan she'rlarni bir qator misollar orqali ko'rsatish mumkin. Shoirning "Ona tilim" she'rida ona

tilining milliy hayot va xalq xotirasidagi beqiyos o'rni alohida ta'kidlanadi:

"Kelib ketdi necha dunyolar,
Kuldi hayot, yig'ladi o'lim.
Sen deb qurbon bo'ldi bobolar,
Ular ketdi, sen qolding, tilim.

Belanchaging uzra Koshg'ariy
Kuylab o'tdi qadim navoni,
Va navqiron yaproqlaringga
Dil qonini berdi Navoiy.

Samarqanddan Bobur ketarkan,
Dilda bo'g'ib hasrat sasini,
Olib ketdi ona yurtidan,
Turkiy tilim, birgina seni." [10]

Muallif ona tili, ya'ni o'zbek tili, Vatan ozodligi yo'lida jon fido qilgan ajdodlar yashagan muqaddas zaminda abadiy yashashini ifodalaydi.

Mazkur she'rdagi Shoir Xurshid Davron buyuk davlat arbobi va shoir, Boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur siymosiga ham murojaat qiladi. Shoir Boburning Samarqandni tark etib, Hindiston hududida yangi davlat barpo etgani bilan bog'liq tarixiy voqealarni eslatadi. Bobur vatandan uzoqlashgan bo'lsa-da, qalbidagi sog'inchni yashirib, ona tiliga bo'lgan mehrini va sadoqatini saqlab qolganligi badiiy ifodalanadi. She'rdagi ona tilining boqiyiligi hayotning o'tkinchiligi bilan qarama-qarshi qo'yiladi. Shoir inson umri foniy ekanini, ko'plab sivilizatsiyalar paydo bo'lib, yo'q bo'lib

ketganini, biroq xalqning tili va ma'naviy merosi avlodlardan avlodlarga yashab kelishini ta'kidlaydi. Shu orqali muallif qarama-qarshilik (antiteza) badiiy usulidan foydalanib, vaqtinchalik hayot va abadiy qadriyatlar o'rtasidagi falsafiy munosabatni ochib beradi. Shoir Xurshid Davron ona tilini turkiy til sifatida tasvirlab, o'zbek tilining umumturkiy madaniy makondagi muhim o'rnini ko'rsatadi. She'rdagi hayot va o'lim, kulgi va yig'i kabi qarama-qarshi tushunchalarning qo'llanishi shoirning falsafiy-badiiy tafakkurini namoyon etadi. Bu obrazlar orqali tarixiy jarayonlar, milliy xotira va inson mavjudligining mazmuni aks ettiriladi.[7]

Shuningdek, zamonaviy o'zbek shoirlaridan biri Sayyora To'ychiyevaning "Yagona Vatanimiz, bitta xalqdirmiz" she'rida Vatan obrazi keng falsafiy mazmun kasb etib, u oddiy geografik hudud emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy birligi va kelajakka bo'lgan ishonchini ifodalovchi muqaddas tushuncha sifatida gavdalanadi. Shoir Vatan timsolini tabiat, tarix va insoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida tasvirlaydi:

"Ikki daryo poyin o'pgan gul diyor,
Osiyo yuragi bo'lgan shul diyor.
Pok niyat, pok amal, azim
kelajak –
Barchasiga Vatan bo'lgan shul
diyor,

Birlishsak shijoat, azmu
shahddirmiz,
Yagona Vatanmiz, bitta
xalqdirimiz". [8]

She'ning dastlabki misrasida keltirilgan "Ikki daryo poyin o'pgan gul diyor" tasviri Vatan obrazining tarixiy va tabiiy asoslarini ifodalaydi. Ikki daryo obrazi, avvalo, yurtning qadimiy sivilizatsiyasi, ajdodlar yashab kelgan muqaddas zamin va hayot manbai ramzi sifatida talqin qilinadi. "Gul diyor" birikmasi esa Vatanning go'zalligi, betakrorligi va inson qalbida uyg'otadigan mehr tuyg'usini ifodalaydi. Shoira bu orqali Vatanga munosabatni oddiy hissiy kechinma emas, balki insonning borliq va hayot haqidagi falsafiy qarashlari bilan bog'liq yuksak tuyg'u sifatida ko'rsatadi.

"Osiyo yuragi bo'lgan shul diyor" misrasida Vatan tushunchasi yanada kengayadi. Bu yerda yurt faqat milliy makon sifatida emas, balki tarixiy jarayonlar, madaniyat va ma'naviyat markazi sifatida talqin qilinadi. "Yurak" obrazi ramziy ma'noda hayot, harakat va ruhiy markaz tushunchalarini anglatadi. Shoira shu orqali Vatan xalq hayotining asosiy manbai, uning ma'naviy tayanchi ekanini ta'kidlaydi.

She'rdagi "Pok niyat, pok amal, azim kelajak" tushunchalari inson va jamiyat taraqqiyotining axloqiy-falsafiy asoslarini ochib beradi. "Pok niyat" insonning ezgulikka yo'naltirilgan ichki dunyosini, "pok amal" esa bu ezgu maqsadlarning amaliy ifodasini bildiradi. "Azim kelajak" obrazi esa xalqning umidi, bunyodkorlik g'oyasi va

taraqqiyot sari intilishini anglatadi. Shoira Vatan ravnaqini faqat hududiy tushuncha bilan emas, balki insonlarning ma'naviy kamoloti va ezgu faoliyati bilan bog'laydi.

"Barchasiga Vatan bo'lgan shul diyor" misrasida esa Vatan inson hayotidagi barcha qadriyatlarning mujassam nuqtasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu yerda Vatan - insonning xotirasi, orzulari, mehnati, quvonchi va iztiroblari bilan bog'langan ruhiy makondir. U insonning tashqi yashash joyigina emas, balki uning ma'naviy mavjudligini belgilovchi muhim falsafiy tushunchaga aylanadi.

She'ning yakuniy misralari:

*"Birlishsak shijoat, azmu
shahddirmiz,*

*Yagona Vatanmiz, bitta
xalqdirimiz"* xalq birligi va hamjihatlik g'oyasini ifodalaydi. "Birlik" tushunchasi bu yerda oddiy ijtimoiy munosabat emas, balki millatning kuchi, barqarorligi va kelajagini belgilovchi falsafiy tamoyil sifatida talqin etiladi. "Shijoat" va "azm-u shiddat" insonning faol harakati, maqsad sari qat'iy intilishi va Vatan oldidagi mas'uliyatini anglatadi. Sayyora To'ychiyevaning mazkur she'rida Vatan obrazi tarix, tabiat, inson va jamiyat tushunchalari bilan uyg'un holda yaratilgan. Shoira Vatanparvarlik g'oyasini faqat yurtga bo'lgan muhabbat sifatida emas, balki milliy birlik, ma'naviy poklik, ezgu faoliyat va kelajak uchun mas'uliyat kabi falsafiy kategoriyalar orqali yoritadi. Shu jihatdan she'r zamonaviy o'zbek

she'riyatida Vatan obrazining ijtimoiy-falsafiy mazmunini ochib beruvchi muhim badiiy namuna hisoblanadi.

Shahlo Ahrorovanning "Bunday go'zal yurt qayda bor!" she'rida Vatan obrazi go'zallik, muqaddaslik va inson qalbining ma'naviy tayanchi sifatida falsafiy talqin qilinadi. Shoir a yurt tasvirini oddiy tabiat manzaralari orqali emas, balki insonning Vatanga bo'lgan mehr-muhabbati, daxldorlik hissi va ruhiy olami bilan uyg'un holda ifodalaydi. She'rd a Vatan tushunchasi inson yashaydigan makon sifatida emas, balki uning xotirasi, qadriyatlari, orzu-umidlari va baxti mujassam bo'lgan muqaddas maskan sifatida namoyon bo'ladi.

Shoira she'rd a shunday yozadi:

"Ostonasin o'par ekan chumoli ham,

O'z go'shasin avaylagan har joyda bor.

Dunyo kezib topdingmi, ayt, bunday beka,

Navro'zgina, bunday go'zal yurt qayda bor!" [9]

Mazkur misralarda Vatanga bo'lgan hurmat va e'zoz tuyg'usi tabiatdagi eng kichik mavjudot - "chumoli" obrazi orqali ifodalanagan. "Ostonasin o'par ekan chumoli ham" misrasida jonlantirish (personifikatsiya) san'ati qo'llanib, chumoliga insoniy munosabat va mehr xususiyati beriladi. Bu obraz orqali shoiraning falsafiy qarashi namoyon bo'ladi: Vatanga muhabbat faqat insonning ongli tuyg'usi emas, balki butun borliq bilan bog'liq tabiiy va muqaddas holatdir.

Hatto eng kichik jonzot ham o'z makonini qadrlaydi, uni asraydi va unga sadoqat bilan munosabatda bo'ladi.

"O'z go'shasin avaylagan har joyda bor" misrasi esa inson va makon o'rtasidagi uzviy aloqani anglatadi. Har bir mavjudot uchun o'z yashash joyi aziz va qadrli hisoblanadi. Biroq shoiraning fikricha, Vatan tushunchasi oddiy yashash hududidan kengroq ma'noga ega bo'lib, u insonning ruhiy ildizlari, milliy xotirasi va hayot mazmuni bilan bog'liqdir. Bu jihatdan Vatan insonning tashqi makoni emas, balki uning ichki olamini belgilovchi ma'naviy qadriyatdir.

"Dunyo kezib topdingmi, ayt, bunday beka" misrasida Vatan go'zalligi umuminsoniy mezonlar asosida baholanadi. Shoira yurtni boshqa makonlar bilan qiyoslash orqali uning betakrorligini ta'kidlaydi. "Beka" so'zi mukammallik, butunlik va nuqsonsizlik tushunchalarini ifodalab, Vatanga nisbatan yuksak estetik munosabatni namoyon qiladi. Bu yerda go'zallik faqat tashqi ko'rinish bilan cheklanmay, balki yurtning ma'naviy qiyofasi, undagi mehr-oqibat va insoniy qadriyatlar bilan belgilanadi.

She'ning ikkinchi qismida tabiat obrazlari orqali Vatan go'zalligi yanada kengroq ochib beriladi:

"Kamalakar yarashadi bo'ylariga, Bog'lariga qaytmas bo'lib kelgay bahor.

Oy-yulduzlar raqsga tushar to'ylarida,

Baxti buyuk, bunday go'zal yurt
qayda bor!"

Bu misralarda "kamalak", "bahor", "oy", "yulduz" kabi tabiat timsollari ramziy ma'no kasb etadi. "Kamalak" obrazi rang-baranglik, uyg'unlik va go'zallik ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Shoira bu obraz orqali Vatan hayotidagi rang-baranglik, tinchlik va bunyodkorlik kayfiyatini ifodalaydi. Kamalakning yurt bo'ylariga yarashishi tabiat va inson hayotining uyg'unligini bildiruvchi falsafiy timsoldir. "Bog'lariga qaytmas bo'lib kelgay bahor" misrasida bahor obrazi yangilanish, hayotiy kuch va umid ramzi sifatida qo'llangan. Bahorning kelishi tabiatning uyg'unishini anglatgani kabi, u jamiyat hayotidagi taraqqiyot, yangilanish va kelajakka ishonch timsoli sifatida ham talqin qilinadi. Shoira Vatan taraqqiyotini doimiy yangilanish jarayoni bilan bog'laydi. "Oy-yulduzlar raqsga tushar to'ylarida" misrasida esa koinot va inson hayoti o'rtasidagi poetik uyg'unlik tasvirlangan. Oy va yulduzlarning jonlantirilishi orqali butun borliq Vatan quvonchiga sherik bo'layotgandek tasvirlanadi. Bu holat Vatan baxti va go'zalligi umuminsoniy hamda kosmik uyg'unlik darajasiga ko'tarilganini anglatadi. She'rning yakuniy "Baxti buyuk, bunday go'zal yurt qayda bor!" misrasida esa Vatan obrazi baxt, farovonlik va kelajak umidi bilan bog'lanadi. Shoira uchun yurtning buyukligi nafaqat uning tabiiy go'zalligida, balki unda yashayotgan insonlarning baxti, tinchligi va ma'naviy qadriyatlarida namoyon bo'ladi. Shahlo

Ahrorovanning "Bunday go'zal yurt qayda bor!" she'rida Vatan obrazi estetik va falsafiy jihatdan yuksak darajada ifodalangan. Shoira tabiat manzaralari, ramziy obrazlar va insoniy tuyg'ular uyg'unligi orqali Vatanni muqaddas, betakror va inson qalbida abadiy yashaydigan ma'naviy makon sifatida tasvirlaydi. Ushbu she'rda vatanparvarlik g'oyasi oddiy madh etishdan yuqori ko'tarilib, inson va borliq o'rtasidagi uyg'unlik, milliy o'zlik va hayot mazmuni bilan bog'liq falsafiy tushuncha sifatida talqin qilinadi.

Xulosa.

Zamonaviy o'zbek she'riyatida Vatan obrazi geografik makon doirasidan kengayib, milliy o'zlik, tarixiy xotira, ma'naviy qadriyatlar va insonning ruhiy olami bilan bog'liq falsafiy tushuncha sifatida talqin qilinadi. Tadqiq etilgan she'riy namunalarda vatanparvarlik g'oyasi shaxsiy kechinmalar, ajdodlar merosi, xalq birligi va kelajak mas'uliyati bilan uyg'un holda namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy shoirlar Vatan obrazini turli poetik vositalar orqali yoritib, unda insonning hayot falsafasi, milliy tafakkuri va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradilar. Vatan tushunchasi bu ijodkorlar talqinida nafaqat muhabbat obyekti, balki insonning borliqni anglashiga xizmat qiluvchi yuksak falsafiy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan zamonaviy o'zbek she'riyatida vatanparvarlik g'oyasi milliy ong, ma'naviy birlik va insoniy mas'uliyatni

ifodalovchi muhim badiiy-estetik
tamoyil sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbek zamonaviy she'riyati antologiyasi [Matn]: nazm/to'plovchi va nashrga tayyorlovchi Muhammad Siddiq Rahmatov. - Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti", 2022. – 4 b.
2. Aliyeva Dilbar Valiyevna IJTIMOY FAOLLIKDA VATANPARVARLIKNING O'RNI // Alfraganus. 2025. №4 (15). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ijtimoiy-faollikda-vatanparvarlikning-o-rni-1> (дата обращения: 28.07.2026).
3. Aliyeva Dilbar Valiyevna YOSHLAR O'RTASIDA TA'LIMDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHGA IMKON YARATAYOTGAN SAMARALI DAVLAT SIYOSATI // Alfraganus. 2025. №5 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-o-rtasida-ta-limda-tadbirkorlikni-rivojlantirishga-imkon-yaratayotgan-samarali-davlat-siyosati-1> (дата обращения: 28.07.2026).
4. Aliyeva Dilbar Valiyevna. (2024). YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA BADIY KITOBNING O'RNI. *PEDAGOGS*, 57(1), 65–67. Retrieved from <https://pedagogs.uz/ped/article/view/1223>
5. Valievna, A. D. (2026). PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF PATRIOTIC IDEAS IN MODERN UZBEK POETRY. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 4(1), 80-87.
6. Raxmonov, A. K. (2025). Nosir al-Mutarriziyning "Risalatun fin-nahw" asarida grammatik kategoriya talqini va uning o 'zbek tilshunosligidagi muqobillari. *Ilm-fan muammolari tadqiqotchilar talqinida*, 136-139.
7. Sultanova S.N. (2025). Adabiyotshunoslik va folklorshunoslikning dolzarb muammolari badiiy tarjimaga o'rgatish jarayonida: nazariy va metodik asoslar. Turkiy tillar taraqqiyoti: muammolar va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 498-503.
8. Tajiyeva G.X. *Iqbol Mirzo she'riyatida Vatan obrazining shaxsiy hayot falsafasi bilan bog'lanishi* // Central Asian Journal of Academic Research. – 2025. – Vol. 3, Issue 12, Part 3.
9. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic
10. motivation. International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI), 132-134.
11. Toshmatova, S.A. (2024). Exploring Individual-Psychological Approaches to Enhance Motivation among EFL Students. *News of the NUUz*, 1. 208-209
12. YILMAZ, T. (2022). UZBEKISTAN AND NATIONAL IDENTITY IN THE POEMS OF SHOIR XURSHID DEVRAN. *SSD Journal*, 7(34), 67–74.

13. Газиева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. *Молодой ученый*, (51), 269-270.
14. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
15. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
16. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
17. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.
18. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
19. Кодирова З.З. (2025). Нейролингвистические механизмы восприятия англоязычных аудиоподкастов при формировании навыков аудирования. *Журнал гуманитарных и естественных наук*, 28 [1], 5-14.
20. Oripova S.N. HIKOYA JANRINING BADIY TAKOMILI VA YUZAGA KELISHI Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar No 3(2) 2026 *Filologiya*, 328-332

Internet saytlari:

1. https://uza.uz/oz/posts/bugun-gazetalarni-varaqlaganda_886590 [murojaat qilingan :29.07.2026]
2. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/shahlo-ahrorova-men-bahorni-yaxshikora-man-sherlar.html> [murojaat qilingan :29.07.2026]
3. <https://kh-davron.uz/ijod/sherlar/xurshid-davron-ey-elim-ey-tilim-ey-ona-tup-roq.html>

Chilmurzayeva Maftuna Abdumannon qizi**ALFRAGANUS UNIVERSITETI***Filologiya fakulteti, Tillarni o'qitish markazi, o'qituvchi,***ORCID: 0009-0003-3402-5919****TARIXIY ROMAN TARAQQIYOTI TENDENTSIYALARI: WALTER SCOTT AS-
ARLARI MISOLIDA****Annotatsiya**

Mazkur maqolada tarixiy roman janrining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari Walter Scott ijodi misolida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchining tarixiy voqealarni badiiy talqin etish usullari, tarixiy haqiqat va badiiy to'qima uyg'unligi, milliy tarixni ifodalashdagi poetik tamoyillari hamda uning jahon adabiyotida tarixiy roman janri rivojiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, Scott romanlarida romantizm va realizm elementlarining uyg'unlashuvi, tarixiy shaxslar va badiiy obrazlar tizimining o'ziga xosligi ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining nazariy va amaliy asoslarini shakllantirgan yetuk adiblardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, Walter Scott, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima, romantizm, realizm, tarixiy obraz, milliy tarix.

Abstract

This article examines the development of the historical novel through the literary works of Walter Scott. The research analyzes Scott's artistic interpretation of historical events, the relationship between historical reality and fiction, his poetic principles in portraying national history, and his contribution to the evolution of the historical novel in world literature. Furthermore, the study explores the combination of Romanticism and Realism in Scott's novels as well as the distinctive features of his historical and fictional characters. The findings indicate that Walter Scott established the theoretical and artistic foundations of the modern historical novel.

Keywords: historical novel, Walter Scott, historical truth, fiction, Romanticism, Realism, historical character, national history.

Аннотация

В данной статье научно анализируются этапы становления и развития жанра исторического романа на примере творчества Вальтера Скотта. В исследовании рассматриваются художественные методы интерпретации исторических событий, используемые писателем, гармоничное сочетание исторической достоверности и художественного вымысла, поэтические принципы отражения национальной истории, а также его вклад в развитие жанра исторического романа в мировой литературе. Кроме того, анализируется сочетание

элементов романтизма и реализма в романах Скотта, а также своеобразие системы исторических личностей и художественных образов. Результаты исследования свидетельствуют о том, что Вальтер Скотт является одним из выдающихся писателей, заложивших теоретические и практические основы жанра исторического романа.

Ключевые слова: исторический роман, Вальтер Скотт, историческая достоверность, художественный вымысел, романтизм, реализм, исторический образ, национальная история.

Kirish

Tarixiy roman jahon adabiyotining eng muhim epik janrlaridan biri bo'lib, u tarixiy voqealarni badiiy tafakkur asosida qayta yaratish orqali o'quvchiga ma'lum bir davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotini chuqur anglash imkonini beradi. Mazkur janr tarixni oddiy bayon qilish bilan cheklanmaydi, balki tarixiy jarayonlarning inson taqdiri, milliy ong va jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini ham yoritadi. Shu jihatdan tarixiy roman badiiy tafakkur bilan tarixshunoslik o'rtasidagi muhim bog'lovchi vosita hisoblanadi.

XVIII asr oxiri hamda XIX asr boshlarida Yevropada tarixga bo'lgan qiziqishning ortishi, milliy davlatchilik g'oyalarining kuchayishi va romantizm oqimining rivojlanishi tarixiy roman janrining keng taraqqiy etishiga zamin yaratdi. Aynan shu davrda shotland yozuvchisi Walter Scott tarixiy roman janrini yangi bosqichga olib chiqdi. U tarixni faqat mashhur shaxslar faoliyati orqali emas, balki oddiy xalq hayoti, urf-odatlar, madaniyati va turmush tarzi orqali tasvirlashga erishdi.

Walter Scottning "Waverley", "Rob Roy", "Old Mortality", "The Heart of Midlothian", "Ivanhoe" va "Quentin Durward" kabi romanlari tarixiy roman poetikasining shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Ushbu asarlarda tarixiy voqealar hujjatlarga tayangan holda yoritilgan bo'lsa-da, badiiy to'qima va obrazlar tizimi orqali ular yanada jonli va ta'sirchan ko'rinish olgan. Scott tarixiy faktlarni estetik maqsadlarga bo'ysundira olgan ijodkor sifatida tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi kunda Walter Scott ijodi nafaqat ingliz adabiyotida, balki fransuz, nemis, rus va boshqa milliy adabiyotlarda tarixiy roman rivojining nazariy asoslarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Uning ijodi Alexandre Dumas, Victor Hugo, Alessandro Manzoni, Lev Tolstoy singari yozuvchilarga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Walter Scott asarlari misolida tarixiy roman taraqqiyotining asosiy tendensiyalarini aniqlash va yozuvchining tarixiy haqiqatni badiiy talqin etish tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Tarixiy roman janri jahon adabiyotshunosligida eng ko'p tadqiq etilgan janrlardan biri hisoblanadi. Ushbu janrning nazariy asoslari XIX asrdan boshlab

shakllana boshlagan bo'lsa, XX–XXI asrlarda uning poetikasi, tarixiy haqiqatni badiiy aks ettirish tamoyillari va tarixiy tafakkur bilan bog'liq jihatlarini keng ilmiy tadqiq etildi. Ayniqsa, Walter Scott ijodi tarixiy roman nazariyasini ishlab chiqishda muhim ilmiy manba sifatida e'tirof etiladi.

Tarixiy roman nazariyasiga oid fundamental tadqiqotlardan biri Georg Lukácsning *The Historical Novel* (1937) asaridir. Olimning ta'kidlashicha, tarixiy roman o'tmishni shunchaki tasvirlash emas, balki tarixiy taraqqiyot qonuniyatlarini inson taqdiri orqali ochib berishga xizmat qiladi. Lukács Walter Scottni zamonaviy tarixiy roman asoschisi sifatida e'tirof etadi. Uning fikricha, Scott tarixiy jarayonlarni oddiy xalq vakillari hayoti orqali ko'rsatish orqali tarixni "tirik" hodisaga aylantirgan.

Avrom Fleishman *The English Historical Novel* asarida ingliz tarixiy romanining shakllanish bosqichlarini tahlil qilib, Walter Scott ijodini ushbu janr rivojidagi burilish nuqtasi sifatida baholaydi. Tadqiqotchining fikricha, Scott tarixiy voqealarni hujjatli aniqlik bilan emas, balki badiiy ishonchlilik tamoyili asosida tasvirlaydi. Bu esa tarixiy roman estetikasining muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

David Daiches Walter Scott ijodiga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarida yozuvchining Shotlandiya tarixini badiiy qayta yaratishdagi mahoratini alohida ta'kidlaydi. Olim Scottning romanlari milliy o'zlikni anglash jarayonida muhim o'rin tutganini qayd etadi. Uning fikriga ko'ra, Scott tarixiy voqealarni tasvirlashda faqat siyosiy hodisalarga emas, balki xalqning urf-odatlarini, tili, madaniyati va ijtimoiy hayotiga ham katta e'tibor qaratgan.

Jerome de Groot zamonaviy tarixiy roman nazariyasiga bag'ishlangan *The Historical Novel* nomli tadqiqotida tarixiy roman rivojining yangi bosqichlarini yoritadi. Tadqiqotchi Walter Scott yaratgan badiiy model keyingi ikki yuz yil davomida tarixiy roman uchun asosiy namunaga aylanganini ta'kidlaydi. De Groot tarixiy roman tarixini qayta yozish emas, balki uni yangi estetik nuqtai nazardan talqin qilish vositasi ekanligini qayd etadi.

Harry E. Shaw tarixiy roman poetikasini tahlil qilar ekan, Walter Scott romanlarining asosiy xususiyati tarixiy muhitning tabiiyligi va badiiy qahramonlarning ishonarliligida ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, Scott tarixiy shaxslarni markazga qo'yishdan ko'ra, oddiy insonlarning tarixiy voqealar ichidagi o'rnini ko'rsatishga intilgan.

Linda Hutcheon postmodern tarixiy roman nazariyasini ishlab chiqishda Walter Scott an'alariga murojaat qiladi. Uning fikricha, zamonaviy tarixiy romanlar ham Scott yaratgan tarix va badiiy to'qima uyg'unligi tamoyillaridan foydalanadi, biroq tarixni ko'proq tanqidiy nuqtai nazardan qayta talqin qiladi.

Rus adabiyotshunosligida ham Walter Scott ijodi keng tadqiq etilgan. V. M. Jirmunskiy, M. M. Baxtin va boshqa olimlar Scott romanlarining janriy xususiyatlari, tarixiy tafakkur hamda polifonik tasvir usullarini ilmiy jihatdan tahlil qilganlar. Baxtin,

xususan, tarixiy romanlarda zamon va makon (“xronotop”) uyg’unligini muhim poetik unsur sifatida baholaydi. Bu jihat Walter Scott romanlarida yaqqol namoyon bo’ladi.

O’zbek adabiyotshunosligida ham tarixiy roman masalalari yuzasidan qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Pirimqul Qodirov, Odil Yoqubov va Muhammad Ali kabi adiblarning tarixiy romanlari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda Walter Scott yaratgan tarixiy roman an’alarining bilvosita ta’siri qayd etiladi. Garchi o’zbek olimlari tomonidan Scott ijodi maxsus monografik tadqiqot obyekti sifatida kam o’rganilgan bo’lsa-da, tarixiy roman poetikasiga bag’ishlangan ishlarda uning nomi tarixiy roman asoschisi sifatida muntazam tilga olinadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, aksariyat tadqiqotchilar Walter Scottni tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e’tirof etadilar. Biroq uning asarlarida tarixiy haqiqat va badiiy to’qimaning o’zaro munosabati, tarixiy shaxslar obrazining poetikasi hamda tarixiy roman taraqqiyotidagi tendensiyalarni zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan kompleks o’rganish hanuz dolzarbligicha qolmoqda. Aynan shu jihat mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik hamda badiiy tahlil metodlari asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning asosiy obyekti sifatida Walter Scottning *Waverley* (1814), *Ivanhoe* (1819), *Rob Roy* (1817), *Old Mortality* (1816), *The Heart of Midlothian* (1818) hamda *Quentin Durward* (1823) romanlari tanlandi. Ushbu asarlar tarixiy roman janrining shakllanishi va taraqqiyotini ifodalovchi eng muhim namunalar sifatida baholandi.

Tadqiqot davomida tarixiy haqiqat va badiiy to’qima o’rtasidagi munosabatni aniqlash uchun tarixiy manbalar hamda adabiy matnlar o’zaro qiyoslandi. Asarlarda tarixiy voqealarning aks ettirish darajasi, tarixiy shaxslarning badiiy talqini, milliy kolorit, zamon va makon tasviri hamda syujet qurilishining o’ziga xos jihatlari alohida tahlil qilindi.

Shuningdek, Walter Scott ijodining keyingi tarixiy roman taraqqiyotiga ko’rsatgan ta’sirini aniqlash maqsadida Georg Lukács, Jerome de Groot, David Daiches, Harry E. Shaw va Avrom Fleishman kabi olimlarning nazariy qarashlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari induktiv va deduktiv yondashuvlar asosida umumlashtirildi.

Mazkur metodologiya Walter Scott romanlarining badiiy-estetik xususiyatlarini, tarixiy tafakkur konsepsiyasini hamda tarixiy roman poetikasidagi o’rnini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama

1. “Waverley” romani va tarixiy roman poetikasining shakllanishi

1814-yilda nashr etilgan *Waverley* romani nafaqat Walter Scott ijodining, balki butun Yevropa tarixiy roman janrining yangi bosqichini boshlab bergan asar

hisoblanadi. Adabiyotshunoslarning aksariyati aynan ushbu romanni zamonaviy tarixiy roman janrining ilk mukammal namunasi sifatida e'tirof etadilar.

Roman syujeti XVIII asr o'rtalarida Shotlandiyada yuz bergan 1745-yilgi Yakobitlar qo'zg'oloni voqealari fonida rivojlanadi. Asarning bosh qahramoni Edward Waverley tarixiy voqealarning faol ishtirokchisiga aylanadi. Muallif aynan shu qahramon orqali tarixiy burilish davrida insonning ma'naviy tanlovi, siyosiy qarashlari hamda shaxsiy e'tiqodi qanday o'zgarishini tasvirlaydi.

Scott tarixiy voqealarni hujjatli aniqlik bilan tasvirlashga emas, balki ularning ruhini yaratishga intiladi. Asarda tarixiy faktlar badiiy syujet bilan tabiiy uyg'unlashgan. Shu sababli roman tarixiy xronika emas, balki tarixiy haqiqatning badiiy talqini sifatida namoyon bo'ladi.

"Waverley" romanining muhim poetik xususiyatlaridan biri tarixiy shaxslar va badiiy obrazlarning uyg'unligidir. Asarda Charlz Eduard Styuart kabi tarixiy shaxslar bilan bir qatorda to'qima qahramonlar ham faol ishtirok etadi. Bu usul keyinchalik tarixiy roman janrining eng muhim tamoyillaridan biriga aylandi.

Scott tarixiy muhitni yaratishda xalqning urf-odatları, kiyim-kechakları, milliy musiqasi, diniy qarashlari hamda kundalik turmush tafsilotlariga katta e'tibor qaratadi. Aynan shu jihat roman voqealarining ishonchliligini oshiradi.

Georg Lukácsning ta'kidlashicha, "Waverley" romanining eng muhim yangiligi tarixni oddiy insonlar hayoti orqali tasvirlashidir. Ilgari tarixiy asarlarda asosiy e'tibor hukmdorlar va mashhur sarkardalarga qaratilgan bo'lsa, Walter Scott tarixning asosiy harakatlantiruvchi kuchi xalq ekanligini badiiy jihatdan isbotlay oldi.

Asarda romantizm va realizm elementlari o'zaro uyg'unlashgan. Romantik ruh qahramonlarning his-tuyg'ulari va tabiat tasvirlarida namoyon bo'lsa, realistik tasvir tarixiy voqealar, ijtimoiy ziddiyatlar va xalq hayotini yoritishda ko'zga tashlanadi. Mazkur sintez keyingi tarixiy romanlar uchun namunaviy model vazifasini bajardi.

Yana bir muhim jihat shundaki, Scott tarixni faqat o'tmish hodisasi sifatida emas, balki zamonaviy jamiyatni anglash vositasi sifatida talqin qiladi. Shu sababli romanda tasvirlangan tarixiy qarama-qarshiliklar XIX asr boshidagi Buyuk Britaniya jamiyatining ijtimoiy muammolari bilan hamohang tarzda talqin etiladi.

Shunday qilib, "Waverley" romani tarixiy roman janrining poetik mezonlarini shakllantirib berdi. Tarixiy voqealarning badiiy talqini, oddiy inson obrazining markazga chiqishi, tarixiy va to'qima qahramonlar uyg'unligi hamda milliy koloritning yuksak darajada tasvirlanishi ushbu asarning jahon adabiyotidagi tarixiy ahamiyatini belgilaydi.

2. "Ivanhoe" romanida milliy tarix va tarixiy haqiqat konsepsiyasi

Walter Scottning 1819-yilda nashr etilgan Ivanhoe romani tarixiy roman janrining eng mashhur namunalaridan biri hisoblanadi. Asarda XII asr Angliyasidagi normanlar va saksonlar o'rtasidagi siyosiy hamda madaniy ziddiyatlar badiiy asosda

yoritiladi. Scott ushbu roman orqali milliy birlik g'oyasi, tarixiy adolat va ijtimoiy kelishuv masalalarini ilgari suradi.

“Ivanhoe”da tarixiy voqealar markazida qirol Richard I, shahzoda Jon, Robin Gud singari tarixiy va afsonaviy obrazlar tasvirlanadi. Biroq muallif tarixni faqat hukmdorlar faoliyati orqali emas, balki ritsarlar, dehqonlar, ruhoniylar va oddiy xalq hayoti orqali ham ochib beradi. Shu sababli roman keng ijtimoiy panoramaga ega.

Scottning tarixiy roman yaratishdagi eng katta yutug'i shundaki, u tarixiy faktlarni quruq tasvirlamaydi, balki ularni badiiy konfliktlar orqali jonlantiradi. “Ivanhoe”da muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik va adolat g'oyalari tarixiy voqealar bilan uyg'un holda rivojlanadi. Bu esa asarning estetik qiymatini oshiradi.

“Ivanhoe” keyinchalik Alexandre Dumas, Victor Hugo va Lev Tolstoy kabi yozuvchilarning tarixiy romanlari uchun muhim badiiy maktab vazifasini bajardi. Asarda qo'llangan tarixiy rekonstruksiya usuli, obrazlar tizimi va milliy kolorit yaratish tamoyillari XIX asr tarixiy romanining asosiy mezonlariga aylandi.

3. “Rob Roy” romanida milliy o'zlik va tarixiy shaxs talqini

Walter Scottning Rob Roy (1817) romani tarixiy roman janri taraqqiyotida alohida o'rin tutadi. Asar XVIII asr boshlaridagi Shotlandiya hayotini aks ettirib, tarixiy voqealarni milliy o'zlik va ozodlik g'oyalari bilan uyg'un holda tasvirlaydi. Roman markazida haqiqatan ham tarixda yashagan shaxs — Rob Roy MacGregor obrazi turadi. Biroq Scott ushbu tarixiy shaxsni quruq biografik tarzda emas, balki murakkab xarakterga ega badiiy qahramon sifatida yaratadi.

Asarda voqealar Frank Osbaldistone nigohi orqali bayon qilinadi. Bu usul muallifga tarixiy hodisalarni tashqi kuzatuvchi nuqtai nazaridan ko'rsatish imkonini beradi. Natijada tarixiy voqealar bir tomonlama emas, balki turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini kesishgan murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Scott Rob Roy obrazida jasorat, adolat va milliy g'urur kabi fazilatlarni mujassamlashtiradi. Shu bilan birga, qahramon ideal darajada tasvirlanmaydi; uning qarorlari va harakatlari tarixiy sharoit bilan izohlanadi. Aynan shu yondashuv Walter Scott ijodining realizmga yaqinlashganini ko'rsatadi.

Roman poetikasining muhim jihatlaridan biri milliy koloritning yuksak darajada yaratilganidir. Tog'li hududlar, mahalliy lahjalar, xalq og'zaki ijodi, kiyim-kechak, urf-odatlar va kundalik turmush tafsilotlari tarixiy muhitni ishonarli aks ettirishga xizmat qiladi. Shu sababli “Rob Roy” nafaqat tarixiy roman, balki Shotlandiya milliy madaniyatining badiiy ensiklopediyasi sifatida ham baholanadi.

4. “Old Mortality” romanida diniy va siyosiy ziddiyatlarning badiiy talqini

Walter Scottning Old Mortality (1816) romani XVII asr Shotlandiyasidagi diniy va siyosiy qarama-qarshiliklarni tasvirlaydi. Asarda tarixiy voqealar protestant kovenanterlar harakati bilan bog'liq holda yoritilgan.

Roman tarixiy roman poetikasida muhim bo'lgan yana bir tamoyilni namoyon etadi: muallif biror siyosiy kuchni mutlaq ijobiy yoki salbiy qilib tasvirlamaydi. Har bir tarixiy guruhning qarashlari va manfaatlari obyektiv yoritiladi. Bu esa Scottning tarixga nisbatan ilmiy xolislikka intilganini ko'rsatadi.

Asarda tarixiy voqealar inson xarakterining shakllanishiga qanday ta'sir qilishi chuqur ochib beriladi. Scottning fikricha, tarix insonni emas, balki inson ham tarixni yaratadi. Shu sababli tarixiy jarayonlar va individual taqdirlar o'zaro uzviy bog'liq holda tasvirlanadi.

"Old Mortality" romanida tarixiy konfliktlar diniy qarashlar bilan chambarchas bog'langan. Biroq muallif diniy qarama-qarshiliklardan ko'ra insonparvarlik va bag'rikenglik g'oyalarini ustuvor qo'yadi. Mazkur tamoyil keyingi tarixiy romanlarda ham davom ettirilgan.

5. "The Heart of Midlothian" romanida tarix va inson taqdiri

1818-yilda nashr etilgan The Heart of Midlothian Walter Scottning eng yetuk asarlaridan biri hisoblanadi. Ushbu roman tarixiy voqealarni siyosiy kurashlardan ko'ra insoniy qadriyatlar orqali yoritishi bilan ajralib turadi.

Roman markazida Jeanie Deans obrazi turadi. U tarixiy voqealarning bevosita ishtirokchisi bo'lmasa-da, tarixiy sharoit uning shaxsiy hayoti va taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Scott shu orqali tarixning oddiy inson hayotidagi aksini ko'rsatishga muvaffaq bo'ladi.

Jeanie Deans obrazi adolat, halollik va insoniylik timsoli sifatida tasvirlangan. Muallif tarixiy voqealarni aynan mana shunday axloqiy qadriyatlar orqali baholaydi. Bu esa Walter Scott romanlarining faqat tarixiy emas, balki falsafiy mazmunga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotshunoslar ushbu romanni tarixiy realizmning eng mukammal namunalariidan biri deb hisoblaydilar. Chunki unda tarixiy faktlar inson ruhiyati va psixologiyasi bilan uyg'un holda tasvirlangan.

6. "Quentin Durward" romanida Yevropa tarixining badiiy rekonstruksiya

Walter Scottning Quentin Durward (1823) romani XV asr Fransiya tarixiga bag'ishlangan bo'lib, yozuvchining Shotlandiya tarixidan tashqariga chiqib, umumyevropa tarixini badiiy talqin qilishdagi muvaffaqiyatini namoyon etadi.

Roman markazida Fransiya qiroli Lui XI hukmronligi davridagi siyosiy voqealar tasvirlanadi. Muallif tarixiy manbalarga tayangan holda qirolning murakkab siyosiy faoliyatini ko'rsatadi. Shu bilan birga, bosh qahramon Quentin Durward obrazi orqali sadoqat, jasorat va insoniy fazilatlar ulug'lanadi.

Mazkur roman Walter Scott tarixiy roman poetikasining universalligini ko'rsatadi. U nafaqat Shotlandiya, balki boshqa xalqlar tarixini ham yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlay olgan. Aynan shu jihat yozuvchining tarixiy roman janridagi xalqaro nufuzini yanada mustahkamlagan.

7. Walter Scott tarixiy roman poetikasining asosiy tendensiyalari

Walter Scott asarlarining tahlili tarixiy roman taraqqiyotining quyidagi asosiy tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi:

Birinchidan, tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasida muvozanat yaratiladi. Scott tarixiy faktlarni o'zgartirishga emas, balki ularni badiiy vositalar yordamida jonlantirishga intiladi.

Ikkinchidan, tarix markaziga oddiy inson olib chiqiladi. Tarixiy voqealar hukmdorlar emas, balki xalq hayoti orqali yoritiladi.

Uchinchidan, milliy kolorit tarixiy roman poetikasining muhim unsuriga aylanadi. Muallif xalq tili, urf-odatlar, kiyim-kechaklari, me'morchiligi va turmush tarzini batafsil tasvirlaydi.

To'rtinchidan, romantizm va realizm uyg'unlashadi. Qahramonlarning ichki kechinmalari romantik ruhda ifodalansa, tarixiy voqealar va ijtimoiy munosabatlar realistlik asosida tasvirlanadi.

Beshinchidan, tarixiy shaxslar ideallashtirilmaydi. Ular o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlari bilan bog'liq holda murakkab xarakterlar sifatida gavdalandiriladi.

Aynan mana shu tendensiyalar Walter Scottni tarixiy roman janrining asoschisi sifatida e'tirof etilishiga sabab bo'ldi hamda uning ijodi XIX–XX asr tarixiy romanlarining rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining nazariy va amaliy asoslarini shakllantirgan eng muhim adiblardan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Uning romanlari tarixiy voqealarni oddiy xronologik ketma-ketlikda tasvirlashdan ko'ra, ularning jamiyat taraqqiyoti, milliy ong va inson taqdiriga ta'sirini badiiy jihatdan ochib berishga xizmat qiladi. Scott tarixni badiiy tafakkur vositasida qayta yaratish orqali tarixiy roman janrini yangi bosqichga olib chiqdi.

Tadqiqot davomida Waverley, Ivanhoe, Rob Roy, Old Mortality, The Heart of Midlothian va Quentin Durward romanlari qiyosiy tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, yozuvchi har bir asarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasida muvozanatni saqlashga intilgan. Tarixiy shaxslar bilan bir qatorda badiiy obrazlarning yaratilishi tarixiy voqealarni o'quvchi uchun yanada ishonarli va ta'sirchan qilib ko'rsatishga xizmat qilgan.

Walter Scott tarixiy roman poetikasiga bir qator yangiliklarni olib kirdi. Jumladan, tarixiy voqealarning oddiy insonlar hayoti orqali yoritilishi, milliy koloritning badiiy tasvir vositasiga aylanishi, tarixiy muhitning puxta rekonstruksiya qilinishi hamda romantizm va realizm tamoyillarining uyg'unlashtirilishi tarixiy roman janrining keyingi taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Mazkur tamoyillar XIX asr Yevropa adabiyotida yaratilgan ko'plab tarixiy romanlar uchun metodologik asos vazifasini bajardi.

Walter Scott ijodining yana bir muhim jihati shundaki, u tarixni faqat o'tmish voqealari sifatida emas, balki bugungi kunni anglash va kelajakni baholash vositasi sifatida talqin qiladi. Shu bois uning romanlari zamonaviy adabiyotshunoslikda ham o'z ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan. Tarixiy voqealar va badiiy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishda Scott yaratgan uslub bugungi tarixiy nasr uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Walter Scott romanlarining tahlili tarixiy roman taraqqiyotining quyidagi asosiy tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi:

- * tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning uyg'unligi;
- * tarixiy jarayonlarda oddiy inson obrazining markaziy o'ringa chiqishi;
- * milliy tarix va madaniyatning badiiy rekonstruksiya;
- * romantizm va realizm poetikasining sintezi;
- * tarixiy shaxslarni murakkab xarakter sifatida talqin qilish;
- * tarixiy voqealarni umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lash.

Mazkur tadqiqot natijalari Walter Scott tarixiy roman janrining asoschisi sifatidagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslaydi hamda uning ijodi bugungi tarixiy roman poetikasini o'rganishda muhim metodologik manba bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

- * Walter Scott romanlarida tarixiy roman taraqqiyotining asosiy tendensiyalari kompleks tarzda tahlil qilindi.
- * Tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasidagi munosabat zamonaviy adabiyotshunoslik yondashuvlari asosida baholandi.
- * Scott ijodining XIX asr va zamonaviy tarixiy roman rivojiga ko'rsatgan ta'siri qiyosiy jihatdan yoritildi.
- * Romanlarning poetik tizimi tarixiy-qiyosiy metod asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalaridan:

- * oliy ta'lim muassasalarining filologiya yo'nalishlarida;
- * "Jahon adabiyoti", "Ingliz adabiyoti", "Adabiyot nazariyasi" fanlarini o'qitishda;
- * tarixiy roman poetikasiga oid ilmiy tadqiqotlarda;
- * magistrlik va bitiruv malakaviy ishlarini tayyorlashda ilmiy manba sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abrams, M. H., & Greenblatt, S. (2018). The Norton Anthology of English Literature (10th ed.). W. W. Norton & Company.
2. Daiches, D. (1971). Sir Walter Scott and His World. Thames & Hudson.
3. De Groot, J. (2010). The Historical Novel. Routledge.
4. Fleishman, A. (1971). The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia

Woolf. Johns Hopkins University Press.

5. Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge.

6. Lukács, G. (1983). *The Historical Novel*. University of Nebraska Press.

8. Shaw, H. E. (1983). *The Forms of Historical Fiction*. Cornell University Press.

9. Scott, W. (1814/2004). *Waverley*. Penguin Classics.

10. Scott, W. (1816/2000). *Old Mortality*. Oxford University Press.

11. Scott, W. (1817/2007). *Rob Roy*. Oxford University Press.

12. Scott, W. (1818/2004). *The Heart of Midlothian*. Penguin Classics.

13. Scott, W. (1819/2000). *Ivanhoe*. Penguin Classics.

14. Scott, W. (1823/1999). *Quentin Durward*. Oxford University Press.

15. Alexander, M. (2017). *A History of English Literature*. Palgrave Macmillan.

16. Eagleton, T. (2013). *How to Read Literature*. Yale University Press.

17. Childs, P., & Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. Routledge.

18. Baldick, C. (2015). *The Oxford Dictionary of Literary Terms* (4th ed.). Oxford University Press.

19. Sanders, A. (2004). *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford University Press.

20. Watt, I. (2001). *The Rise of the Novel*. University of California Press.

21. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «Qazaqtaný», (29), 162-171.

22. Sultanova, S. N. (2025). Methodological Issues in Teaching Fiction Translation. *Modern Education and Innovative Approaches to Teaching Foreign Languages International Scientific and Practical Conference: "Modern Education and Innovative Approaches to Teaching Foreign Languages"*, 271-274.

23. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>

24. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. *International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI)*, 132-134.

25. Korte, B., & Paletschek, S. (Eds.). (2009). *History Goes Pop: Popular Culture and the Historical Imagination*. Transcript Verlag.

24. Газијева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. *Молодой ученый*, (51), 269-270.

25. Xolmatova, M. I. (2025). The role of literary translation in promoting intercultural communication Iqro journal (Issue 01), 1595-1597.
26. Кодирова 3.3.(2025).Нейролингвистические механизмы восприятия англоязычных аудиоподкастов при формировании навыков аудирования.Журнал гуманитарных и естественных наук, 28 [1], 5-14.
27. Oripova S.N. G'arb-u Sharq o'rtasida janrlar sintezi va ifoda madaniyati
28. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
29. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
30. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
31. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

Anvarova Iroda Abdumavlon qizi*ALFRAGANUS UNIVERSITETI, Filologiya fakulteti**Tillarni o'qitish markazi, o'qituvchisi*

ORCID: 0009-0004-4235-2183

E-mail: irodaanvarova11@gmail.com

INGLIZ TILI TA'LIMIDA MILLIY MADANIYAT KOMPONENTLARINI INTEGRATSIYA QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz tili ta'limi jarayonida milliy madaniyat komponentlarini integratsiya qilish metodikasini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy muammosi shundan iboratki, an'anaviy ingliz tili darslarida ko'pincha faqat maqsadli til madaniyati (ingliz, amerika va boshqalar) o'rgatilib, o'quvchilarning o'z milliy madaniyatini xorijiy tilda ifodalash ko'nikmalari e'tibordan chetda qoladi. Bu esa madaniyatlararo muloqotda uzilishlarga olib keladi. Maqolaning maqsadi – ta'lim oluvchilarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun milliy madaniyat elementlarini dars jarayoniga samarali kiritishning innovatsion metodik modellarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot metodologiyasi sifat va miqdoriy yondashuvlarga asoslangan bo'lib, pedagogik kuzatuv, eksperiment, anketa so'rovi hamda amaldagi darsliklar tahlili (qiyosiy tahlil) usullarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotda 150 nafar talaba va 20 nafar o'qituvchi ishtirok etdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va tarixiy merosni aks ettiruvchi matnlar va rolli o'yinlar darslarga kiritilganda, talabalarning nafaqat tilni o'zlashtirish darajasi 24% ga oshgan, balki ularning o'z madaniyatini chet tilida ifodalashdagi ishonchi ham sezilarli darajada ortgan. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, milliy madaniyatni integratsiya qilish chet tilini o'rganish motivatsiyasini oshiradi va o'quvchini global muloqotda teng huquqli ishtirokchiga aylantiradi. Ushbu yondashuv oliy ta'lim muassasalarining til o'rgatish dasturlari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tayanch iboralar: ingliz tili ta'limi, milliy madaniyat, madaniyatlararo muloqot, integratsiya metodikasi, kommunikativ kompetensiya, chet tili o'qitish metodikasi, pedagogik eksperiment, lingvokulturologiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ИНТЕГРАЦИИ КОМПОНЕНТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам совершенствования методики интеграции компонентов национальной культуры в процесс обучения английскому языку. Основная проблема исследования заключается в том, что

на традиционных уроках английского языка зачастую преподается только культура изучаемого языка (британская, американская и т.д.), в то время как навыки учащихся по выражению собственной национальной культуры на иностранном языке остаются без должного внимания. Цель статьи – разработать инновационные методические модели эффективного внедрения элементов национальной культуры в учебный процесс для развития межкультурной коммуникативной компетенции у обучающихся. Методология исследования основана на качественных и количественных подходах, включая педагогическое наблюдение, эксперимент, анкетирование и сравнительный анализ существующих учебников. В исследовании приняли участие 150 студентов и 20 преподавателей. Результаты показывают, что при включении в уроки текстов и ролевых игр, отражающих национальные ценности, обычаи и историческое наследие, уровень владения языком у студентов повысился на 24%, а их уверенность в выражении своей культуры на иностранном языке значительно возросла. В заключение отмечается, что интеграция национальной культуры повышает мотивацию к изучению иностранного языка и делает обучающегося равноправным участником глобальной коммуникации. Данный подход имеет важное научно-практическое значение для языковых программ высших учебных заведений.

Ключевые слова: обучение английскому языку, национальная культура, межкультурная коммуникация, методика интеграции, коммуникативная компетенция, методика преподавания иностранных языков, педагогический эксперимент, лингвокультурология.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF INTEGRATING NATIONAL CULTURAL COMPONENTS IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION

Abstract. This article is devoted to the issues of improving the methodology of integrating national cultural components in the process of English language education. The main problem of the research is that traditional English lessons often teach only the target language culture (British, American, etc.), while students' skills to express their own national culture in a foreign language are neglected. This leads to gaps in intercultural communication. The purpose of the article is to develop innovative methodological models for the effective inclusion of elements of national culture in the educational process to develop students' intercultural communicative competence. The research methodology is based on qualitative and quantitative approaches, including pedagogical observation, experiment, questionnaire survey, and comparative analysis of existing textbooks. The study involved 150 students and 20 teachers. The results show that when texts and role-plays reflecting national values, customs, and historical heritage are included in lessons, students' language proficiency increased by 24%, and their confidence in expressing their culture in a foreign language significantly increased. In conclusion, it is noted that the integration of

national culture increases motivation to learn a foreign language and makes the student an equal participant in global communication. This approach is of great scientific and practical importance for language programs of higher educational institutions.

Keywords: English language teaching, national culture, intercultural communication, integration methodology, communicative competence, foreign language teaching methodology, pedagogical experiment, linguacultural.

Kirish (Introduction)

Globallashuv sharoitida chet tilini bilish nafaqat axborot almashish vositasi, balki turli madaniyatlar o'rtasida ko'prik vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy ingliz tili ta'limida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish asosiy maqsadlardan biri etib belgilangan [1]. Biroq, amaliyotda shuni kuzatish mumkinki, darsliklar va o'quv materiallarida ko'pincha faqat maqsadli til egalarining (Buyuk Britaniya, AQSh, Avstraliya va h.k.) madaniyati va urf-odatlarini keng yoritiladi. Buning natijasida o'quvchilar xorijiy madaniyatni chuqur o'rganadilar, lekin xorijliklar bilan muloqot jarayonida o'zbek milliy madaniyati, qadriyatlari, tarixi va mentalitetini ingliz tilida tushuntirib berishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ingliz tilini o'rganish sun'iy ravishda o'zlikni yo'qotishga emas, aksincha, milliy o'zlikni xalqaro maydonda munosib namoyon etishga xizmat qilishi kerak [2]. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayoniga milliy madaniyat komponentlarini integratsiya qilishning samarali metodikasini ishlab chiqish va takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb pedagogik va metodik muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada ingliz

tili darslarida milliy madaniyat elementlarini innovatsion usullar yordamida qo'llashning nazariy va amaliy asoslari tadqiq qilinadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, M. Byram va C. Kramersch kabi olimlar til va madaniyatning uzviy bog'liqligini, xususan, til o'rganuvchining "madaniyatlararo vositachi" (intercultural mediator) sifatidagi rolini alohida ta'kidlashgan [3]. Mahalliy olimlardan J. Jalolov, H. Paluanova kabi tadqiqotchilar chet tili ta'limida milliy mentalitet xususiyatlarini hisobga olish muhimligini o'rganganlar. Lekin, amaliyotda milliy kontentni ingliz tili darslariga tizimli va metodik jihatdan to'g'ri integratsiya qilish mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan. Shuning uchun ushbu tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodlar (Methods)

Tadqiqot maqsadiga erishish uchun kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot 2025-2026 o'quv yili davomida O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarining ingliz tili filologiyasi va nofilologik yo'nalishlarida tahsil olayotgan 150 nafar talaba va 20 nafar ingliz tili o'qituvchilari ishtirokida o'tkazildi. Asosiy metodlar sifatida

quyidagilar tanlab olindi:

1. Qiyosiy-tahliliy metod: Hozirgi kunda amaliyotda qo'llanilayotgan xalqaro (masalan, English File, Headway) va mahalliy darsliklar kontentidagi madaniy komponentlar ulushi tahlil qilindi

2. Anketa so'rovi va intervyu: Talabalar va o'qituvchilarning milliy madaniyatni ingliz tili darslariga kiritishga munosabati, shuningdek, bu boradagi mavjud qiyinchiliklarni aniqlash maqsadida diagnostika so'rovnomalari o'tkazildi.

3. Pedagogik eksperiment: Ishtirokchi talabalar nazorat (75 nafar) va tajriba (75 nafar) guruhlariga ajratildi. Nazorat guruhida darslar an'anaviy dastur asosida olib borilgan bo'lsa, tajriba guruhida o'zbek milliy qadriyatlari, urf-odatlar, me'moriy obidalari, milliy taomlar va bayramlarga oid maxsus ishlab chiqilgan ingliz tilidagi materiallar (matnlar, keys-stadilar, rolli o'yinlar, loyiha ishlari) dars jarayoniga integratsiya qilindi.

4. Statistika tahlil (Studentning t-me-zoni): Tajriba va nazorat guruhlarining boshlang'ich va yakuniy bilim darajalari orasidagi farqning statistik

ahamiyatdorligini hisoblash uchun qo'llanildi [4].

Natijalar(Results)

Tadqiqotning boshlang'ich (diagnostik) bosqichida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarning 78% i o'zbek madaniyatiga oid tushunchalarni (masalan, 'hashar', 'mahalla', 'kelin salom', milliy taomlar va urf-odatlar) ingliz tilida tushuntirishda leksik va pragmatik qiyinchiliklarga duch kelishini ta'kidladi. O'qituvchilarning 85% i esa bu borada maxsus o'quv-uslubiy majmualar va qo'shimcha materiallar yetishmasligini muammo sifatida ko'rsatdi.

Pedagogik eksperiment yakunida tajriba va nazorat guruhlarida talabalarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasi 4 ta mezon (leksik boylik, sotsiomadaniy bilim, pragmatik moslik, muloqotga kirishishga ishonch) bo'yicha baholandi. Tajriba guruhida qo'llanilgan yangi metodika (milliy kontentli keyslar, interaktiv loyihalar) natijasida quyidagi ko'rsatkichlarga erishildi:

Baholash mezon	Nazorat guruhi (O'sish %)	Tajriba guruhi (O'sish %)	Statistik farq (p-qiymat)
Milliy realliklarni anglatuvchi leksikadan foydalanish	8.2	34.5	$p < 0.01$
Milliy madaniyatni xorijlikka tushuntirish ko'nikmasi	6.5	41.2	$p < 0.05$

Madaniyatlararo vaziyatlarda o'zini tutish va ishonch	11.0	28.7	$p < 0.01$
Nutqning pragmatik va sotsiomadaniy mosligi	9.4	25.3	$p < 0.05$

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhida barcha mezonlar bo'yicha sezilarli ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Ayniqsa, milliy madaniyatni chet tilida ifodalash ko'nikmasi bo'yicha o'sish 41.2% ni tashkil etdi. Bu shuni tasdiqlaydiki, darslarga milliy komponentlarni tizimli va maqsadli kiritish o'quvchilarning til imkoniyatlarini kengaytiradi.

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar xalqaro va mahalliy tadqiqotchilarning xulosalari bilan hamohangdir. Xususan, J. Richards ta'kidlaganidek, til o'rganuvchi yangi tilni o'zlashtirar ekan, o'z identifikatsiyasini yo'qotmasligi, balki uni yangi lisoniy muhitda moslashtirishi kerak [5]. Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatdiki, ingliz tili darsliklarida faqat Britaniya yoki Amerika madaniyatining ustunlik qilishi o'quvchilarda "madaniy begonlashuv" hissini keltirib chiqarishi mumkin. Milliy komponentlarni kiritish esa (masalan, Buyuk Ipak Yo'li tarixi, Alisher Navoiy asarlari tarjimalari, O'zbekistondagi zamonaviy o'zgarishlar) talabalarning mavzuga nisbatan qiziqishini (motivatsiyasini) oshiradi.

Eksperiment jarayonida qo'llanilgan metodlardan biri – "Madaniy taqqoslash" (Cultural Comparison) metodi o'zining yuqori samarasini

ko'rsatdi. Bunda talabalarga biror bir madaniy hodisa (masalan, mehmondo'stlik, to'y marosimlari) ham ingliz, ham o'zbek madaniyati nuqtai nazaridan solishtirish uchun beriladi [6]. Talaba nafaqat ingliz tilidagi tegishli so'z boyligini o'zlashtiradi, balki tanqidiy fikrlash orqali ikki madaniyat orasidagi umumiylik va farqlarni anglab yetadi. Shuningdek, xorijiy tillarni o'qitishda madaniyatni "Katta C" (High Culture – san'at, tarix, adabiyot) va "Kichik c" (low culture – kundalik turmush tarzi, odatlar, ishoralar) kabi turlarga bo'lib o'rgatish maqsadga muvofiq ekanligi tadqiqotimizda o'z tasdig'ini topdi [7].

Shu bilan birga, ba'zi qiyinchiliklar ham kuzatildi. Ba'zi milliy konseptsialarning ingliz tilida to'liq ekvivalenti yo'qligi sababli (lakunalar), tarjimasiz o'zlashtirish, transliteratsiya yoki tavsifiy tarjima usullaridan foydalanish zarurati tug'ildi [8]. Bu esa o'qituvchilardan maxsus metodik tayyorgarlikni talab etadi.

Ushbu yondashuvni amaliyotga keng joriy etish uchun oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlarini (Syllabus) qayta ko'rib chiqish tavsiya etiladi. Hozirda ko'plab OTMLar CEFR (Umumyevropa til bilish darajalari tizimi) talablari asosida tuzilgan darsliklardan foydalanmoqda [9].

CEFRning so'nggi yangilangan versiyalarida (Companion Volume, 2020) ham mediyatsiya (vositachilik) va madaniyatlararo muloqot layoqatiga alohida urg'u berilgan bo'lib, o'rganuvchi o'z madaniyati va chet el madaniyati o'rtasida muvaffaqiyatli ko'prik qura olishi eng yuqori darajalardagi qobiliyat sifatida baholanadi [10]. Binobarin, milliy madaniyat komponentlarini ingliz tili o'qitish metodikasiga kiritish qat'iy xalqaro standartlarga nafaqat zid kelmaydi, balki ularning to'laqonli bajarilishini ta'minlaydi.

Xulosa (Conclusions)

Olib borilgan nazariy tahlil va amaliy tajriba-sinov ishlari natijalariga asoslanib quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Ingliz tili ta'limida milliy madaniyat komponentlarini integratsiya qilish madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. O'quvchilar xorijliklar

bilan muloqotda o'z vatanlari va qadriyatlarini tushuntira olishlari uchun etarli bazaga ega bo'lishlari shart.

2. An'anaviy darsliklarga qo'shimcha tarzda milliy ruhdagi matnlar, audiolo-materiallar va amaliy topshiriqlarni kiritish talabalarning ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va nutqiy faolligini oshiradi.

3. Integratsiya metodikasining eng samarali vositalari sifatida rolli o'yinlar, taqdimotlar, "madaniy taqqoslash" mashqlari va loyiha ishlari (Project-based learning) o'zini oqladi.

4. O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish kurslarida "Lingvokulturologiya" va "Madaniyatlararo muloqot o'qitish metodikasi" modullarini kengaytirish zarur. Kelgusida oliy o'quv yurtlari uchun "Ingliz tili darslarida O'zbekiston madaniyati" kabi maxsus qollanmalar, qo'shimcha o'quv lug'atlari (madaniy terminlar glossariysi) yaratish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Byram, M. (2020). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited. Multilingual Matters. (Scopus)
- [2] Kramsch, C. (2013). Culture in foreign language teaching. Iranian Journal of Language Teaching Research, 1(1), 57-78. (WoS)
- [3] Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 432 b.
- [4] Dörnyei, Z. (2007). Research Methods in Applied Linguistics. Oxford University Press.
- [5] Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
- [6] Tomlinson, B. (2011). Materials Development in Language Teaching. Cambridge University Press.
- [7] Makhkamova, G. T. (2010). Innovative pedagogical technologies in the English language teaching. Tashkent: Fan.

- [8] O'Hashimova, D. (2019). Ta'lim tizimida madaniyatlararo muloqotni shakllantirishning dolzarb masalalari. *Zamonaviy ta'lim*, 3(4), 12-18.
- [9] Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Council of Europe Publishing. (Scopus)
- [10] Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. *ELT journal*, 56(1), 57-64. (Scopus/WoS)
- [11] S.D.Mukhiddinovna (2025) "The problems of research and education of foreign languages" *Alfraganus Universiteti jurnali* 2 (27), 76-82
- [12] S.D.Mukhiddinovna (2024) "Teaching the English languages to students through English culture" *Ta'limda tadbirkorlik UNESCO APEID (Osiyo-Tinch okeani rivojlanish uchun ta'lim innovatsiyalari dasturi) 10-kengashi doirasida "Yoshlar kelajagi va ta'limda tadbirkorlik" mavzusida xalqaro ilmiy konferensiya maqolalar to'plami*) 362-368.
- [13] M.I.Xolmatova (2025) "Modern Approaches to teaching and educating primary education" *International Journal of artificial intelligence* 5 (08), 12-13
- [14] I.S.Boboqulova (2024) "O'zbek tili: xalq madaniyatida kinoya tarixi" *Ilm sarhashmalari ilmiy nazariy, metodik jurnal*, 173-175
- [15] Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. *International conference on multidisciplinary sciences and innovations (IC-MSI)*, 132-134.
- [16] Toshmatova, S.A. (2024). Exploring Individual-Psychological Approaches to Enhance Motivation among EFL Students. *News of the NUUz*, 1. 208-209
- [17] Oripova S.N. СЕМАНТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНО-ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ *Наука и технологии: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 17-21.*
- [18] Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
- [19] Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
- [20] Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. *In Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
- [21] Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

Izomova Malika Sherjonovna*o'qituvchi**Alfraganus Universiteti*malikaizomova238@gmail.com<https://orcid.org/0009-0004-2058-3685>

EMOTSIONALLIKNI FRAZEOLOGIK SATHDA IFODALANISH XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lgan emotsionallik tushunchasining mohiyati va uning frazeologik birliklar tizimida namoyon bo'lish xususiyatlari tadqiq etilgan. Til va hissiyot bir-biri bilan chambarchas bog'liq voqelik bo'lganligi sababli, emosiyalarning nutqda ifodalanish mexanizmlarini o'rganish psixologiya, falsafa, sosiologiya va tilshunoslik kabi bir qator fanlar doirasida dolzarbligicha qolmoqda. Maqolada emotsionallik va hissiyot tushunchalarining o'zaro nisbati, ularning fanlararo talqinlari qiyosiy tahlil qilingan hamda E. G'oziyev, A. Hojiyev, U. Rashidova, Sh. Safarov, Q. Musaev kabi olimlarning ushbu masalaga oid ilmiy qarashlari umumlashirilgan. Tadqiqotning nazariy asosini frazeologik birliklarning nutqda obrazlilik va emotsional-ekspressivlikni kuchaytiruvchi muhim til vositasi sifatidagi vazifasi tashkil etadi. Ishda o'zbek tili frazeologik lug'ati materiallari asosida emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar tanlab olinib tahlil qilingan, ular ijobiy (quvonch, shodlik, hayrat) va salbiy (g'azab, qayg'u, iztirob) semantik guruhlarga ajratilgan hamda har bir guruh alohida jadvallarda tizimli tarzda aks ettirilgan. Shuningdek, U. Rashidova ilgari surgan emotivlikning uchta asosiy funksiyasi – baholash, emosionallik va ekspressivlik – konkret frazeologik misollar asosida izohlab berilgan, xususan, fonetik, leksik va grammatik o'zgarishlarning ekspressivlik darajasiga ta'siri ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot davomida tavsiflash, kuzatish, kontekstual tahlil, komponentli tahlil hamda statistik-tasniflash metodlaridan foydalanilgan. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi frazeologik birliklarning katta qismi insonning ichki dunyosini, ruhiy holatini va hissiy kechinmalarini obrazli tarzda ifodalashga xizmat qiladi, bu esa ularni nutqda emotsional-ekspressivlikni ta'minlovchi eng muhim til vositalaridan biriga aylantiradi. Maqolada, shuningdek, emotsional frazeologizmlarning tarjima jarayonidagi ahamiyati ham qisqacha yoritilgan. Tadqiqot natijalari frazeologiya, lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, oliy ta'lim muassasalarida tilshunoslik, uslubiyat va tarjimashunoslik fanlaridan dars berishda, shuningdek, izohli va frazeologik lug'atlar tuzishda amaliy manba sifatida foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: emotsionallik, frazeologik birlik, emotsiya, tushuncha, konsept, til, nuq, salbiy, ijobiy, konnotatsiya

FEATURES OF EXPRESSING EMOTIONALITY AT THE PHRASEOLOGICAL LEVEL

Abstract. This article examines the essence of the concept of emotionality – one of the topical directions in modern linguistics – and the features of its manifestation within the system of phraseological units. Since language and emotion constitute a closely interconnected reality, the study of the mechanisms of expressing emotions in speech remains relevant across a number of disciplines, including psychology, philosophy, sociology, and linguistics. The article provides a comparative analysis of the relationship between the concepts of emotionality and feeling, their interdisciplinary interpretations, and summarizes the scholarly views of researchers such as E. G'oziyev, A. Hojiyev, U. Rashidova, Sh. Safarov, and Q. Musaev on this issue. The theoretical basis of the study lies in the function of phraseological units as an important linguistic means that enhances imagery and emotional-expressiveness in speech. Based on materials from the Uzbek phraseological dictionary, phraseological units expressing emotionality were selected and analyzed; they were divided into positive (joy, delight, surprise) and negative (anger, sorrow, distress) semantic groups, each systematically presented in separate tables. Furthermore, the three main functions of emotivity proposed by U. Rashidova – evaluative, emotional, and expressive – are explained through concrete phraseological examples, specifically demonstrating the influence of phonetic, lexical, and grammatical changes on the degree of expressiveness. The study employed methods of description, observation, contextual analysis, componential analysis, and statistical classification. The findings show that a significant portion of Uzbek phraseological units serve to figuratively express a person's inner world, psychological state, and emotional experiences, making them one of the most important linguistic means of ensuring emotional-expressiveness in speech. The article also briefly addresses the significance of emotional phraseological units in the translation process. The results of the study hold theoretical and practical value for further scholarly research in the fields of phraseology, linguoculturology, and cognitive linguistics, and can also serve as a practical resource for teaching linguistics, stylistics, and translation studies at higher education institutions, as well as for compiling explanatory and phraseological dictionaries.

Keywords: emotionality, phraseological unit, emotion, notion, concept, language, speech, negative, positive, connotation

ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ НА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Аннотация. В данной статье исследуется сущность понятия эмоциональности – одного из актуальных направлений современного языкознания – и особенности его проявления в системе фразеологических единиц. Поскольку язык и эмоции представляют собой тесно взаимосвязанную реальность, изучение механизмов выражения эмоций в речи остаётся актуальным в рамках целого

ряда наук, таких как психология, философия, социология и языкознание. В статье проведён сопоставительный анализ соотношения понятий эмоциональности и чувства, их междисциплинарных трактовок, а также обобщены научные взгляды таких учёных, как Э. Гозиев, А. Ходжиев, У. Рашидова, Ш. Сафаров, К. Мусаев по данному вопросу. Теоретическую основу исследования составляет функция фразеологических единиц как важного языкового средства, усиливающего образность и эмоционально-экспрессивность речи. В работе на материале узбекского фразеологического словаря отобраны и проанализированы фразеологические единицы, выражающие эмоциональность; они разделены на положительные (радость, ликование, удивление) и отрицательные (гнев, печаль, страдание) семантические группы, каждая из которых систематически отражена в отдельных таблицах. Кроме того, три основные функции эмотивности, выдвинутые У. Рашидовой, – оценочная, эмоциональная и экспрессивная – разъяснены на конкретных фразеологических примерах, в частности показано влияние фонетических, лексических и грамматических изменений на степень экспрессивности. В ходе исследования применялись методы описания, наблюдения, контекстуального анализа, компонентного анализа, а также статистической классификации. Полученные результаты показывают, что значительная часть фразеологических единиц узбекского языка служит образному выражению внутреннего мира человека, его душевного состояния и эмоциональных переживаний, что делает их одним из важнейших языковых средств, обеспечивающих эмоционально-экспрессивность речи. В статье также кратко освещена значимость эмоциональных фразеологизмов в процессе перевода. Результаты исследования имеют теоретическое и практическое значение для дальнейших научных изысканий в области фразеологии, лингвокультурологии и когнитивной лингвистики, а также могут быть использованы в качестве практического источника при преподавании языкознания, стилистики и переводоведения в высших учебных заведениях, а также при составлении толковых и фразеологических словарей.

Ключевые слова: эмоциональность, фразеологическая единица, эмоция, понятие, концепт, язык, речь, отрицательный, положительный, коннотация

KIRISH

Til va hissiyot o'zaro bog'liq voqelik hisoblanadi. "Ma'lumki, lison - faqatgina insonga in'om etilgan ne'matdir. Shu sababli, lisoniy hodisalar tadqiqi boshqa ijtimoiy hodisalar tadqiqidan tubdan farq

qiladi".¹ Emosiyalarni his etish va namoyon qilish ham shu qatorda insonga in'om etilgan ne'matlardan biridir. Bugungi kunda emosiyalar tadqiqi borasidagi qiziqishning o'sishi kuzatilmoqda. Emosiyalar tadqiqi bilan psixologiya, falsafa, etnologiya, sosiologiya

¹ Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2008. – Б.15.

va tilshunoslik kabi bir qator bir biridan farqli sohalar shug'ullanmoqda.

O'zbek ruhshunos olimi E. G'oziyev "Hissiyotni" – "borliqqa, turmushga, shaxslararo munosabatga nisbatan shaxsni sub'yektiv kechinmalarining aks ettirilishidir",² deya izoh beradi va psixologiya fanida hissiyot bilan emosiya terminlarini farqlashni tavsiya etadi. "Masalan, ranglarning o'zgarishi, yuzlarning tabassumlanishi, lablarning titrashi, ko'zlarning yarqirashi, kulgu, yig'i, g'amginlik, ikkilanish, sarosimalik va boshqalar emosiyaning ifodasidir" deya ta'kidlab, "vatanparvarlik, javobgarlik, mas'uliyat, vijdon, mehr-oqibat, sevgi-muhabbat singari yuksak hislatlarni ...emosiya sifatida talqin qilish oddiy safsataga aylanib qolgan bo'lar edi" deb ta'kidlaydi.

O'zbek tilidagi tilshunoslik terminlarining izohli lug'atida emosional gap, uning turlari va emosional leksikaga oid ma'lumot keltirilgan. *"Emosional leksika. So'zlovchining his-tuyg'ularini ifodalash xususiyatiga ega bo'lgan so'zlar; emosional bo'yoqdor so'zlar. Masalan, jilmaymoq, chehra, tabassum, o'ktam, do'ndirmoq so'zlari ijobiy bo'yoqdor; ustomon, ityaloq, mechkay, imonsiz so'zlari salbiy bo'yoqdor so'zlar. Emosional nutq. Turli emosiyalarni ifodalash xususiyatiga ega bo'lgan nutq. Emosional gap. Qiyos. Intellektual nutq. Emosional so'roq gap. Mavjud bir fakt*

haqida so'roq bilan birga emosional munosabat ifodalovchi gaplar: Nima qiladi gapni cho'zib? — ensasi qotib o'yladi Sherzod (O'. Xoshimov). "Voy o'lmasam, qanaqa kishisiz o'zi?" (Shuhrat). Emosional undov. So'zlovchiniig his-tuyg'ularini (xursandlik, qo'rquv, g'azab, jirkanish va hkz.) ifodalovchi undov. Masalan, oh, voy, ey, attang, bay-bay-bay va b³. Emosional atamasining mazmuni sintaktik, leksik jihatdan yoritilgan bo'lib, emotivga esa ta'rif keltirilmagan.

O'zbek tilida frazeologik birliklarning katta qismi insonning faoliyati, ruhiy holati, hissiy kechinmalari va aqliy imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Ma'lumki, leksik birliklar asosan voqea-hodisa va jarayonlarning nomini bildirsa, frazeologizmlar ko'proq insonning ichki dunyosini - qayg'u, quvonch, hayajon, sevgi-muhabbat, baxt kabi hissiy holatlarni, shuningdek, shaxsning sifat va xususiyatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Shu bois frazeologik birliklar nutqda obrazlilik va emotsional-ekspressivlikni kuchaytiruvchi muhim til vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Aslida, frazeologizmlar insonning turli psixik holatlari, ichki kechinmalari hamda atrofdagi voqea-hodisalarga bo'lgan munosabatini ifodalash ehtiyojidan kelib chiqqan holda yuzaga kelgan. Ular orqali nutq yanada ta'sirchan, jonli va ifodali tus oladi.

² Ғозиев Э. Умумий психология. «Университет» нашриёти, Т: - 2002. – Б. 176- 177

³ Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли лугати. УзР.ФА, "Ўзбекистон миллий энциклопедияси", Тошкент, 2002. – Б. 133.

Emotsionallikni frazeologik birliklarda ifodalanishi borasida U.Rashidova o'zining tadqiqot ishida bir qator fikr va xulosalarini berib o'tgan. Olimaning fikricha, "emotivlikning uchta funksiyasi mavjud bo'lib, ular quyidagilarda namoyon bo'ladi: 1) Baholash vazifasi. Baho funksiyali iboralar yordamida muallifning obrazlarga, asar voqeligiga, personajlarning bir-biriga ijobiy yoki salbiy munosabati ifodalangani (Juda bo'ladi-da! Shunday qo'li gul ustalarimiz bor, boplab tashlaydi; 2) Emosionallik vazifasi. O'zbek tili frazeologik tizimida iboralarning katta guruhi so'zlovchining shodligi, g'azabi, nafrati, o'kinchi, qo'rquvi, kinoyasi, jirkanishi, loqaydligi, befarqligi singari emosional munosabatlarni ifodalab keladi. Kelib chiqishi jihatidan jest va mimika bilan bog'liq ayrim iboralar kishilarning ichki kechinmalarini ifodalash va shu asosda emosional vazifa bajarish uchun xizmat qiladi (Bor, u qo'lini bigiz qilib tashqari eshikni ko'rsatdi. – Chiq bu yerdan!); 3) Ekspressivlik vazifasi. Ibora tarkibidagi fonetik, leksik va ayrim grammatik o'zgarishlar undagi ekspressivlik darajasining kuchayishiga olib keladi: a) fonetik o'zgarish tufayli: yuragi qora – yuragi qop-qora, yuragi oq – yuragi oppoq; b) grammatik o'zgarish tufayli: ko'zi qiymaydi – ko'zlari qiymaydi – ko'zginasi qiymaydi; ko'zining paxtasini chiqarmoq – ko'zlarining paxtasini chiqarmoq; v) leksik o'zgarish tufayli:

ko'zi ochildi – aql ko'zi ochildi, ko'zi to'rt bo'lib – ikki ko'zi to'rt bo'lib kabi⁴. So'zlovchining his-tuyg'ularini ifodalash xususiyatiga ega bo'lgan so'zlar, so'zlovchi kechayotgan voqea-hodisa idrokida betaraf bo'lib qola olmaydi hamda nutqiy bayonida, axborot uzatishda o'z hissiyotini izhor etadi. Muallifning pragmatik vazifalari birinchi navbatda ma'lum bir hissiy kayfiyatni yaratish orqali shaxsiy munosabatni namoyish qilishdir.

O'zbek tili frazeologik lug'atini tahlil qilish jarayonida o'zida emotsionallikni namoyon etadigan bir qator frazeologik birliklarni o'rganib chiqdik (1.1-jadvalga qarang)

Tadqiqotning maqsadi

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o'zbek tilidagi frazeologik birliklarda emotsionallikning ifodalanish xususiyatlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning semantik-funksional tabiatini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun tadqiqot doirasida quyidagi vazifalar belgilab olindi: emotsionallik va hissiyot tushunchalarining tilshunoslikdagi nazariy talqinlarini umumlashtirish; frazeologik birliklarning emotsionallikni ifodalashdagi o'rni va vazifalarini aniqlash; o'zbek tili frazeologik lug'ati materiallari asosida emosional frazeologizmlarni tanlab olish va tasniflash; ularni ijobiy va salbiy semantik guruhlariga ajratib, tizimli tahlil qilish; shuningdek, emotivlikning

⁴ Рашидова У. М. Ўзбек тилидаги соматик ибораларнинг семантик-прагматик таҳлили (кўз, қўл

ва юрак компонентли иборалар мисолида): филол. ф. д. дисс. автореф. Самарканд, 2018.

baholash, emosionallik va ekspressivlik funksiyalarini konkret frazeologik misollar asosida yoritish.

Tadqiqot o'zbek tili frazeologik lug'ati materiallari, xususan Sh. Rahmatullayevning "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati" hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar asosida olib borildi. Emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklarni tanlashda ularning tarkibida his-tuyg'u, ruhiy holat yoki kechinmani ifodalovchi semantik belgi mavjudligi asosiy mezon sifatida olindi. Tadqiqotda tavsiflash metodi – frazeologik birliklarning semantik-uslubiy xususiyatlarini yoritish uchun; kuzatish metodi – tanlangan birliklarning nutqda qo'llanilish o'rinlarini aniqlash uchun; komponentli tahlil metodi – frazeologizm tarkibidagi so'zlarning emotsional

Tadqiqot metodlari

ma'no yasashdagi ishtirokini ochib berish uchun; kontekstual tahlil metodi – birliklarning matn ichidagi emotsional-ekspressiv vazifasini aniqlash uchun; statistik-tasniflash metodi esa to'plangan frazeologik birliklarni ijobiy va salbiy semantik guruhlarga ajratib, jadval ko'rinishida tizimlashtirish uchun qo'llanildi. Tadqiqot ikki bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda frazeologik lug'at materiallari uzluksiz tanlov usulida ko'zdan kechirilib, emotsionallikni ifodalovchi birliklar ajratib olindi; ikkinchi bosqichda esa ajratilgan birliklar semantik guruhlarga bo'lib tahlil qilindi va olingan natijalar jadvallar asosida umumlashtirildi.

1.1-jadval

Frazeologik birliklar va ular ifodalaydigan emotsional ma'nolar

No	Frazeologik birlik	Emotsional ma'nolar
1.	Betidan zahar tomar	qahr-g'azabi yuz-ko'zida bo'rtib namoyon bo'lar edi
2.	Boshi ko'kka (osmonga) yetdi	behad sevinmoq
3.	Bir baloga yo'liqmoq	ko'ngilsiz, og'ir ahvolga tushib qolmoq
4.	Boshi osmonda	nihoyatda xursand
5.	Bir gapirib o'n kulmoq	suhbat davomida o'zini juda xushchaqchaq tutmoq
6.	Hayratda qolmoq, hayratda qoldirmoq	nihoyat darajada ajablanmoq
7.	Hayratda qolmoq, hayratda qoldirmoq	nihoyat darajada ajablanmoq
8.	Hayratda qolmoq, hayratda qoldirmoq	nihoyat darajada ajablanmoq
9.	Jon-jonidan o'tib ketmoq	ruhan alamli ta'sir qilmoq
10	Ko'kragi tog'day ko'tarildi	xursand bo'lib, benihoya ruhlanmoq

11	Ko'zlaridan qon tomardi	vajohatidan hamla qilib alamdanda chiqish niyati ko'rinib turibdi; o'ta g'azabli holatni qayd etadi
12	Ko'ngli suv bo'ldi	iliq munosabatda bo'lishga moyillik tug'ildi
13	Lab-lunji osildi, lab-lunji osilmoq	ranjiganini, xafa bo'lganini pastki jag'ini quyiyoqqa tushirib bildirmoq

Ushbu frazeologik birliklar asosan insonning ruhiy kechinmalarini, iz-tirobini, ruhiy holatlarini ifodalashga xizmat qiladi.

Leksik-frazeologik birliklar badiiy ijod tarkibida asar g'oyasini kommunikativ hamda hissiy-ta'sirchan tarzda ifoda etish uchun xizmat qiladi ekan, ulardan maqsadga muvofiq va san'atkorona foydalana bilishgina muallif nazarda tutgan ma'no va uslubiy vazifaning nutq madaniyati darajasida talqin etilishini ta'minlaydi. Lisoniy birliklarning kommunikativ va funksional-semantik, semantik-uslubiy "layoqat"ini hisobga olmasdan, ularni asliyatdagi birliklar ta'siriga berilib tarjima tili uchun g'ayritabiiy sharoitlarda qo'llash, aksariyat, tarjima tili madaniyati yo'l qo'ya

olmaydigan birikmalarning hosil bo'lib qolishiga, ba'zan esa ma'no va vazifaning mutlaqo o'zgacha talqiniga olib kelishi mumkin⁵.

Umuman olganda emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar salbiy va ijodiy turlarga bo'linadi.

O'zbek tilidagi ijobiy emotsional quvonch, mamnuniyat, hayrat, sevgi va ruhiy yuksalish kabi holatlarni obrazli ifodalashda tilning semantik imkoniyatlarini namoyon etadi. Ushbu birliklarning shakllanishida milliy mentalitet, xalqning estetik tasavvuri, qadriyatlar tizimi va turmush tajribasi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Ijobiy emotsional frazeologizmlar mazmuniga ko'ra bir necha guruhlariga bo'linadi (1.2-jadvalga qarang):

1.2-jadval

Ijobiy emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar

Emotsiyalar	Frazeologik birliklar
Quvonch va shodlik	Do'ppisini osmonga otmoq (irg'itmoq, tashlamoq), do'ppini yarimta qilmoq, og'zi qulog'iga yetdi, boshi ko'kka yetdi (boshi osmonga yetdi), terisiga sig'may ketmoq, sevinchi ichiga sig'maydi (quvonchi ichiga sig'maydi), quvonchi olamga sig'maydi, qo'yi mingga yetdi, barq urmoq, dimog'i chog' bo'lmoq, chehrasini ochmoq (chehrasi odamlardek bo'lmoq, chiroyi ochilmoq), ko'nglini ko'tarmoq

⁵ Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. Дарслик.
– Т.: Фан, 2005. – 6.254

	(ko'nglini o'stirmoq), ko'ngli tog'day ko'tarilmoq (ko'ksi ko'tarilmoq), bahri-dilini ochmoq (bahrini ochmoq, dili ochilmoq), ko'ngil ochmoq.
Hayrat va ajablanish	Hayron qoldirmoq, labini tishlamoq, ko'zni qamashtirmoq, ko'ziga issiq ko'rinmoq.

Frazeologizmlarning salbiy emotsiyalarni ifodalovchi qatlami o'zbek tilida juda keng rivojlangan. O'zbek xalqning hayotiy tajribasi, dardu

iztiroblari, kurash va ijtimoiy ziddiyatlarga munosabati aynan obrazli qo'llanmalar orqali ifodasini topgan (1.3-jadvalga qarang).

1.3-jadval

Salbiy emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar

Psixologik holat	Frazeologik birliklar
Affekt va g'azab	Avzoyi buzilmoq, asabiga tegmoq (g'ashiga tegmoq, jig'iga tegmoq, qonini qaynatmoq, acchig'ini keltirmoq, g'azabga keltirmoq, zardasi qaynamoq, jahli chiqmoq, qoni qaynamoq, qahri kelmoq), burgaga achchiq qilib ko'rpaga o't qo'ymoq, zahar sochmoq, ensasini qotirmoq, quti uchdi (g'azablanmoq ma'nosida), og'zi katta, hasratidan chang chiqarmoq, yuzi shamgin bo'ldi (uyalish bilan aralash g'azab), tili bormadi (ichki norozilik), tashvishga solmoq (ko'ngliga g'ashlik solmoq), o'pkangni bos (jahlni susaytirish bilan bog'liq), boshini qayerga urmoq
Qayg'u, iztirob, ruhiy ezilish	Bag'rini ezmoq (yuragini ezmoq, yuragini siqmoq), bag'ri qon bo'lmoq (yuragi qon bo'lmoq, dilini og'ritmoq, xira bo'lmoq), dilida siyohlik, dog'da qolmoq, ko'ngli og'rirmoq, ko'ngli sovumoq, ko'ngli qoldi, ko'ngli o'ksimoq, g'am yemoq, malol kelmoq, ichini tirnamoq (ichini mushuk talamoq, ichini it talamoq), ichini pishmoq, tabiati xira bo'lmoq (ta'bi tirriq bo'lmoq), azob chekmoq (alam chekmoq), nazaridan qolmoq, ko'nglini ozdirmoq, ko'ngli cho'ktirmoq, ko'nglining chigili yozilmaslik.

O'zbek tilida emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar — bu xalqning ruhiy kechinmalarini, estetik qarashlarini, hayotiy tajribasini va milliy mentalitetini til orqali modellashtiruvchi badiiy hamda semantik tizimdir.

Ularning leksik-semantik tabiatini chuqur o'rganish o'zbek tilining emotsional imkoniyatlarini yanada kengroq ochishga, frazeologiyaning lingvokulturologik va kognitiv asoslarini ilmiy asosda yoritishga xizmat qiladi.

NATIJALAR

O'zbek tili frazeologik lug'atini tahlil qilish natijasida quyidagi natijalarga erishildi. Birinchidan, tadqiq etilgan frazeologik birliklarning katta qismi insonning ruhiy kechinmalarini, iztirobini va turli hissiy holatlarini ifodalashga xizmat qilishi aniqlandi (1.1-jadval). Ikkinchidan, ijobiy emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar asosan ikki semantik guruhga – quvonch-shodlik hamda hayrat-ajablanish guruhlariga – birlashtirilishi mumkinligi ko'rsatildi (1.2-jadval); bu guruhga do'ppisini osmonga otmoq, boshi ko'kka yetdi, dimog'i chog' bo'lmoq kabi birliklar kiradi. Uchinchidan, salbiy emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklar affekt-g'azab hamda qayg'u-iztirob-ruhiy ezilish guruhlariga tasniflandi (1.3-jadval), bunga asabiga tegmoq, zahar sochmoq, bag'ri qon bo'lmoq kabi birliklar misol bo'ladi. To'rtinchidan, tahlil natijalari U. Rashidova ilgari surgan emotivlikning uchta funksiyasi – baholash, emosionallik va ekspressivlik – nazariyasini frazeologik misollar orqali tasdiqladi: xususan, fonetik (yuragi qora – yuragi qop-qora), grammatik (ko'zi qiymaydi – ko'zlari qiymaydi) va leksik (ko'zi ochildi – aql ko'zi ochildi) o'zgarishlar orqali ekspressivlik darajasining kuchayishi aniq misollarda kuzatildi.

MUHOKAMA

Olingan natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi emotsional frazeologik birliklar leksik birliklardan farqli o'laroq, voqea-hodisalarning nomini emas, balki

insonning ichki dunyosini obrazli tarzda ifodalaydi; bu xulosa E. G'oziyevning hissiyot va emosiya tushunchalarini farqlash zarurati haqidagi qarashlari bilan hamohang keladi. Shu bilan birga, tadqiqot A. Hojiyev lug'atida keltirilgan emosional leksika ta'rifini frazeologik daraja misolida kengaytiradi: agar leksik darajada emosionallik alohida so'zlar orqali (masalan, jilmaymoq, ustomon kabi) ifodalansa, frazeologik darajada bu holat murakkabroq obrazli birlikmalar orqali yuzaga chiqadi. U. Rashidova taklif etgan emotivlikning ekspressivlik funksiyasi mazkur tadqiqotda alohida ahamiyat kasb etdi, chunki fonetik, leksik va grammatik o'zgarishlar orqali bir xil frazeologik birlikning emotsional intensivligi oshishi mumkinligi aniq misollarda ko'rsatib o'tildi. Bundan tashqari, ijobiy va salbiy frazeologik birliklarning nisbiy tahlili shuni ko'rsatdiki, salbiy emotsiyalarni ifodalovchi qatlam o'zbek tilida nisbatan kengroq va xilma-xil obrazli vositalar bilan boy, bu esa xalqning tarixiy-ijtimoiy tajribasi, dardu iztiroblari va ziddiyatli vaziyatlarga munosabati bilan izohlanishi mumkin. Shu nuqtai nazaridan, mazkur tadqiqot natijalari nafaqat nazariy frazeologiya, balki lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslik sohalarida ham amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki frazeologik birliklarning emotsional yukini aniqlash tarjima jarayonida ham muhim rol o'ynaydi – bu borada Q. Mujaevning tarjima nazariyasiga oid fikrlari ham tadqiqot xulosalarini qo'llab-quvvatlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, til va hissiyot bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan voqelik bo'lib, emotsionallik tushunchasi psixologiya, falsafa, sosiologiya va tilshunoslik kabi turli fanlar tomonidan o'rganilib kelinmoqda. O'zbek tilshunosligida emosional leksika, emosional gap va uning turlari borasida muayyan nazariy asoslar ishlab chiqilgan bo'lsa-da, emotivlik hodisasining o'zi hali yetarlicha ta'riflanmagan.

Tadqiqot davomida shu narsa aniqlandiki, o'zbek tilidagi frazeologik birliklarning katta qismi insonning ichki dunyosini, ruhiy holatini va hissiy kechinmalarini ifodalashga xizmat qiladi. Leksik birliklardan farqli o'laroq, frazeologizmlar voqea-hodisalarning nomini emas, balki insonning qayg'u, quvonch, hayajon, g'azab, sevgi kabi ichki his-tuyg'ularini obrazli tarzda ifodalaydi. Bu esa frazeologik birliklarni nutqda emotsional-ekspressivlikni kuchaytiruvchi muhim vosita sifatida namoyon etadi.

Emotivlikning uchta asosiy funksiyasi – baholash, emosionallik va

ekspressivlik – frazeologik birliklar tarkibida turlicha ko'rinishlarda namoyon bo'lishi aniqlandi. Xususan, iboralar tarkibidagi fonetik, leksik va grammatik o'zgarishlar ularning ekspressivlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbek tili frazeologik lug'atini tahlil qilish natijasida emotsionallikni ifodalovchi frazeologik birliklarning ijobiy (quvonch, shodlik, hayrat) va salbiy (g'azab, qayg'u, iztirob) turlarga bo'linishi kuzatildi. Ijobiy emotsional frazeologizmlar xalqning estetik tasavvuri va quvonchli kechinmalarini aks ettirsa, salbiy emotsional frazeologizmlar xalqning hayotiy tajribasi, dardu iztiroblari va ijtimoiy ziddiyatlarga bo'lgan munosabatini obrazli tarzda ifodalaydi.

Shunday qilib, o'zbek tilidagi emotsional frazeologik birliklar xalqning ruhiy dunyosini, milliy mentalitetini va qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi noyob til vositasi hisoblanadi. Ularning lingvokulturologik va kognitiv jihatdan chuqur o'rganilishi kelgusida frazeologiya sohasidagi tadqiqotlarni yanada boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ғозиев Э. Умумий психология. «Университет» нашриёти, Т: - 2002. – Б. 176- 177
2. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. Дарслик. – Т.: Фан, 2005. – б.254
3. Рашидова У. М. Ўзбек тилидаги соматик ибораларнинг семантик-прагматик таҳлили (кўз, қўл ва юрак компонентли иборалар мисолида): филол. ф. д. дисс. автореф. Самарканд, 2018.
4. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2008. – Б.15.

5. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. УзР.ФА, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Тошкент, 2002. – Б. 133.
6. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1978.
7. Султанова, С.Н. (2024). Бадий таржимага ўргатиш фаолиятини самарали амалга ошириш масалалари. *Globalashuv davrida filologiya fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari (mavzusidagi xalqaro ilmiy – amaliy anjumani materiallari)*, 995-998.
8. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 б.
9. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций: монография. – М.: Гнозис, 2008. – 416 б.
10. Маматов А.Э. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент, 2019.
11. Djalaletdinova F.T. (2026). THE ROLE OF THE FABLE IN UNDERSTANDING THE TRUTH OF LIFE. COLLABORATIVE INNOVATION FOR GLOBAL EQUITY AND SUSTAINABLE FUTURES, 79-83
12. Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеографиясининг шаклланиши ҳамда тараққиёти: монография (2-нашр). – Самарқанд: СамДУ нашри, 2013.
13. Komilovich, R. A. (2026). Nosir Al-mutarriziyning “Risalatun fin-nahv” asarida so ‘z turkumlari tasnifi va ulurning lingvistik mezonlari. *Innovation and development*, 4(5), 339-343.
14. Газиёва, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. *Молодой ученый*, (51), 269-270.
15. Saparova, D. M. The role of hyperbole in expressive and character-building functions in literature: a case study of matilda. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
16. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. *International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI)*, 132-134.
17. Xolmatova, M. I. (2025). The role of literary translation in promoting intercultural communication *Iqro journal (Issue 01)*, 1595-1597.
18. Toshmatova, S.A. (2024). Exploring Individual-Psychological Approaches to Enhance Motivation among EFL Students. *News of the NUUz*, 1. 208-209
19. Кодирова З.З.(2025). Нейролингвистические механизмы восприятия англоязычных аудиоподкастов при формировании навыков аудирования. *Журнал гуманитарных и естественных наук*, 28 [1], 5-14.

20. Oripova S.N. The Method of Representation in The Short Story and The Image of The Rebellious Person CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES 10 VOLUME: Vol.07 Issue 06 2026 Page: - 10-15
21. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
22. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
23. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
24. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

УДК 8.1751

Жамединова В.К.

Старший преподаватель

Центра изучения языков филологического факультета

Университет Альфраганус

Venera231167@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-7346-8945>

СИНТАКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА «ТРУД» В ПАРЕМИЯХ РУССКОГО, УЗБЕКСКОГО, КАЗАХСКОГО И КАРАКАЛ- ПАКСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация

Статья посвящена исследованию синтаксических средств репрезентации концепта «труд» в паремиях русского, узбекского, казахского и каракалпакского языков. Концепт «труд» относится к числу базовых культурных концептов, отражающих нравственные, социальные и экономические представления народа. Его языковая объективация наиболее полно проявляется в пословицах и поговорках, аккумулирующих многовековой опыт этноса и выполняющих когнитивную, аксиологическую и воспитательную функции.

Цель исследования заключается в выявлении и сопоставительном анализе синтаксических моделей, посредством которых концепт «труд» получает языковое выражение в паремиологическом фонде четырех языков. Особое внимание уделяется простым и сложным предложениям, конструкциям с условными, причинно-следственными и противительными отношениями, синтаксическому параллелизму, эллипсису и императивным конструкциям.

Материал исследования составили 1653 пословиц и поговорок русского, узбекского, казахского и каракалпакского языков, извлечённых из академических паремиологических словарей и фольклорных сборников. Используются методы описательного, сравнительно-сопоставительного, структурно-синтаксического и когнитивного анализа.

Результаты исследования показывают, что, несмотря на генетическую принадлежность исследуемых языков к различным языковым семьям, их паремиологические системы демонстрируют сходные синтаксические способы концептуализации труда. Универсальными являются лаконичность синтаксических конструкций, преобладание простых предложений, активное использование

антитезы, параллелизма и условных конструкций. Национальная специфика проявляется в грамматических особенностях оформления синтаксических отношений и предпочтительности отдельных моделей.

Ключевые слова: концепт, труд, паремия, пословица, синтаксис, когнитивная лингвистика, русский язык, узбекский язык, казахский язык, каракалпакский язык, сравнительное языкознание.

RUS, O'ZBEK, QOZOQ, QORAQALPOQ TILLARIDA "MEHNAT" TUSHUNCHASINI IFODALOVCHI SINTAKTIK VOSITALAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada rus, o'zbek, qozoq va qoraqalpoq tillaridagi paremiyalarda «mehnat» tushunchasini ifodalash uchun qo'llaniladigan sintaktik vositalar tahlil qilinadi. «Mehnat» tushunchasi xalqning axloqiy, ijtimoiy va iqtisodiy qarashlarini aks ettiruvchi fundamental madaniy tushuncha hisoblanadi. Uning lingvistik jihatdan namoyon bo'lishi eng to'liq tarzda maqol va matallarda kuzatiladi; mazkur birliklar etnik guruhning asrlik tajribasini o'zida mujassam etib, kognitiv, aksiologik va tarbiyaviy vazifalarni bajaradi.

Tadqiqotning maqsadi — ushbu to'rtta tilning paremiologik fondida «mehnat» tushunchasi lingvistik ifodasini topadigan sintaktik modellarni aniqlash va ularni qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Sodda va murakkab gaplar, shart-namoyish, sabab-natija, ergash bog'lanishni ifodalovchi konstruksiyalar hamda sintaktik parallelizm, ellipsis, buyruq-istak tuzilmalariga alohida e'tibor beriladi.

Tadqiqot materiali akademik paremiologik lug'atlar va folklor to'plamlaridan olingan rus, o'zbek, qozoq va qoraqalpoq tillaridan 1653 maqol va matallarni o'z ichiga oladi. Tasviriy, qiyosiy-kontrastiv, strukturaviy-sintaktik va kognitiv tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tahlil qilinayotgan tillar turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, ularning paremiologik tizimlarida mehnat tushunchasini ifodalashning o'xshash sintaktik usullari namoyon bo'ladi. Umumiy xususiyatlar qatoriga sintaktik tuzilmalarning ixchamligi, sodda gaplarning ustunligi hamda antitaza, parallelizm va shartli konstruksiyalardan faol foydalanish kiradi. Tilga xos xususiyatlar esa sintaktik munosabatlarning grammatik ifodalanishi va muayyan tarkibiy modellarga ustunlik berishda namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: kontsept, mehnat, paremiya, maqol, sintaksis, kognitiv lingvistika, rus tili, o'zbek tili, qozoq tili, qoraqalpoq tili, qiyosiy tilshunoslik.

SYNTACTIC MEANS OF REPRESENTING THE CONCEPT "LABOUR" IN PAREMIAS OF THE RUSSIAN, UZBEK, KAZAKH AND KARAKALPAK LANGUAGES

Abstract

This article examines the syntactic means used to represent the concept of "labor" in the proverbs and sayings of the Russian, Uzbek, Kazakh, and Karakalpak languages. The concept of "labor" is one of the fundamental cultural concepts reflecting a people's moral, social, and economic views. Its linguistic objectification is most fully manifested in proverbs and sayings, which encapsulate the centuries-old experience of an ethnic group and fulfill cognitive, axiological, and educational functions.

The aim of the study is to identify and comparatively analyze the syntactic patterns through which the concept of "labor" is linguistically expressed within the paremiological corpora of four languages. Particular attention is paid to simple and complex sentences; constructions involving conditional, causal, and adversative relationships; syntactic parallelism; ellipsis; and imperative structures.

The research material comprises 1653 proverbs and sayings from the Russian, Uzbek, Kazakh, and Karakalpak languages, drawn from academic paremiological dictionaries and folklore collections. Methods of descriptive, comparative-contrastive, structural-syntactic, and cognitive analysis were employed.

The study results indicate that, despite the fact that the languages under analysis belong to different language families, their paremiological systems exhibit similar syntactic methods of conceptualizing labor. Universal features include the conciseness of syntactic structures, a predominance of simple sentences, and the active use of antithesis, parallelism, and conditional constructions. Language-specific characteristics manifest in the grammatical encoding of syntactic relations and a preference for particular structural models.

Keywords: concept, labor, paremia, proverb, syntax, cognitive linguistics, Russian language, Uzbek language, Kazakh language, Karakalpak language, comparative linguistics.

Введение

В настоящее время в процессе глобализации в мировой лингвистике исследование паремиологических единиц в сопоставительном плане с целью выявления общечеловеческих и национальных языковых особенностей на материале разносистемных языков приобретает всё большую теоретическую и практическую значимость. В связи с этим в мировом языкознании в рамках современной научной парадигмы назревает необходимость

исследовать пословицы и поговорки с новых позиций – с позиции концептуализации в них мира и проявления менталитета языковой личности, что обуславливается возрастающим интересом специалистов к сравнению и сопоставлению паремиологического фонда языков в аспекте отражения в нем национально-культурных свойств, содержащих лингвистические особенности репрезентации концепта «труд» в аспекте исследуемой проблемы.

Актуальность исследования обусловлена, с одной стороны, устойчивым интересом современной лингвистики к сопоставительной паремиологии и лингвокультурологии [1], с другой – практически полным отсутствием работ, в которых синтаксис паремий о труде рассматривался бы одновременно на материале четырёх языков разной типологической природы – флективно-аналитического русского и агглютинативных узбекского, казахского и каракалпакского, а также их ролью в отражении трудовых ценностей, менталитета и культурных особенностей разных народов, необходимостью сравнительного анализа в свете современных достижений в области сопоставительной лингвистики.

Паремии – пословицы и поговорки – представляют собой один из наиболее устойчивых слоёв языковой картины мира, в котором в предельно сжатой форме закрепляется коллективный практический и нравственный опыт народа [2]. Одним из фундаментальных концептов любой национальной культуры является концепт «труд». Он формирует представления человека о социальной ответственности, нравственном долге, благополучии, мастерстве и жизненном успехе. В традиционной культуре восточных и славянских народов труд воспринимается не только как средство материального обеспечения, но и как важнейшая нравственная ценность,

определяющая положение человека в обществе.

Паремиологический фонд русского, узбекского, казахского и каракалпакского языков содержит значительное количество единиц, посвящённых труду, ремеслу, мастерству, земледелию, скотоводству, терпению, усердию и противопоставлению труда лени. Благодаря своей лаконичной форме и высокой степени обобщения паремии позволяют выявить способы языковой концептуализации трудовой деятельности.

Концепт понимается в работе как оперативная единица сознания, вербализуемая совокупностью языковых средств, в том числе синтаксических [3].

Особую роль при этом играет синтаксическая организация паремий. Именно синтаксис обеспечивает логические связи между компонентами высказывания, усиливает экспрессивность, способствует реализации причинно-следственных, условных, сопоставительных и оценочных отношений. Выбор определённой синтаксической модели обусловлен не только грамматическими особенностями языка, но и спецификой национального мышления.

Цель настоящего исследования заключается в выявлении и сопоставительном анализе синтаксических средств репрезентации концепта «труд» в паремиях четырёх языков.

Материал и методы исследования

Материалом исследования послужили пословицы и поговорки о труде, извлечённые методом сплошной выборки из авторитетных лексикографических источников: сборников В. И. Даля [4] и В. П. Жукова [5] – для репрезентации русского фонда; академических изданий под редакцией Ш. Шомаксудова [6], А. Кудайбергенова [7] и К. Мамбетова [8] – для анализа узбекского, казахского и каракалпакского языковых паремиологических единиц. Всего было проанализировано 1653 паремиологических единиц (907 русских, 357 узбекских, 198 казахских и 191 каракалпакских единиц).

В работе использованы:

- метод сплошной выборки;
- описательный метод;
- сравнительно-сопоставительный метод;
- структурно-синтаксический анализ;

Проведённый анализ синтаксических моделей русских, узбекских, казахских и каракалпакских паремий позволяет перейти от собственно структурного описания к интерпретации того, каким образом синтаксис участвует в вербализации и концептуализации концепта «труд» в родственных и неродственных языках. Синтаксическая организация пословиц не является нейтральной: выбор типа предложения, характера предикативной связи, способов выражения субъекта и объекта труда прямо соотнесён с теми когнитивными и

аксиологическими характеристиками, которыми наделяется труд в пословичной картине мира.

В центре большинства рассмотренных пословиц лежит элементарная пропозициональная схема, которую можно условно представить как модель «*труд* → *результат*» или «*отсутствие труда* → *негативный результат*». Эта схема реализуется в разных языках преимущественно средствами простых предложений (двусоставных и обобщённо-личных) и бессоюзных сложных конструкций, в которых сильнее всего выражены отношения следствия.

Для русских пословиц типичны конструкции типа *Без труда не проживёшь; Как поработаешь, так и поешь; Что посеешь, то и пожнёшь*. В узбекских, казахских и каракалпакских паремиях – клишированные структуры с условными, временными и уступительными оттенками: *Эксанг, ўрасан* (узб.); *Эрекет болмай, берекет болмас* (каз.); *Ким ислемесе, сол тислемейди* (кк.). Независимо от языковой принадлежности, пропозициональное ядро сохраняет инвариантный смысл: труд – необходимое и неизбежное условие жизненного благополучия, социального признания, духовного роста.

Синтаксис в данном случае выполняет роль «каркаса», на который нанизываются лексические вариации (наименование вида труда, его субъекта, результата), но при этом отношение между участниками

ситуации фиксируется именно типом причинно-следственных, условных, уступительных конструкций. Тем самым структурный уровень оказывается тесно связан с концептуальным: устойчивость синтаксических моделей служит формированию устойчивых когнитивных сценариев труда.

Особое место в репрезентации концепта «труд» занимают обобщённо-личные предложения. Их функционально-семантическая роль в пословичном тексте заключается в том, чтобы представить труд как универсальное, неограниченное конкретными участниками требование. Формы 2-го лица ед. числа в русском языке (работаешь – ешь; не ленишься – не нуждаешься) формально соотносятся с речевой ситуацией «я – ты», но фактически адресованы «любому человеку», вступающему в аналогичную жизненную ситуацию.

В тюркских языках аналогичный эффект создаётся за счёт:

нулевого или обобщённого подлежащего, маркируемого личным аффиксом на сказуемом;

использования деепричастных и причастных форм, приобретающих субстантивированное значение (узб.: *Ишлаган ерни яшнатар*; каз.: *Ерінбеген етікші болар*; кк.: *Ағаш екпеген саясында жатпас*).

Во всех четырёх языках субъект труда описывается максимально генерализованно: это не индивидуальная «я – биографическая»

личность, а абстрактный человек, носитель определённого образца поведения. Синтаксически такая генерализация проявляется в:

1) отсутствию собственных имен, конкретных временных и пространственных координат;

2) неопределённости референта (местоимения *кто, ким, кимде-ким*);

3) возможности парадигматической замены субъекта (мужчина/женщина, молодой/старый, бедный/богатый) без разрушения структурной схемы.

Таким образом, обобщённо-личные и близкие к ним конструкции выполняют когнитивную функцию «обезличивания» опыта труда, превращая отдельные трудовые ситуации в универсальные правила-максимы.

Значительный пласт как русских, так и тюркских пословиц о труде организован по схеме условного или временного сложноподчинённого предложения. В русском языке эту функцию выполняют союзы *если, коли, когда, пока, кабы, чтобы* и др., а в казахском и каракалпакском – аффиксальные конструкции с формантами *-са/-се, -ғанша, -май, -ша/-ше*.

Для репрезентации концепта «труд» особенно важны следующие типы синтаксических моделей:

1. Условно-следственные конструкции:

«если X (есть труд / нет труда) – то Y (вознаграждение / наказание)».

В русском языке: *Если труд – удовольствие, то жизнь – наслаждение; Если мастер крепко сделал, то и чёрт не раздерёт.*

В казахском: *Еңбек қылсаң ерінбей, тояды қарның тіленбей; Ексең егін, ішерсің тегін.*

В каракалпакском: *Мийнети қатты болса, мийұасы татлы болады.*

2. Временные конструкции типа «пока/когда»:

Рус.: *Куй железо, пока горячо; Пока колос в поле, трудись подоле.*

Казахские и каракалпакские соответствия (*Жер тоймай, ел тоймайды; Жан қыйнамай жумыс литпес*) задают образ труда как процесса, встроенного в естественные циклы времени и природный ритм.

3. Целевые конструкции с союзом чтобы / формами целевого значения:

В пословицах (*Чтобы в почёте быть, надо труд свой любить; Чтоб в почёте быть, нужно много трудиться*) синтаксис прямо кодирует телесность труда. Труд представлен как средство достижения социально значимой цели (почёт, богатство, уважение, благополучие).

Функционально подобные конструкции обеспечивают нормативный характер концепта: труд предстает не просто как факт человеческой деятельности, а как

обязательное условие выполнения определённых норм (жить честно, быть сытым, заслужить уважение). Синтаксический знак условности или необходимости включён в структуру высказывания, тем самым грамматически кодируя императивность труда.

Характерной чертой паремий о труде во всех четырёх языках является широкое использование конструкций с параллелизмом и антитезой, что особенно явно проявляется в бессоюзных сложных предложениях и сложных конструкциях с противительными союзами (а, да и их функциональными аналогами).

Типичной является модель с двойной оппозицией, где синтаксический параллелизм служит средством аксиологической поляризации:

трудолюбивый – ленивый;
работающий – праздный;
умелый – неумелый;
честный труд – лёгкое, но недостойное существование.

В русских паремиях эта модель реализуется как в союзных, так и в бессоюзных конструкциях: *Кто труд любит – тот и в горе не забудет; Ленивый дважды работает; От труда здоровеют, а от лени болеют; Делали наспех – сделали насмех.*

В узбекских, казахских и каракалпакских паремиях аналогичный эффект достигается через:

симметричное расположение компонентов (узб.: *Яхшининг иши –*

жаннат, ёмоннинг иши – касофат;
каз.: Ўсталы ел озар, ұстасыз ел
тозар; кк.: Мийнет мурадына жет-
керер, сумлық абыройынды төкки-
зер);

лексико-синтаксическое
тождество первой части при замене
ключевых понятий во второй (трудо-
любивый ↔ ленивый, труд ↔ хит-
рость, деятельность ↔ бездей-
ствие).

В результате синтаксический
параллелизм выполняет в послови-
чной картине мира сразу несколько
функций:

1. Мнемотическую – облег-
чает запоминание формулы за счёт
ритмико-синтаксической симметрии;

2. Оценочную – подчёркивает
противоположность моральных и
трудовых качеств;

3. Когнитивно-классифициру-
ющую – помогает структурировать
пространство социальных ролей
(трудящийся / ленившийся, умелый /
неумелый).

Тем самым, синтаксическая
организация пословицы оказыва-
ется непосредственным инструмен-
том аксиологической репрезентации
концепта «труд».

Конструкции паремий отлича-
ются большим разнообразием син-
таксического строя (см.табл.).

Таблица

**Простые и сложные предложения разных типов в русских, узбекских, ка-
захских и каракалпакских паремиях**

Вид предложения	Русский язык	Узбекский язык	Казахский язык	Каракалпак-ский язык
ПП	309 (34%)	157 (44%)	95 (48%)	107 (56%)
БСП	200 (22%)	160 (45%)	68 (34%)	75 (39%)
ССП	212 (23%)	3 (1%)	2 (1%)	1 (1%)
СПП	186 (20%)	37 (10%)	33 (16%)	8 (4%)
Всего	907	357	198	191

Результаты и обсуждение

Сопоставление синтаксиче-
ских средств четырёх языков позво-
ляет выделить ряд типологических
тенденций в репрезентации кон-
цепта «труд»:

1. Русский язык демонстри-
рует высокую степень разнообразия
типов сложных предложений. Син-
таксический строй пословиц активно

использует союзную связь (ССП,
СПП) с чёткой маркировкой логи-
ко-семантических отношений (условие,
причина, следствие, уступка). Это
коррелирует с аналитическими тен-
денциями флективного языка и поз-
воляет максимально эксплициро-
вать причинно-следственные связи
между трудом и его результатом.

2. Узбекский, казахский и каракалпакский языки, характеризующиеся агглютинативным строем, чаще опираются на:

бессоюзные сложные предложения с интонационной и морфологической (аффиксальной) маркировкой отношений;

смешанные конструкции, сочетающие равноправные и неравноправные предикативные части;

деепричастные и причастные формы, гибко совмещающие предикативные и субстантивные функции.

Это приводит к тому, что формально более компактные структуры способны кодировать сложные семантические отношения (условность, причинность, уступительность) без обилия союзов и союзных слов.

3. Во всех исследуемых языках наблюдается стремление к структурной экономии, обусловленное прагматикой пословицы как легко воспроизводимого и цитируемого высказывания. Однако пути достижения этой экономии различны: в русском языке – за счёт формализованной союзной связи и изоморфизма «союз → тип отношения», в тюркских – за счёт морфологизации синтаксических отношений и активного использования бессоюзных конструкций.

Объединяющим фактором выступает то, что независимо от типа языка синтаксис обслуживает один и тот же глубинный концепт: труд как высшая ценность, как обязательное

условие выживания и духовно-нравственного становления личности.

Рассмотрение синтаксических особенностей паремий в аспекте презентации концепта «труд» позволяет сделать ряд обобщений, дополняющих структурное описание:

1. Синтаксические модели пословиц являются носителями не только грамматической, но и концептуальной информации. В типовых для пословиц схемах (обобщённо-личных, условных, временных, параллельных и антитетических) закрепляются устойчивые когнитивные сценарии труда (труд → награда; отсутствие труда → наказание; ранний труд → будущий достаток).

2. Субъектная организация (обобщённо-личные, неопределённо-личные и безличные конструкции, нулевое подлежащее, субстантивированные причастия) отражает представление о труде как о норме, обязательной для всякого члена коллектива, а не привилегии отдельных лиц.

3. Высокая частотность условных и временных конструкций свидетельствует о восприятии труда как динамического процесса, включённого во временной и причинно-следственный континуум: труд должен быть своевременным, регулярным и целенаправленным.

4. Параллелизм и антитеза в простых и сложных предложениях обеспечивают аксиологическую «подсветку» концепта «труд», противопоставляя трудолюбие лени,

мастерство безделью, честный заработок лёгкой наживе.

Тем самым, синтаксический уровень описания паремий позволяет уточнить содержание концепта «труд», выявив не только набор признаков, закреплённых в лексике, но и способы концептуальной организации опыта через грамматические и синтаксические структуры. Это создаёт основу для дальнейшего когнитивно-дискурсивного анализа паремий и их места в национальной языковой картине мира.

Выводы и заключение

Проведённый анализ показал, что синтаксические средства являются важнейшим механизмом описания особенностей грамматической репрезентации концепта «труд» в паремиях русского, узбекского, казахского и каракалпакского. Исследование показало, что синтаксическая организация паремий отражает особенности народного мышления: краткость высказывания, высокая степень обобщённости и ценностная направленность формируют устойчивую модель структурной экономики.

Установлено, что простое предложение является базовой единицей пословичного выражения смысла, что объясняется устной природой жанра, требующей лаконичности, ритмичности и высокой степени запоминаемости. Простота синтаксической формы коррелирует с категоричностью смыслов: труд не

обсуждается, а предписывается как норма.

Сопоставление сложных конструкций позволило выявить значимые типологические различия. В русском языке паремии демонстрируют большую структурную гибкость: используются различные варианты сложносочинённых, сложноподчинённых и бессоюзных предложений. В тюркских языках наблюдается тенденция к большей синтаксической простоте: сложные конструкции представлены реже, а бессоюзные структуры функционируют как доминирующая модель передачи обобщённого вывода или причинно-следственной связи. Это позволяет утверждать, что различные языковые системы формируют разные модели формального упрощения при сохранении смысловой глубины.

Новизна анализа проявляется в том, что синтаксис паремий рассмотрен как инструмент концептуализации мира. Выявленные модели бессоюзного сопоставления, противительности и причинно-следственных отношений демонстрируют, что трудовая картина мира строится на механизме контраста (работа – лень, усилие – результат, опыт – признание). Тем самым синтаксическая форма оказывается носителем ценностной оценки, а не только структурной организации текста.

Сравнительный анализ позволил показать, что синтаксические упрощения в тюркских языках обусловлены не бедностью форм, а

приоритетом устно-оценочной функции высказывания, где смысловая нагрузка концентрируется в глагольной форме или в сопоставлении номинативных элементов.

Таким образом, паремия рассматривается как структурно-семантическое единство, где синтаксис не отражает мысль, а организует её и задаёт способ интерпретации ценностей. Результаты данного анализа подтверждают, что концепт «труд» имеет когнитивно-семиотическую глубину: он проявляется не только в содержании, но и в способе построения высказывания.

Результаты исследования могут быть использованы в области сопоставительного языкознания, когнитивной лингвистики, паремиологии, лингвокультурологии, а также в преподавании русского и тюркских языков.

Перспективы дальнейшего исследования связаны с расширением корпуса паремий, привлечением диалектных и региональных вариантов, а также с количественным (корпусным) подтверждением продуктивности выявленных синтаксических моделей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.
2. Пермьяков Г. Л. Основы структурной паремиологии. — М.: Наука, 1988. — 236 с.
3. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. — М.: Флинта: Наука, 2004. — 296 с.
4. Даль В. И. Пословицы русского народа. М.: Художественная литература, 1984. 614 с.
5. Жуков В. П. Словарь русских пословиц и поговорок. М.: Русский язык, 2000. 544 с.
6. Узбекские народные пословицы и поговорки / сост. Ш. Шомақсудов, Ш. Шарəхмедов. Ташкент: Ёзувчи, 2001. 420 б.
7. Казахские пословицы и поговорки / сост. А. Кудайбергенов. Алматы: Жазушы, 2005. 380 б.
8. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «Qazaqtaný», (29), 162-171.
9. Каракалпакские пословицы и поговорки / под ред. К. Мамбетова. Нукус: Каракалпакстан, 1993. 296 б.

10. Газијева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. *Молодой ученый*, (51), 269-270.
11. Кодирова З.З.(2025).Нейролингвистические механизмы восприятия англоязычных аудиоподкастов при формировании навыков аудирования.Журнал гуманитарных и естественных наук, 28 [1], 5-14.
12. Орипова С.Н. СЕМАНТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНО-ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ //Наука и технологии: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 17-21.
13. Xujayev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
14. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
15. Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
16. Khusayev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

Po'latova Maxmuda Murodovna*Alfraganus University**Tillarni o'qitish markazi o'qituvchisi*ORCID: 0009-0009-5605-6621maxpolat567@gmail.com

NAJIB MAHFUZNING «أولاد حارتنا» ROMANIDAGI FRAZEOLOGIK VA TURG'UN BIRLIKLARNING SEMANTIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI HAMDA ULARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MASALALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida qo'llangan frazeologik, metaforik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi tanlangan birliklarning ma'no tuzilishi, kommunikativ vazifasi va badiiy matndagi uslubiy yukini aniqlash, shuningdek, ularni o'zbek tiliga tarjima qilishda samarali strategiyalarni belgilashdan iborat. Tadqiqot materiali sifatida romanning 1986-yilda Bayrutdagi "Dar al-Adab" nashriyotida chop etilgan oltinchi nashri asosida maqsadli tanlangan to'qqizta birlik olindi. Tadqiqotda tavsifiy-tahliliy, semantik, kontekstual, lingvopragmatik, qiyosiy va tarjimaviy tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlil natijasida birliklar kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi guruhlarga ajratildi. Natijalar mazkur birliklar matn qismlarini bog'lash, personajlarning ruhiy holati va munosabatini ochib berish, emotsional-ekspressiv ta'sirni kuchaytirish hamda ijtimoiy ziddiyatlarni ifodalashda muhim vosita ekanini ko'rsatdi. Tarjima tahlili ayrim birliklarni to'liq yoki funksional ekvivalentlar orqali berish mumkinligini, obrazli va kontekstga bog'liq birliklarda esa kontekstual tarjima, metaforik qayta ifodalash va pragmatik moslashtirish usullaridan foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi romandan tanlangan birliklarning semantik, pragmatik va tarjimaviy xususiyatlarini yagona tahlil modeli asosida tasniflash hamda ularning o'zbekcha tarjima strategiyalarini tizimlashtirish bilan belgilanadi. Olingan natijalardan arab-o'zbek badiiy tarjimasi, arab frazeologiyasini o'qitish va badiiy matnni lingvopragmatik tahlil qilishda foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: Najib Mahfuz, «أولاد حارتنا», arab frazeologiyasi, turg'un birlik, semantika, pragmatika, badiiy tarjima, kontekstual tarjima, pragmatik moslashtirish.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ И УСТОЙЧИВЫХ ЕДИНИЦ В РОМАНЕ НАГИБА МАХФУЗА «ДЕТИ НАШЕЙ УЛИЦЫ» («أولاد حارتنا») И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В статье исследуются семантико-прагматические особенности фразеологических, метафорических и устойчивых единиц, употреблённых в романе Нагиба Махфуза «أولاد حارتنا», а также вопросы их перевода на узбекский язык. Цель исследования заключается в определении смысловой структуры, коммуникативных функций и стилистической нагрузки отобранных единиц в художественном тексте, а также в установлении эффективных стратегий их перевода на узбекский язык. Материалом исследования послужили девять единиц, целенаправленно отобранных из шестого издания романа, опубликованного издательством Dār al-Ādāb в Бейруте в 1986 году. В исследовании применялись описательно-аналитический, семантический, контекстуальный, лингвопрагматический, сопоставительный и переводоведческий методы анализа. В результате анализа единицы были разделены в соответствии с их коммуникативными функциями на дискурсивно-коммуникативные, экспрессивно-оценочные, а также единицы, выражающие действие и социальные отношения. Полученные результаты показали, что данные единицы играют важную роль в обеспечении связности текста, раскрытии психологического состояния и отношения персонажей, усилении эмоционально-экспрессивного воздействия и выражении социальных противоречий. Переводческий анализ установил, что некоторые единицы могут быть переданы с помощью полных или функциональных эквивалентов, тогда как при переводе образных и контекстуально обусловленных единиц необходимо использовать контекстуальный перевод, метафорическое переформулирование и прагматическую адаптацию. Научная новизна исследования заключается в классификации семантических, прагматических и переводческих особенностей отобранных из романа единиц на основе единой аналитической модели, а также в систематизации стратегий их перевода на узбекский язык. Результаты исследования могут быть использованы в арабско-узбекском художественном переводе, преподавании арабской фразеологии и лингвопрагматическом анализе художественного текста.

Ключевые слова: Нагиб Махфуз, «أولاد حارتنا», арабская фразеология, устойчивые единицы, семантика, прагматика, художественный перевод, контекстуальный перевод, прагматическая адаптация.

SEMANTIC-PRAGMATIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL AND FIXED EXPRESSIONS IN NAGUIB MAHFOUZ'S NOVEL *CHILDREN OF GEBELAWI (AWLAD HARATINA)* AND ISSUES OF THEIR TRANSLATION INTO UZBEK

Abstract. This article examines the semantic and pragmatic features of phraseological, metaphorical, and fixed expressions used in Naguib Mahfouz's novel «أولاد حارتنا».

«حارتنا», as well as the issues involved in translating them into Uzbek. The study aims to identify the semantic structure, communicative functions, and stylistic value of the selected units in the literary text and to determine effective strategies for translating them into Uzbek. The research material consists of nine units purposefully selected from the sixth edition of the novel, published by Dār al-Ādāb in Beirut in 1986. Descriptive-analytical, semantic, contextual, linguopragmatic, comparative, and translation analysis methods were employed. Based on their communicative functions, the selected units were classified into three groups: discourse-communicative units, expressive-evaluative units, and units expressing actions and social relations. The findings demonstrate that these units play an important role in ensuring textual cohesion, revealing the characters' psychological states and attitudes, enhancing emotional and expressive impact, and representing social conflicts. The translation analysis showed that some units can be rendered through full or functional equivalents, whereas figurative and context-dependent units require contextual translation, metaphorical reformulation, and pragmatic adaptation. The scientific novelty of the study lies in classifying the semantic, pragmatic, and translational features of the units selected from the novel within a unified analytical framework and in systematizing strategies for their translation into Uzbek. The findings may be applied in Arabic-Uzbek literary translation, the teaching of Arabic phraseology, and the linguopragmatic analysis of literary texts.

Keywords: Naguib Mahfouz, «أولاد حارتنا», Arabic phraseology, fixed expressions, semantics, pragmatics, literary translation, contextual translation, pragmatic adaptation.

Kirish

Tilning boyligi uning lug'aviy tarkibi va frazeologik tizimida yaqqol namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, madaniyati, mentaliteti va milliy tafakkurini aks ettiruvchi til hodisasi sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ular erkin so'z birikmalaridan semantik yaxlitligi, tarkibiy barqarorligi, ko'chma ma'nosi, obrazlilik va emotsional-ekspressiv ta'siri bilan farqlanadi. Shu sababli frazeologik birliklar frazeologiya, semantika, pragmatika, tarjimashunoslik va lingvokulturologiya doirasida keng o'rganib kelinmoqda.

Frazeologiya nazariyasining shakllanishida V.V. Vinogradovning tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. Olim frazeologik birliklarni semantik yaxlitlik darajasiga ko'ra tasniflab, ularning til tizimidagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslagan [1]. A.V. Kunin frazeologik birliklarning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini chuqur tahlil qilgan [2]. N.M. Shanskiy esa ularning barqarorligi, nutqda tayyor holda qo'llanishi va semantik yaxlitligini erkin so'z birikmalaridan farqlovchi muhim belgilar sifatida tavsiflagan [3]. Arab tilshunosligida Tamom Hassan til birligining ma'nosi bilan grammatik qurilishi o'rtasidagi munosabatni

yoritgan [4], Ahmad Muxtor Umar va Ib-rohim Anis esa leksik, ko'chma va kontekstual ma'noning shakllanish mexanizmlarini tadqiq etganlar [5], [6]. Ushbu nazariy qarashlar arab tilidagi frazeologik birliklarni semantik va kontekstual jihatdan tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Frazeologik birliklarni tarjima qilishda esa lug'aviy muqobilni aniqlash bilan cheklanib qolmay, asl birlikning semantik mazmuni, uslubiy bo'yog'i, madaniy xususiyati va kommunikativ vazifasini qayta ifodalash zarur [7].

Arab tilining frazeologik tizimi xalq og'zaki ijodi, diniy manbalar, mumtoz adabiyot va zamonaviy badiiy ijod ta'sirida shakllangan. Zamonaviy arab adabiyotining yetuk namoyandalardan biri Najib Mahfuz «أولاد حارتنا» romanida frazeologik va turg'un birliklardan badiiy maqsadlarda keng foydalangan. Romanda qo'llangan bunday birliklar matnning estetik ta'sirini kuchaytirish bilan birga, personajlarning ijtimoiy mavqei, psixologik holati, madaniy muhiti hamda muallifning voqealarga munosabatini ifodalashga xizmat qiladi.

Romanda uchraydigan «فضلاً عن هذا», «خرج عن صمته», «ساد الصمت ملياً», «يا له من عبء», «اندلعت السنة الغضب», «وقع تحت رحمة من لا رحمة لهم» va «اختياري على» kabi birliklar matniy bog'lanish, emotsional baholash, personajlarning ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashda muhim vazifani bajaradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda arab tilidagi idiom va barqaror nutqiy birliklarni tarjima qilishda lug'aviy

muvofiqlikning o'zi yetarli emasligi ta'kidlanadi. Tarjima jarayonida birlikning konnotativ mazmuni, kommunikativ ta'siri va pragmatik vazifasini maqsadli tilda qayta yaratish muhim hisoblanadi [8]. Shuningdek, arab tilidagi tayyor nutqiy birikmalarni tarjima qilishda funksional moslik bilan bir qatorda ularning madaniy xususiyatlarini hisobga olish zarurligi ko'rsatilgan [9].

Biroq biz ko'rib chiqqan ilmiy manbalarda Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanidagi frazeologik birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari va ularni o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalari o'zaro bog'liq holda maxsus tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha yoritilmagan. Shu jihat mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida uchraydigan frazeologik birliklarning semantik, pragmatik va uslubiy xususiyatlarini aniqlash hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilishning samarali strategiyalarini tavsiflashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun romandagi asosiy frazeologik birliklarni aniqlash, ularning semantik-pragmatik xususiyatlari va badiiy matndagi funksiyalarini tavsiflash, tarjimada yuzaga keladigan muammolarni belgilash hamda tegishli tarjima strategiyalarini taklif etish vazifalari qo'yildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi «أولاد حارتنا» romanidagi tanlangan frazeologik birliklarning semantik, pragmatik va tarjimaviy xususiyatlarini yagona

tahlil modeli asosida o'rganish, ularni kommunikativ vazifalariga ko'ra tasniflash hamda o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalarini tizimlashtirish bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot sifat yondashuviga asoslangan tavsifiy-tahliliy va qiyosiy-tarjimaviy tadqiqot sifatida amalga oshirildi.

Tadqiqot Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanida qo'llangan frazeologik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish strategiyalarini tavsiflashga qaratildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini frazeologiya, semantika, pragmatika, kontekstual tahlil va tarjimashunoslikka oid ilmiy qarashlar tashkil etdi.

Tadqiqot materiali

Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanining 1986-yilda Bayrutdagi Dār al-Ādāb nashriyotida chop etilgan oltinchi nashridan foydalanildi [10].

Tadqiqot materiali roman matnidan maqsadli tanlab olingan quyidagi to'qqizta frazeologik, metaforik va turg'un birlikdan tashkil topdi: وفضلاً عن هذا، خرج عن صمته، ساد الصمت ملياً، يا له من عبء، مفاجأة غير متوقعة، اندلعت السنة الغضب، وقع اختياري، على، دون منازع، تحت رحمة من لا رحمة لهم.

Birliklarni tanlashda ularning roman matnidagi kommunikativ ahamiyati, strukturaviy barqarorligi, semantik yaxlitligi yoki qisman ko'chma ma'noga egaligi, nutqda tayyor shaklda qo'llanishi hamda muallif yoki personaj nutqida

muayyan uslubiy-pragmatik vazifani bajarishi asosiy mezon sifatida belgilandi. Shu sababli tadqiqot materialiga faqat to'liq idiomatik iboralar emas, balki frazeologik xususiyatga ega bo'lgan turg'un diskursiv va baholovchi birikmalar ham kiritildi.

Tadqiqot usullari

Tadqiqotda tavsifiy, semantik, kontekstual, lingvopragmatik, qiyosiy va tarjimaviy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tavsifiy tahlil jarayonida tanlangan birliklarning leksik-grammatik tuzilishi, tarkibiy barqarorligi va roman matnida qo'llanish xususiyatlari tavsiflandi.

Semantik tahlil orqali har bir birlikning bevosita lug'aviy ma'nosi, ko'chma yoki kontekstual ma'nosi, semantik komponentlari va konnotativ xususiyatlari aniqlandi. Birlikni tashkil etuvchi alohida leksemalarning ma'nosi bilan uning yaxlit mazmuni o'rtasidagi munosabatga alohida e'tibor qaratildi.

Kontekstual tahlil birliklarning o'zi ishtirok etgan jumla doirasidagi mikro-kontekst va voqea rivoji bilan bog'liq kengroq makrokontekst asosida olib borildi. Bunda frazeologik birlikning ma'nosi undan oldingi va keyingi jumalar, personajlar o'rtasidagi munosabat hamda muayyan badiiy vaziyat bilan bog'liq holda talqin qilindi.

Lingvopragmatik tahlil davomida birliklarning so'zlovchi maqsadini ifodalash, matn qismlarini bog'lash, hayrat, baholash, qat'iylilik, betaraflik yoki emotsional munosabatni bildirish kabi

kommunikativ vazifalari o'rganildi. Shuningdek, ularning personaj xarakterini ochish, muallif munosabatini ifodalash va o'quvchiga emotsional-estetik ta'sir ko'rsatishdagi roli baholandi.

Qiyosiy tahlil bosqichida arabcha birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari o'zbek tilida mavjud bo'lgan muqobil iboralar, turg'un birlikmalar va erkin tarjima variantlari bilan solishtirildi. Qiyoslash jarayonida shakliy o'xshashlikdan ko'ra, ma'no, uslubiy bo'yoq va kommunikativ vazifaning saqlanish darajasiga ustuvor ahamiyat berildi.

Tarjima variantlarini baholash mezonlari

Tanlangan frazeologik birliklarning o'zbekcha tarjima variantlari quyidagi mezonlar asosida baholandi:

1. asl birlikning asosiy semantik mazmunini saqlashi;
2. pragmatik va kommunikativ vazifani qayta ifodalashi;
3. emotsional-ekspressiv bo'yoqni imkon qadar yetkazishi;
4. o'zbek tilining tabiiy grammatik va uslubiy me'yorlariga mos kelishi;
5. badiiy matndagi milliy-madaniy xususiyatlarni saqlashi yoki tushunarli shaklda qayta yaratishi.

Tarjima variantlarini tavsiflashda **to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, kontekstual muqobil, tavsifiy tarjima, semantik transformatsiya va pragmatik moslashtirish** strategiyalaridan foydalanildi. Har bir birlik uchun tarjima strategiyasi uning shakliy

tuzilishiga emas, balki muayyan kontekstda bajargan semantik va kommunikativ vazifasiga ko'ra belgilandi.

Tadqiqot tahlili quyidagi izchil bosqichlarda amalga oshirildi:

1. roman matnidan frazeologik va turg'un birliklar ajratib olindi;
2. ularning lug'aviy va kontekstual ma'nolari aniqlandi;
3. birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlari tavsiflandi;
4. badiiy matndagi kommunikativ funksiyalariga ko'ra guruhlandi;
5. o'zbek tilidagi mavjud va taklif etilgan tarjima variantlari qiyoslandi;
6. har bir birlik uchun maqsadga muvofiq tarjima strategiyasi belgilandi;
7. olingan natijalar umumlashtirilib, semantik-pragmatik tasnif ishlab chiqildi.

Tahlil natijasida tanlangan birliklar kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ birliklar, ekspressiv-baholovchi birliklar hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar guruhlariga ajratildi.

Tadqiqot natijalarining asoslanganligini ta'minlash maqsadida har bir birlik alohida so'z yoki lug'aviy shakl sifatida emas, balki roman matnidagi bevosita va kengroq kontekst bilan bog'liq holda tahlil qilindi. Semantik talqinlar frazeologiya va semantika sohasidagi nazariy qarashlar bilan, tarjima variantlari esa pragmatik va funksional ekvivalentlik tamoyillari bilan qiyoslandi.

Muallifning arab tilidagi sinonimik munosabatlar, mubolag'a shakllari va

majoziy birikmalarga bag'ishlangan avvalgi tadqiqotlari ham tanlangan birliklarning semantik, ekspressiv va uslubiy xususiyatlarini izohlashda qo'shimcha nazariy-qiyosiy manba sifatida hisobga olindi [11]–[14].

Tadqiqot natijalari

Tahlil natijasida «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan birliklar matndagi ustuvor kommunikativ vazifalariga ko'ra uch guruhga ajratildi: diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar. Ularning semantik mazmuni, pragmatik vazifasi va o'zbek tiliga tarjima qilish imkoniyatlari roman konteksti asosida tahlil qilindi.

1. Diskursiv-kommunikativ birliklar

Romanda «وفضلاً عن هذا» birligi oldingi fikrni davom ettirish va unga qo'shimcha dalil kiritish vazifasini bajaradi. Muallif Idrisning boshqaruv lavozimiga tabiiy nomzod ekanini izohlash jarayonida ushbu birlikdan foydalanadi:

«وفضلاً عن هذا، فأدريس الأخ الأكبر هو...»⁶ المرشح الطبيعي للمنصب

Mazkur birlikni o'zbek tiliga “bundan tashqari”, “qolaversa” yoki “buning ustiga” shaklida tarjima qilish mumkin. Uning asosiy pragmatik vazifasi yangi ma'lumotni avvalgi fikr bilan bog'lash va dalillash jarayonini kuchaytirishdan iborat.

«خرج عن صمته» turg'un birligi shaxsning uzoq vaqt sukut saqlagani-dan keyin gapira boshlashini anglatadi. Romanda u inkor shaklida kelgan:

«...فلم يخرج أدهم عن صمته»⁷

Bu yerda sukut oddiy gapirmaslik emas, balki qahramonning ruhiy bosimi, ikkilanishi va ichki ziddiyatini ifodalaydi. O'zbek tilida mazkur jumlaning “Odam sukutini buzmad” yoki “Odam hamon jim turardi” tarzida berish tabiiyroq.

«ساد الصمت ملياً» birligi suhbat jarayonida yuzaga kelgan davomli va mazmunli sukutni ifodalaydi:

«...فساد الصمت ملياً ثم قال حمدان»⁸

Mazkur kontekstda sukut personajlarning aytilgan fikrni mushohada qilishini, vaziyatning jiddiyligini va nutqiy taranglikni ko'rsatadi. Uni “uzoq sukut hukm surdi”, “bir muddat og'ir jimlik cho'kdi” kabi variantlar orqali tarjima qilish mumkin.

1-jadval. Diskursiv-kommunikativ birliklar semantik-pragmatik tavsifi

Birlik	Asosiy vazifasi	O'zbekcha muqobillari	Tarjima strategiyasi
وفضلاً عن هذا	Qo'shimcha dalil kiritish	Bundan tashqari, qolaversa	Funksional ekvivalent

⁶ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

⁷ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 56.

⁸ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 125.

خرج عن صمته	Sukutdan keyin gapirish	Sukutini buzdi	To'liq ekvivalent
ساد الصمت ملياً	Davomli va mazmunli sukut	Uzoq sukut hukm surdi Kontekstual ekvivalent	Kontekstual ekvivalent

Mazkur birliklarni tarjima qilishda ularning grammatik shaklini aynan takrorlashdan ko'ra, matniy bog'lanish, personajning ruhiy holati, sukutning davomiyligi va dialogdagi taranglikni o'zbek tilida tabiiy ifodalash muhimdir.

2. Ekspressiv-baholovchi birliklar

«يا له من عبء» taajjub konstruksiyasi Idrisning o'ziga yuklanishi mumkin bo'lgan mas'uliyatga nisbatan ichki munosabatini ifodalaydi:

⁹ «!وقال إدريس لنفسه: يا له من عبء»

So'zma-so'z "Qanday yuk!" shakli o'zbek tilida iboraning kontekstual mazmunini to'liq ochmaydi. Shu sababli uni "Naqadar og'ir mas'uliyat!", "Qanday og'ir yuk!" yoki "Bu juda katta tashvish-ku!" tarzida tarjima qilish mumkin. Birlikning vazifasi voqea haqida axborot berish emas, balki qahramonning xavotir va norozilik aralash hissiy bahosini ifodalashdir.

«مفاجأة غير متوقعة» birikmasi Jaballaviyning Odamni vaqf boshqaruvchisi etib tanlagani e'lon qilingach qo'llanadi:

¹⁰ «...عكست الوجوه وقع مفاجأة غير متوقعة»

«مفاجأة» so'zining o'zida kutilmaganlik ma'nosi mavjud bo'lsa-da, «غير متوقعة» aniqlovchisi hodisaning favqulodda va keskin xarakterini

kuchaytiradi. O'zbek tilida "mutlaqo kutilmagan xabar", "hech kim kutmagan qaror" yoki kontekstga qarab "kutilmagan hodisa" tarzida tarjima qilinishi mumkin.

«اندلعت السنة الغضب» metaforik birligi g'azabning keskin va nazorat qilib bo'lmaydigan tarzda namoyon bo'lishini tasvirlaydi:

¹¹ «...فاندلعت السنة الغضب من عيني الأفندي»

Bu yerda g'azab olovga, uning tashqi namoyon bo'lishi esa alanga til-lariga o'xshatilgan. Birlikni so'zma-so'z tarjima qilish o'zbek tilida sun'iy eshiti-ladi. "Afandining ko'zlarida g'azab alan-gasi chaqnadi", "uning ko'zlaridan g'azab uchqunlari sochildi" kabi obrazli variantlar asl matnning emotsional ta'sirini yaxshiroq saqlaydi.

Mazkur birliklarda shakliy moslikdan ko'ra qahramonlarning hayrat, xavotir va g'azab kabi hissiy holatlarini o'zbek tilida tabiiy hamda ta'sirchan shaklda qayta yaratish muhimdir.

3. Harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi birliklar

«وقع اختياري على» birligi tanlov jarayonining yakuniy natijasini rasmiy va ta'kidli shaklda ifodalaydi:

وقد وقع اختياري على أحيكم أدهم ليدير الوقف
¹² «تحت إشرافي»

⁹ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

¹⁰ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

¹¹ نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 125.

¹² نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 12.

Mazkur jumlaning "Vaqfni mening nazoratim ostida boshqarish uchun ukangiz Odamni tanladim" yoki "Tanlovim ukangiz Odamga tushdi" tarzida tarjima qilish mumkin. Birinchi variant o'zbek tilida tabiiyroq, ikkinchisi esa arabcha konstruksiyaning natijaviy ma'nosini ko'proq saqlaydi.

«دون منازع» turg'un birligi shaxsning mavqei yoki egaligi hech kim tomonidan bahslashilmasligini ifodalaydi. Asarda Idris o'zining uyga bo'lgan huquqini ta'kidlab:

13 «هذا بيتي، به أبي، هو سيقى دون منازع»

deydi. Birlikni "bu uy shubhasiz meniki bo'lib qoladi", "unga hech kim da'vo qilolmaydi" yoki "bahssiz" shaklida berish mumkin. Uning pragmatik vazifasi qat'iylik, ustunlik va murosasiz pozitsiyani ifodalashdan iborat.

«تحت رحمة من لا رحمة لهم» birligi qahramonlarning rahm-shafqatsiz kishilar hukmiga tushib qolganini kuchli emotsional baholash bilan ifodalaydi:

14 «تركتنا تحت رحمة من لا رحمة لهم»

Ushbu konstruksiyada «رحمة» so'zining takrorlanishi qarama-qarshi semantik ta'sir hosil qiladi: personajlar rahm kutishga majbur, biroq ularni boshqarayotganlarda rahmning o'zi yo'q. O'zbek tilida "bizni rahm-shafqatsizlar qo'lida qoldirding", "bizni rahmi yo'qlar hukmiga tashlab ketding" kabi variantlar uning semantik va pragmatik mazmunini saqlaydi.

Ushbu guruh birliklari tanlov, egalik, ustunlik, qaramlik va ijtimoiy adolatsizlik kabi munosabatlarni ifodalab, personajlarning qarashlari hamda ular o'rtasidagi ziddiyatlarni ochishga xizmat qiladi.

4. Natijalarning umumlashtirilgan tavsifi

2-jadval. Tanlangan birliklarning semantik-pragmatik va tarjimaviy tavsifi

Birlik	Asosiy ma'nosi	Pragmatik vazifasi	Tavsiya etilgan tarjima	Strategiya
وفضلاً عن هذا	Qo'shimcha dalil kiritish	Fikrlarni bog'lash	Bundan tashqari, qolaversa	Funksional ekvivalent
خرج عن صمته	Sukutdan keyin gapirish	Ruhiy holatni ochish	Sukutini buzdi	To'liq ekvivalent
ساد الصمت ملئاً	Davomli sukut	Taranglik va mushohadani ifodalash	Uzoq sukut hukm surdi	Kontekstual ekvivalent
يا له من عبء!	Kuchli taajjub va baho	Xavotirni kuchaytirish	Naqadar og'ir mas'uliyat!	Pragmatik moslashtirish

نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 15

نجيب محفوظ، أولاد حارتنا، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986، ص. 126

مفاجأة غير متوقعة	Keskin kutilmagan hodisa	Hayrat va dramatizm	Hech kim kutmagan qaror	Kontekstual moslashtirish
اندلعت السنة الغضب	G'azabning avj olishi	Emotsional obraz yaratish	Ko'zlarida g'azab alangasi chaqnadi	Metaforik moslashtirish
وقع اختياري على	Tanlov natijasi	Qarorni e'lon qilish	...ni tanladim	Kontekstual tarjima
دون منازع	Bahssiz ustunlik	Qat'iy pozitsiya	Shubhasiz, hech kim da'vo qilolmaydi	Funksional ekvivalent
تحت رحمة من لا رحمة لهم	Rahmsizlar hukmida qolish	Ojizlik va norozilik	Rahm- shafqatsizlar qo'lida	Pragmatik moslashtirish

Muhokama

Tadqiqot natijalari frazeologik va turg'un birliklarning ma'nosi ularni tashkil etuvchi alohida so'zlarning lug'aviy mazmuni bilan cheklanmasligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan birliklarda semantik yaxlitlik, tarkibiy barqarorlik va muayyan nutqiy vazifani bajarish xususiyatlari kuzatildi. Bu holat frazeologik birliklarning semantik va funksional belgilariga doir klassik nazariy qarashlar bilan uyg'unlashadi [1]–[3].

Arab tilidagi birliklarning aniq mazmuni grammatik qurilish, matniy muhit va personajlar o'rtasidagi munosabat asosida shakllanadi. Masalan, «يا له من عبء» konstruksiyasi oddiy taajjubni emas, Idrisning mas'uliyatga nisbatan xavotir va norozilik aralash munosabatini ifodalaydi. «ساد الصمت ملياً» birligi esa sukutning davomiyligini bildirish bilan birga, dialogdagi ruhiy taranglikni ham kuchaytiradi. Mazkur natijalar ma'noning kontekst va

grammatik tuzilish bilan uzviy bog'liqligiga doir arab tilshunosligidagi qarashlarni tasdiqlaydi [4]–[6].

Tarjima tahlili ayrim birliklarni o'zbek tilida mavjud tayyor ekvivalentlar orqali berish mumkinligini ko'rsatdi. Jumladan, «وفضلاً عن هذا» birligi “bundan tashqari”, «خرج عن صمته» esa “sukutini buzdi” shaklida tarjima qilinishi mumkin. Biroq «اندلعت السنة الغضب» va «تحت رحمة من لا رحمة لهم» kabi obrazli birliklarda so'zma-so'z tarjima asl matnning tabiiyligi va emotsional ta'sirini pasaytiradi. Bunday hollarda metaforik qayta ifodalash va pragmatik moslashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu xulosa tarjimada semantik mazmun bilan birga uslubiy, kommunikativ va madaniy xususiyatlarni saqlash zarurligiga doir qarashlarga mos keladi [7]–[9].

Tadqiqot natijalari muallifning arab tilidagi sinonimik munosabatlar, mubolag'a shakllari va majoziy birliklarga bag'ishlangan avvalgi izlanishlari bilan

ham uzviy bog'liqdir [11]–[14]. Mazkur tadqiqotda ushbu masalalar badiiy matndagi frazeologik birliklarning pragmatik vazifasi va o'zbekcha tarjima variantlari asosida kengaytirildi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy hissasi «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan birliklarni kommunikativ vazifasiga ko'ra uch guruhga ajratish hamda har bir guruh uchun mos tarjima strategiyalarini belgilashdan iborat. Diskursiv-kommunikativ birliklarda matniy bog'lanishni, ekspressiv-baholovchi birliklarda emotsional va obrazli ta'sirni, ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi birliklarda esa personaj pozitsiyasi va baholash mazmunini saqlash zarurligi aniqlandi.

Shu bilan birga, tadqiqot faqat bitta roman va maqsadli tanlangan birliklar bilan chegaralangan. Shu sababli olingan natijalarni Najib Mahfuzning barcha asarlariga yoki butun arab frazeologik tizimiga bevosita tatbiq etish mumkin emas. Keyingi tadqiqotlarda yozuvchining boshqa romanlari, ularning mavjud tarjimalari va kengroq frazeologik korpus asosida qiyosiy tahlil olib borish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda Najib Mahfuzning «أولاد حارتنا» romanidan tanlangan frazeologik, metaforik va turg'un birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida birliklar ustuvor kommunikativ vazifasiga ko'ra diskursiv-kommunikativ, ekspressiv-

baholovchi hamda harakat va ijtimoiy munosabatni ifodalovchi guruhlariga ajratildi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, «وفضلاً عن» kabi birliklar matn qismlarini bog'lash, dialogdagi pauza va ruhiy taranglikni ifodalashga xizmat qiladi. «باله من عبء», «اندلعت السنة الغضب» va «مفاجأة غير متوقعة» konstruksiyalarida esa hayrat, xavotir, g'azab va dramatik ta'sir ustunlik qiladi. «وقع اختياري على», «دون منازع» hamda «تحت رحمة من لا رحمة لهم» birliklari tanlov, qat'iylik, ustunlik, qaramlik va ijtimoiy ziddiyat kabi munosabatlarni ochib beradi.

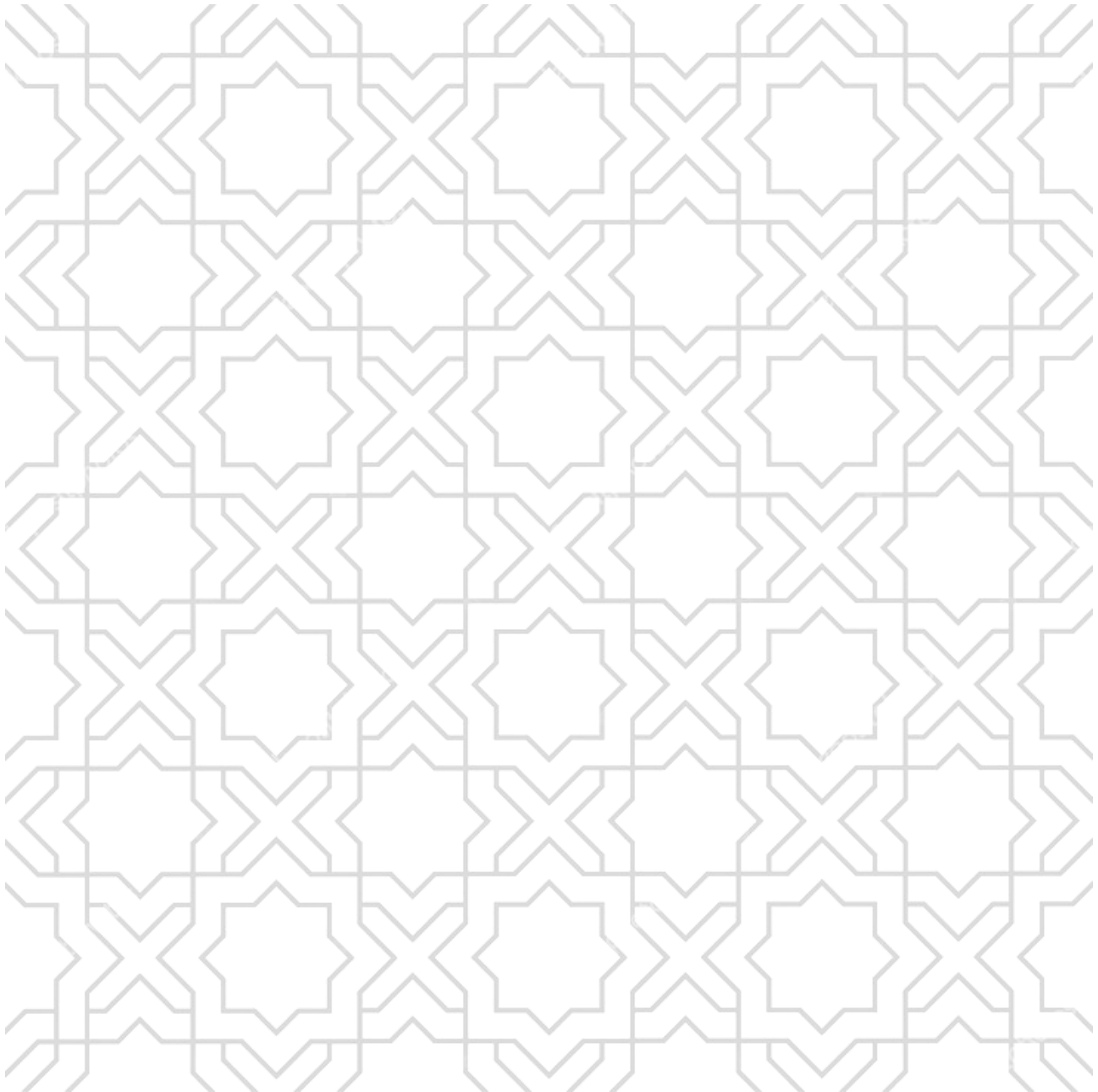
Tarjima tahlili barcha birliklarni yagona usul bilan o'zbek tiliga o'girish mumkin emasligini ko'rsatdi. O'zbek tilida tayyor muqobili mavjud birliklarda to'liq yoki funksional ekvivalentdan foydalanish maqsadga muvofiq. Obrazli va emotsional birliklarda esa so'zma-so'z tarjimadan ko'ra kontekstual tarjima, metaforik qayta ifodalash hamda pragmatik moslashtirish asl matn ta'sirini yaxshiroq saqlaydi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati taklif etilgan tasnif va tarjima strategiyalaridan arab-o'zbek badiiy tarjimasini, arab frazeologiyasini o'qitish hamda badiiy matnni semantik-pragmatik tahlil qilish jarayonida foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi. Biroq tadqiqot bitta roman va maqsadli tanlangan birliklar bilan chegaralanganligi sababli, keyingi izlanishlarda Najib Mahfuzning boshqa asarlari va ularning tarjimalarini kengroq korpus asosida qiyosiy o'rganish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Abdou, A. (2011). *Arabic idioms: A corpus based study*. Routledge.
- [2] A. V. Kunin, *Kurs frazeologii sovremennogo angliiskogo yazyka*, 2nd ed. Moscow: Vysshaya shkola; Dubna: Feniks, 1996.
- [3] Шанский, Н. М. (2010). *Фразеология современного русского языка*. URSS.
- [4] القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1973. تمام حسان، *اللغة العربية: معناها ومبناها*.
- [5] أحمد مختار عمر، *علم الدلالة، الطبعة السابعة*. القاهرة: عالم الكتب، 2009.
- [6] محمودي، & طبيب. (2017). دراسة كتاب: دلالة الألفاظ-ابراهيم أنيس.
- [7] فاسي، كريمة، زيان، & حليلة. (2019). دراسة كتاب: الترجمة و أدواتها-دراسات في النظرية و التطبيق لـ: علي القاسمي.
- [8] Lahiani, R. (2024). Recreating relevance: translated Arabic idioms through a relevance theory lens. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-10.
- [9] Muftah, M. (2023). Translating routine phrases from Arabic into English: Between functional translation and cultural specificity. *Comparative Literature: East & West*, 7(2), 151-165.
- [10] نجيب محفوظ، *أولاد حارتنا*، ط. 6، بيروت: دار الآداب، 1986.
- [11] Tillarni, t. Y. S. X. O „rgatish. *Oriental universiteti filologiya fakulteti*, 575.
- [12] Maxmuda, P. L. (2025). Arab tili morfologiyasida mubolag ‘a siyg’alari. *Ta’lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali*, 2(4), 220-225.
- [13] M. M. Po’latova, “Arab tilida mubolag’a (المبالغة) hodisasining balog’iy va sarfiy jihatlari,” *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, vol. 3, no. 4, pp. 93–94, 2025. [Online]. Available: <https://www.uzresearch-ers.com/index.php/BTRT/article/view/4653>
- [14] M. M. Po’latova, “Arab tilida «Abu» (أبو) birikmalarining majoziy va balog’iy qo’llanilishi,” *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, vol. 4, no. 2, pp. 32–34, 2026. [Online]. Available: <https://www.uzresearch-ers.com/index.php/BTRT/article/view/4931>
- [15] Xujaev, M. (2020). Mahmudkuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
- [16] Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
- [17] Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИННИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).

- [18] Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

Sobirova Madina Baxramovna*Alfraganus universiteti**Filologiya fakulteti, Tillarni o'qitish markazi o'qituvchisi**Toshkent, O'zbekiston**Orcid: 0009-0003-3349-3091**madina140589@gmail.com*

GAZETA MATNINI TUSHUNISHNING PSIXOLINGVISTIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya

Mazkur maqola tushunish hodisasini psixolingvistik muammo sifatida, xususan, zamonaviy gazeta matnini idrok etish jarayoni doirasida tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning dolzarbligi ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan axborot hajmining tobora ortib borishi va bunday axborotni to'g'ri, adekvat tushunishning jamiyat kommunikativ madaniyati uchun ahamiyati bilan belgilanadi. Maqolaning maqsadi tushunish tushunchasining falsafiy-lingvistik va psixolingvistik talqinlarini tizimlashtirish, tushunish turlari, darajalari hamda mexanizmlarini, xususan, gazeta matnini idrok etishga ta'sir etuvchi lisoniy va nolisoniy omillarni yoritishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida tushunish tushunchasining mohiyatini ochib berish, uning tasniflarini (G.I.Ruzavin, V.P.Belyanin) tahlil qilish, matnning asosiy mazmunini tushunish strategiyasi bo'lgan makro qoidalarni (T.Van Dijk, Kim Bong Sun) yoritish, shuningdek, sarlavha, kontekst va assotsiatsiya omillarining tushunish jarayonidagi rolini aniqlash belgilandi. Tadqiqot tavsiflash, qiyoslash, kontekstual tahlil hamda ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish metodlariga asoslangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tushunish - bir bosqichli emas, balki ko'p bosqichli, retsipientning bilim darajasi va kommunikativ tajribasiga bog'liq bo'lgan ijodiy-intellektual jarayondir. Matnning asosiy mazmunini tushunishda umumiy qoida (일반화규칙), o'chirish qoidasi, integratsiya qoidasi va kompozitsiya qoidasidan iborat makro qoidalar muhim ahamiyat kasb etadi. Gazeta matnini tushunishga leksik faollik darajasi, sintaktik tuzilish, kontekstual assotsiatsiyalar va sarlavhaning pragmatik xususiyatlari sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maqolada olingan xulosalar zamonaviy o'zbek gazeta matnlarini psixolingvistik tahlil qilishda, shuningdek, matn tushunish nazariyasini o'qitish amaliyotida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: tushunish, psixolingvistika, matnni idrok etish, gazeta matni, tushunish darajalari, makro qoida, kontekst, assotsiatsiya, sarlavha, retsipient.

Аннотация

Статья посвящена анализу понимания как психолингвистической проблемы, в частности, в рамках процесса восприятия современного газетного

текста. Актуальность исследования обусловлена постоянным увеличением объёма информации, передаваемой через средства массовой информации, и значимостью адекватного понимания такой информации для коммуникативной культуры общества. Цель статьи - систематизировать философско-лингвистические и психолингвистические трактовки понятия понимания, охарактеризовать его виды, уровни и механизмы, в частности языковые и неязыковые факторы, влияющие на восприятие газетного текста. Задачи исследования включают раскрытие сущности понятия понимания, анализ его классификаций (Г.И.Рузавин, В.П.Белянин), рассмотрение макроправил понимания основного содержания текста (Т.Ван Дейк, Ким Бонсун), а также определение роли заголовка, контекста и ассоциации в процессе понимания. Исследование опирается на описательный, сопоставительный, контекстуальный методы анализа и метод систематического анализа научной литературы. Результаты показывают, что понимание представляет собой не одноступенчатый, а многоуровневый творческо-интеллектуальный процесс, зависящий от уровня знаний и коммуникативного опыта реципиента. Для понимания основного содержания текста существенное значение имеют макроправила: правило обобщения, правило исключения, правило интеграции (отбора) и правило построения. На понимание газетного текста заметно влияют активность лексического пласта, синтаксическая структура, контекстуальные ассоциации и прагматические особенности заголовка. Полученные выводы могут быть использованы при психолингвистическом анализе современных узбекских газетных текстов, а также в практике преподавания теории понимания текста.

Ключевые слова: понимание, психолингвистика, восприятие текста, газетный текст, уровни понимания, макроправило, контекст, ассоциация, заголовок, реципиент.

Abstract

This article examines understanding as a psycholinguistic problem, specifically within the process of perceiving contemporary newspaper text. The relevance of the study is determined by the constantly growing volume of information transmitted through mass media and the importance of its adequate comprehension for the communicative culture of society. The aim of the article is to systematize philosophical-linguistic and psycholinguistic interpretations of the concept of understanding, and to characterize its types, levels and mechanisms, in particular the linguistic and extralinguistic factors that influence the perception of newspaper text. The objectives of the study include revealing the essence of the concept of understanding, analyzing its classifications (G.I.Ruzavin, V.P.Belyanin), examining the macro-rules of understanding the main content of a text (T.van Dijk, Kim Bong-sun), and determining the role of headlines, context and association in the process of understanding. The study

relies on descriptive, comparative and contextual methods of analysis, as well as systematic analysis of scholarly literature. The results show that understanding is not a single-stage but a multi-level, creative-intellectual process dependent on the recipient's level of knowledge and communicative experience. The macro - rules - the rule of generalization, the rule of deletion, the rule of integration (selection) and the rule of construction - play an essential role in understanding the main content of a text. The comprehension of newspaper text is markedly influenced by the activity level of the lexical layer, syntactic structure, contextual associations, and the pragmatic features of headlines. The conclusions obtained can be applied in the psycholinguistic analysis of contemporary Uzbek newspaper texts, as well as in teaching the theory of text understanding.

Keywords: understanding, psycholinguistics, text comprehension, newspaper text, levels of understanding, macro-rule, context, association, headline, recipient.

KIRISH (INTRODUCTION)

Zamonaviy axborot vositalari - ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar hamda internet tarmoqlari - orqali kishilar butun dunyoda sodir bo'layotgan voqea-hodisalardan qisqa muddatlar ichida xabardor bo'lib bormoqda. Hozirgi kunda jamiyatda qaysi qatlam vakili bo'lishidan qat'iy nazar, har bir shaxs axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali, ommaviy axborot vositalaridan ko'rish yoki eshitish, gazetalarni o'qish orqali yangiliklardan voqif bo'lish imkoniyatiga ega. Bunday sharoitda axborotni nafaqat qabul qilish, balki uni to'g'ri va adekvat tushunish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tushunish muammosi tilshunoslik, psixologiya, falsafa va psixolingvistika tutashgan nuqtada joylashgan bo'lib, u nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega: matnni (jumladan, gazeta matnini) qanchalik to'g'ri tushunish o'quvchining

axborotdan foydalanish sifatini, uning fikrlash va kommunikativ faoliyatini belgilaydi. Shu bilan birga, tushunishning psixolingvistik mexanizmlari, uning turlari, darajalari hamda unga ta'sir etuvchi lisoniy omillar masalasi hozirgacha yagona nazariy yechimga ega emas, bu esa mavzuning dolzarbligini ta'minlaydi.

Tadqiqotning maqsadi - tushunish hodisasini psixolingvistik muammo sifatida tizimli tahlil qilish, uning falsafiy-lingvistik talqinlarini, turlari va darajalarini umumlashtirish hamda zamonaviy gazeta matnini tushunishga ta'sir etuvchi lisoniy va nolisoniy omillarni aniqlashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) tushunish tushunchasining mohiyatini falsafiy-germenevtik va psixolingvistik nuqtayi nazardan yoritish; 2) tushunish turlari va darajalarining mavjud tasniflarini (G.I.Ruzavin, V.P.Belyanin) tahlil qilish; 3) matnning asosiy

mazmunini tushunish strategiyasi bo'lgan makro qoidalarni (T.Van Dijk, Kim Bong Sun) yoritish va misollar bilan izohlash; 4) gazeta matnini tushunishga ta'sir etuvchi leksik, sintaktik, kontekstual va assotsiativ omillarni aniqlash; 5) sarlavhaning matnini tushunish jarayonidagi psixolingvistik funksiyalarini belgilash.

METODLAR (METHODS)

Tadqiqotda tavsiflash metodidan tushunish tushunchasining mohiyati, turlari va darajalarini yoritishda, qiyosiy-tipologik metoddan turli tilshunos va psixolingvistlarning (G.I.Ruzavin, V.P.Belyanin, T.Van Dijk, Kim Bong Sun, Yu.A.Sorokin, A.R.Luriya kabi) qarashlarini o'zaro solishtirish va umumlashtirishda foydalanildi.

Matnning asosiy mazmunini tushunish mexanizmlarini yoritishda kontekstual tahlil metodi hamda koreys tilshunosligida ishlab chiqilgan makro qoidalar (거시규칙) nazariyasi asosida qurilgan namunaviy tahlil qo'llanildi; bunda gazeta matnidan olingan parcha misolida umumiy qoida (일반화규칙)ning amal qilishi ko'rsatib berildi.

Shuningdek, mavzuga oid ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish metodidan foydalanildi: falsafiy-germenevtik yo'nalish vakillari (V.Dilthey, M.Heidegger, H.-G.Gadamer)ning qarashlari, rus psixolingvistika maktabi vakillari (A.A.Leontyev, V.P.Belyanin, Yu.A.Sorokin, A.R.Luriya,

A.V.Antonov)ning nazariy ishlanmalari, shuningdek koreys va o'zbek tilshunosligidagi tadqiqotlar (Kim Bong Sun, Kim Gyu-hoon, I.A.Azimova, P.Rustamov, A.Boboeva) qiyosiy jihatdan o'rganildi. Xalqaro psixolingvistik tadqiqotlar bilan bog'liqlikni ta'minlash maqsadida ingliz tilidagi zamonaviy manbalar (Ferreira, Yang, 2019; Zasiakin, 2014) ham tahlilga jalb qilindi.

NATIJALAR (RESULTS)

1. Tushunish tushunchasining falsafiy - lingvistik talqinlari

Axborotni qabul qilish jarayonida tushunish muhimlik kasb etadi. Gazeta materiallarini psixolingvistik tahlil qilishdan oldin, matnini tushunish masalasiga e'tibor qaratish lozim. Nutq tovushi retseptorlarga ta'sir etar ekan, inson o'z lisoniy tajribasiga asoslangan holda ularni tushunishga harakat qiladi. Inson notanish tilga oid nutqni eshitganda ham undagi tanishday ko'ringan so'zlarga, fonemalarga, juda bo'lma-ganda, ohangga tayanib, uning mazmuni haqida xulosa chiqarishga urinadi. Tovushlarning mexanik qabuli doimo uning mazmuni haqida xulosa chiqarish (tushunish) bilan parallel kechadi.

Daltey tushunishni matn muallifining ma'naviy dunyosiga kirish sifatida tavsiflagan bo'lsa, Xaydegger uchun tushunish insonning borliqqa o'ziga xos munosabati, insonning dunyoda mavjud bo'lish usulidir.

Tushunish predmeti muallifning matnga joylagan ma'nosini emas, balki

mazkur matn orqali anglab yetilishi lozim bo'lgan moddiy mazmun ("ishning mohiyati")ni tashkil etadi. Bunda, Gadamer fikriga ko'ra, har qanday tushunish til muammosidir: unga "til mediumi"da erishiladi (yoki erishilmaydi) va isbotni talab qilmaydi.

2. Tushunish turlari va darajalari

Ilmiy adabiyotlarda tushunish turlari, tiplari va darajalarining har xil tasniflari mavjud. Jumladan, G.I.Ruzavin tushunishning uch asosiy turini farqlaydi: 1) dialogda til vositasida aloqa qilish jarayonida yuzaga keladigan tushunish - bunda tushunish yoki tushunmaslik natijasi suhbatdoshlar o'z so'zlariga qanday ma'no yuklashlariga bog'liq; 2) bir tildan boshqa tilga tarjima qilish bilan bog'liq tushunish, ya'ni o'zga tilda ifodalangan ma'noni ona tili so'zlari va gaplari yordamida ifoda etish va saqlash; 3) matnlarni, badiiy adabiyot va san'at asarlarini, shuningdek, odamlarning turli vaziyatlardagi qilmishlari va harakatlarini talqin qilish bilan bog'liq tushuncha. Bu tushunishning birinchi darajasi hisoblanadi. Tushunishning ikkinchi darajasi mantiqiy-metodologik, aksiologik, madaniy vosita va metodlarini jalb qilishni taqozo etadi [1].

Tushunish - bu ijodiy intellektual jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati nafaqat matnni idrok etuvchiga, balki u yoki bu tushunish imkoniyatini dasturlashi kerak bo'lgan muallifga ham bog'liqdir. Bu muallifni tushunish asosida, so'zlarni tanlash va to'g'ri taqsimlash orqali sodir bo'ladi. So'zga matnni tushunish (yaratish)

muammosida, shuningdek, lingvistik shaxsni tashkil qilish masalasida alohida o'rin berilgan.

Har qanday matnni tushunish har xil turdagi bilimlarga doimiy murojaat qilishni talab qiladi; ular lingvistik (tilni bilish, undan foydalanish) va nolisoniy (kontekst, muloqot holati, umumiy fon haqida) bilimlarga ajratiladi. Umumiy tarzda qabul qilingan faktlarga asosan, matndagi tushunish eksplitsit va implitsit bilimlarni adekvat tarzda tahlil qilishni nazarda tutadi. Implitsit bilimlar doirasida pastki matnlar, xususan, publitsistikada "ijtimoiy toifa" sifatida qaraladigan matnlar o'rganiladi [2].

Tushunish - bu yangi bilimlarni egallashning asosi, kommunikativ, ijtimoiy va psixologik rollarga ega yangi lingvistik shaxsni rivojlantirish uchun asosdir. Qabul qiluvchining nutq harakati strategiyasi qabul qiluvchining kommunikativ portretiga qarab tuziladi.

Insonning psixik faoliyatida obyektivlik va subyektivlik farqlanadi. Matnni tushunishda ham shu jihatlar ajratiladi. Matnning tuzilishi, undagi so'zlarning ma'nosi va sintaktik konstruksiyalarning to'g'ri hal qilinishi tushunishning obyektiv amalga oshishini ta'minlaydi. Tushunishning subyektivligi ijtimoiy va individual-psixologik omillar bois yuzaga keladi. Ya'ni obyektivlik va subyektivlik bir-biriga qarama-qarshi qo'yilar ekan, tushunishning obyektiv amalga oshishiga to'sqinlik qiluvchi omillar (masalan, taassub, emotsionallik) kuchlilik qilganda tushunish

subyektiv amalga oshadi, deyish mumkin [6].

V.P.Belyanin tushunish umumiy holatda uchta darajadan iboratligini ta'kidlaydi. Boshlang'ich daraja eng umumiy daraja bo'lib, unda nutqiy bayonning asosiy predmeti, gap nima haqida ekanligi tushuniladi. Keyingi - mazmun-mundariyani tushunish darajasi - tinglovchi so'zlovchining nima haqida nimalar deganini anglaydi. Uchinchi daraja eng yuqori daraja bo'lib, u qanday gap, nima uchun va qanday lisoniy vositalar bilan aytilganini tushunish bilan xarakterlanadi. Tushunishning bu darajasi so'zlovchi tomonidan tanlangan lisoniy vositalarni baholashni ham o'z ichiga oladi. Bir inson tushunishning turli darajalarida turgan bo'lishi ham mumkin yoki bir auditoriyadagi retsipientlar bir matnni birga tinglanganda ham tushunishning turli darajalarini namoyon etishi mumkin [5].

3. Matnning asosiy mazmunini tushunish: makro qoidalar

Kim Bong Sun (김봉순)ning ta'kidlashiga qaraganda, matnni tushunishda eng muhim vazifa - matnning asosiy mazmuni (tarkibi)ni tushunib olishdan iboratdir. Matnning asosiy mazmuni - bu matnni ochib beruvchi asosiy tarkib yoki muallifning niyatlarini, aytmoqchi bo'layotgan gaplarini umumlashtirib beruvchi matn tarkibiga aytiladi. O'quvchi matnning asosiy mazmunini tushunish orqali matn mohiyatini aniq anglab yetadi va matnning qiymatini to'g'ri baholay

oladi. Shu kabi matn mazmunini tushunishda matnning asosiy tarkibini tushunishning ahamiyatli ekanligi avvaldan anglab yetilgan edi va uni ilmiy o'rganish 1920-yillardan boshlab uzluksiz o'rganilib kelinmoqda [3].

Hozirgacha olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, aksariyat ishlarda matnning asosiy mazmuni o'rganilgan, xolos. Ba'zilarida esa dolzarb, diskussiya masalalari tahlil doirasiga tortilgan. Bunday tadqiqotlar sirasiga Van Dijk (1977)ning makro qoidasi (거시규칙; macro-rule)ni keltirish mumkin. Bu asosiy mazmunni tushunish va qisqa xulosalar strategiyasi bo'lib, hozirgi paytgacha keng qo'llanilib kelinmoqda. Makro qoida to'rtga bo'linadi: 1) 일반화규칙/umumiy qoida; 2) 삭제규칙/o'chirish qoidasi; 3) 통합규칙(선택규칙)/integratsiya qoidasi (tanlash qoidalari); 4) 구성규칙/kompozitsiya qoidasi.

Umumiy qoida - muayyan tushuncha yoki tezisni o'z ichiga olib, umumiy ma'noga o'zgartiradi. O'chirish qoidasi - takroriy yoki keraksiz ma'lumotlarni o'chiradi. Integratsiya qoidasi (tanlash qoidalari) - asosiy mazmun aniq va ravshan qilib berilganda, ana shu gap yoki tezisni tanlash ma'nosini anglatadi. Kompozitsiya qoidasi - matnning asosiy mazmuni aniq qilib berilmagan holatda, uni yaratish ma'nosini anglatadi [3].

Mazkur qoidalarni quyidagi misollar orqali izohlash mumkin:

(1) **일반화규칙/umumiy qoida:**
철수는 영화관에 자주 간다. 철수는 영화광고를 꼭 살핀다. 철수는 영화배우의 이름을 많이 안다. 철수는 영화이야기를 많이 한다. → 철수는 영화를 좋아한다.

(2) **삭제규칙/o'chirish qoidasi:**
철수가 푸른색 공을 가지고 놀다가 그 공으로 유리창을 깨뜨렸다. → 철수가 공으로 유리창을 깨뜨렸다.

(3) **통합규칙(선택규칙)/integratsiya qoidasi (tanlash qoidalari):** 철수는 어제 부산에 갔다. 그는 역까지 택시를 탔다. 그는 기차표를 샀다. 철수는 부산행 기차를 탔다. → 철수는 어제 부산에 갔다.

(4) **구성규칙/kompozitsiya qoidasi:** 철수는 어제 역까지 택시를 탔다. 그는 기차표를 샀다. 그는 부산행 기차를 탔다. 철수는 부산역에 도착했다. → 철수는 어제 부산에 갔다 [3].

Yuqorida keltirilgan misollardan 일반화규칙/umumiy qoidasi gazeta matnining asosiy mazmunini tushunishga yordam beruvchi asosiy qoida sifatida tanlandi. Gazeta matnidagi quyidagi parcha umumiy qoidaga misol bo'la oladi:

일반화규칙/umumiy qoida:
상하이의 한 대학에서 교환학생으로 있는 문효선씨는 “기숙사에선 외부 물품을 받을 수 없어 학교 측이 하루 두 번 제공하는 도시락만 먹을 수 있었는데 매우 부실하다”며 “지난 10일부터는 ‘방 봉쇄’가 시작돼 기숙사 밖으로 나갈 수 없는데, 상황이 점점 열악해져 구할 수 있는 물건 수량이 갈수록 줄어들고 있다”고 했다¹⁵. → **상하이의 한 대학교 학생인 문효선씨는 외부 나갈 수 없고 너무 힘든 상황에 빠져 있다고 했다.**

4. Matnni idrok etishning psixik mexanizmi va retsipient ongi

“Matnni qabul qilishning mohiyati retsipientda matnning mazmuniy obrazi (boshqacha aytganda, matn proektsiyasi)ni hosil qilish demakdir” [4]. Bu proektsiyani hosil qilishda retsipientning ongi prizma vazifasini o'taydi. Shuning uchun ham har bir retsipient hosil qilgan matnning mazmuniy obrazi bir xil bo'lmaydi.

¹⁵<https://news.nate.com/view/20220414n09693?mid=n0507> (murojaat sanasi: 14.04.2022)

Retsipient ongidagi mazmuniy obrazning asl matn mazmuniga adekvatligi uning yaxshi tushunilgani yoki to'g'ri tushunilganligini bildiradi. Bunga ko'ra, tushunishning sifati darajalar bilan belgilanadi.

5. Gazeta matnini tushunishga ta'sir etuvchi leksik va kontekstual omillar

Gazeta matnlarining leksik xususiyatlari tushunishga ta'sir etuvchi eng asosiy omil hisoblanadi. Leksemalar matniy pertsepsiyaning eng kichik birligi va tushunishni ta'minlovchi boshlang'ich materialdir. Leksemaning til lug'atidagi faol qatlamdan bo'lishi matnning yaxshi tushunilishiga asos yaratadi. Nofaol qatlamdan qo'llangan leksemalar tushunishda qiyinchilikni yuzaga keltiradi. Gazetalarda yangiliklarni yetkazish uchun o'quvchilarga notanish so'zlarni qo'llashga to'g'ri keladi. Bu so'zlar xabar berilayotgan davlatning ijtimoiy-siyosiy tizimiga oid termin yoki ona tiliga o'zlashgan bo'lsa-da, ommalashmagan so'z bo'lishi mumkin.

Lingvistik ifodalash va tushunish kontekstda muhim bo'lganligi sababli matnni tushunish va ifodalashda kontekstdagi tegishli leksikalarning ahamiyatini alohida ta'kidlamay iloji yo'q. Biroq "matnlarni tushunish va ifodalash jarayoni" psixologik yuqori fikrlash jarayoni hisoblanadi. Bunga duch kelganda, nafaqat matn bilan ishlash jarayonida, balki matnni shakllantiruvchi, fikrni moddiylashtiruvchi vosita sifatida foydalaniluvchi so'z

boyiligini qo'llash qobiliyatini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik zarur [7].

Matnning mazmuniy pertsepsiyasida matn o'z formal-semantik yaxlitligini saqlab turadi va so'zlar uning tarkibiy qismi sifatida, ya'ni matn tizimining qonuniyatlariga bo'ysungan element sifatida yuzaga chiqadi. Matnning to'g'ri va to'liq tushunilishi uchun retsipient har bir so'zning alohida holdagi ma'nosini yaxshi bilishi muhim. Biroq ma'lum holatlarda retsipient uchun notanish so'zning ma'nosi kontekstdan anglashilib turadi yoki tanish bo'lgan so'zning ma'nosi kontekstda boshqa ma'no kasb etishi mumkin. Umuman, alohida so'zning ma'nosini bilish yoki bilmaslik matnni tushunish darajalariga ta'sir etadi [6].

Matnni tushunishda leksema va so'z birikmalarining til lug'atining faol - nofaol qatlamidan ekanligi, leksema va so'z birikmasining aniq va mavhum tushunchani ifodalashi, gapning uzunligi va sintaktik tuzilishi, matnning mazmuniy bloklarining o'zaro aloqasi (ya'ni matnning mazmuniy strukturasi) muhim omillardan hisoblanadi. Bu lisoniy omillar matnning qanday tushunilishini belgilab beradi.

Gazeta matnida o'quvchi uchun notanish so'zlar qo'llanilganda kontekst bu so'zning ma'nosini aniqlashga yordam berishi kerak, biroq so'z qo'llangan birikma murakkab tuzilishga ega bo'lsa, ma'noni aniqlashga to'sqinlik qiladi. Bu o'zbek tili misolida kelishik qo'shimchalari yordamidagi birikmalarning belgisi va belgisiz qo'llanishi

natijasida yuzaga keladi. Masalan, qaratqich kelishigi ketma-ket qo'llanganda, ya'ni murakkab birikma hosil qilganda, odatda, avval belgili, keyin belgisiz qo'llanadi. Belgisiz qo'llanish pertseptsiyada ko'proq vaqt oladi. Sababi, qabul qilingan birikma xotiradagi bitishuvli birikma, belgisiz qo'llangan qaratqich aniqlovchi, belgisiz qo'llangan tushum kelishigidagi ot va kesim, ega va kesim kabi konstruksiyalar bilan solishtiriladi. Notanish so'zning kontekstda qanday tushunilsa yoki tushunilmasa, uning o'rnini kontekstual ma'noga asoslangan assotsiatsiya egallaydi. Bu assotsiatsiyaning stimul so'zga jihatidan yaqinligi mazmunini bezarar saqlaydi [6].

Assotsiatsiyaning ma'nosi stimul so'zdan qancha uzoq bo'lsa, gapning mazmuni ham aslidagidan shuncha uzoqlashib boraveradi. Bunda quyidagi holatlarni kuzatish mumkin bo'ladi: a) gapdagi boshqa so'zlar va gap strukturasi aynan eslab qolinganda assotsiativ so'z gapdagi notanish so'zning o'rniga qo'yiladi va gapga mazmunan mos kelmaganligi uchun gapning yaxlitligini buzadi, natijada mantiqan noto'g'ri gap hosil bo'ladi; b) gapdagi ayrim so'zlar va ayrim birikmalarning strukturasi eslab qolinganda ma'no jihatidan stimul so'zdan uzoqroq bo'lgan assotsiativ so'z qo'llansa, gapni gap sifatida shakllantirish uchun assotsiativ so'z stimul sifatida yuzaga chiqadi va boshqa assotsiatsiyalarni yuzaga keltiradi, buning natijasida gap (yoki matn) mazmuni aslidagidan

yanada uzoqlashadi. Gap yaxshi eslab qolinmasa va so'z alohida eslab qoling holatda retsipient ongida yuzaga kelgan sintagmatik assotsiatsiyalar mazkur so'z uchun kontekst vazifasini bajaradi [6].

6. Sarlavhalarning matnii tushunish jarayonidagi roli

Matn sarlavhalari ushbu matnning o'qilishiga (yoki o'qilmasligiga) katta ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biridir. Shuningdek, sarlavhalar muloqotning o'ziga xos birligi hisoblanadi. Tilshunoslikda sarlavhalarning tuzilishi va uslubiyati, funksiyalari tahlil qilingan. Sarlavhalarning psixolingvistik aspektida o'rganilishi matn mazmunini tushuntiruvchi boshqa lisoniy omillarning ahamiyatini oydinlashtirishga yordam beradi [6].

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari sarlavhalarining asosiy vazifasi - o'quvchining e'tiborini jalb qilish, qiziqтира olish va o'qishni davom ettirishga bo'lgan istakni uyg'otishdan iboratdir. Zamonaviy sarlavhalar til birliklarining ifodalanishi va uslubiy vositalari bilan ajralib turadi. Ommaviy axborot vositalaridan tobora ko'proq ekspressiv va e'tiborni jalb qiluvchi sarlavhalarni tanlash talab qilinmoqda.

Sarlavhalarning atash, farqlash, xabar berish, reklama qilish, ishon-tirish, ko'rsatma berish, tashviq qilish, murojaat qilish, ixcham izoh, havola, ta'sirchanlik singari funksiyalari mavjud. Sarlavhaning qayd etilgan ana shu xususiyatlari jurnalist tomonidan

tanlangan soʻzlar vositasida yuzaga chiqadi. Baʼzan birgina soʻzning sarlavha sifatida qoʻllanishida ham oʻziga xoslik bor, chunki birgina soʻz ham matn mazmunini qisqacha tarzda gazetxonga yetkazishi, matn mazmuniga ishora qilish bilan gazetxonni mazkur matn mazmuni bilan yaqindan tanishishga undashi mumkin.

Sarlavhalar boʻyicha amalga oshirilgan tadqiqotlarda ularning u yoki bu xususiyatlarga asoslangan tasnifini koʻrish mumkin. Masalan, P.Rustamovning ishi gap shaklidagi sarlavhalarining faqat grammatik tuzilishiga bagʻishlangan boʻlib, unda sarlavhalar tilshunoslikda gapning turlari boʻyicha tahlil qilingan [8]. A.Boboeva esa rus olimi A.S.Popovning qarashlariga tayangan holda har qanday sarlavha quyidagi uch vazifani bajarishini aytadi: 1) maqolani nomlash; 2) maqolaning mazmunini bildirish; 3) reklamalilik [9].

7. Tushunish jarayonida axborotning informativligi va retsipientning bilim darajasi

Matn mazmuniy pertseptsiyasiga bagʻishlangan ishlarning koʻpchiligida retsipientning axborotga egalik darajasiga eʼtibor qaratiladi. Jumladan, Yu.A.Sorokin fikriga koʻra, “retsipient matn strukturasi vaziyat strukturasi bilan moslashtirib qabul qiladi (vaziyat retsipientning maʼlum ilmiy yoʻnalishdagi bilim darajasidir)” [10]. Yaʼni maʼlum bir matnning mazmunini hamma har xil talqin qilishi mumkin: har kim oʻz bilimidan kelib chiqqan holda matnni idrok etadi.

T.A.Van Dijk va V.Kinch esa “Diskursni tushunish strategiyalari” asarida tushunishni jarayon sifatida talqin etar ekanlar, u nafaqat qabul qilinayotgan maʼlumotlarni qayta ishlash va ularning interpretatsiyasini, balki ichki axborotni faollashtirish hamda undan foydalanishni ham oʻz ichiga oladi, deb yozadilar [11].

A.R.Luriya matnni tushunishda grammatik tahlilning zarurligini taʼkidlab, tayyor holdagi axborotning mavjudligi jarayoni ikki xil kechishi mumkin, degan fikrni ilgari suradi: “birinchisida xabarning mazmuni gap konstruksiyasining formal-grammatik belgilarini tahlil qilish hisobiga tushuniladi - bunda tushunish jarayoni murakkab boʻlib, qoʻshimcha transformatsiyalar yordamida amalga oshadi; ikkinchisida esa, yaʼni matn mavzusi borasida retsipientda axborot mavjud boʻlsa, grammatik tahlil shart emas - tushunish ‘topqirlik’ (dogadka) hisobiga boʻlishi mumkin” [12].

Axborotning qabul qilinishi va tushunilishini tadqiq etgan A.Antonov xabarning informativligi alohida inson uchun uning bilim darajasiga bogʻliqligini aytadi. Agar inson qabul qilayotgan xabar uning uchun tom maʼnoda yangi boʻlsa, uning avvalgi bilimlari bilan hech qanday aloqasi boʻlmasa, bu xabarning informativligi u inson uchun nolga teng boʻladi. Agar xabarda inson avvaldan bilgan narsalar ifodalansa ham shunday. Maksimal darajada informativlikka ega xabar retsipientdagi mavjud bilimga tayanib, tushunishni

ta'minlaydigan va bu bilimning o'sishiga xizmat qiladigan xabardir [13]. Bu jihatdan olib qaraganda, gazeta matnlarining maksimal darajada informativlikka ega ekanligini qayd etish lozimdir.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Yuqorida ko'rib chiqilgan nazariy yondashuvlarni umumlashtirsak, tushunish muammosiga ikki asosiy yo'nalishdan yondashilganini ko'rish mumkin. Birinchi, falsafiy-germenevtik yo'nalish (V.Dilthey, M.Heidegger, H.-G.Gadamer) tushunishni insonning borliqqa munosabati, uning mavjudlik usuli sifatida talqin etadi va tushunish jarayonining chuqur ekzistensial-falsafiy mohiyatini ochib beradi. Ikkinchi, kognitiv-lingvistik yo'nalish (G.I.Ruzavin, V.P.Belyanin, T.Van Dijk, Kim Bong Sun) esa tushunishni bosqichmabosqich amalga oshadigan, aniq mexanizmlarga ega bo'lgan psixik jarayon sifatida ko'rib chiqadi va uning operatsion tuzilishini (makro qoidalar, tushunish darajalari) tavsiflashga intiladi. Ushbu ikki yo'nalish bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldiradi: birinchisi tushunishning mohiyatini, ikkinchisi esa uning amalga oshish mexanizmini yoritadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, matnning asosiy mazmunini tushunish borasida taklif etilgan makro qoidalar (umumiy qoida, o'chirish qoidasi, integratsiya qoidasi, kompozitsiya qoidasi) nafaqat koreys, balki o'zbek tilidagi gazeta matnlarini

tahlil qilishda ham samarali qo'llanilishi mumkin, chunki bu qoidalar tilga xos emas, balki matnni qayta ishlashning universal kognitiv strategiyalarini aks ettiradi. Shu bilan birga, F.Ferreyra va Z.Yangning ta'kidlashicha, psixolingvistik tadqiqotlarda tushunishni baholashda ko'pincha faqat "onlayn" o'lchovlar (o'qish tezligi kabi)ga tayanilib, "oflayn" o'lchovlar (savol-javob asosida tushunish darajasini aniqlash kabi) e'tibordan chetda qolib ketadi, bu esa tushunish jarayonining to'liq manzarasini olishga to'sqinlik qilishi mumkin [14]. Ushbu fikr o'zbek gazeta matnlarini tushunish darajasini o'rganishda ham nazarda tutilishi lozim bo'lgan uslubiy ko'rsatma hisoblanadi.

S.Zasyekinning tarjimonlar tanlovi ustida olib borgan psixolingvistik tadqiqoti shuni ko'rsatganidek, retsipientning matnni tushunish va uni qayta ifodalash strategiyasi ko'p jihatdan uning individual kognitiv tajribasi va liasoniy ongi bilan bog'liq [15], bu esa mazkur maqolada qayd etilgan tushunishning subyektiv jihati haqidagi xulosani tasdiqlaydi: gazeta matnini turli retsipientlarning turlicha tushunishi tabiiy hodisa bo'lib, u ularning bilim darajasi, kommunikativ tajribasi va til lug'atining faol qatlami bilan izohlanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari sarlavhaning matnni tushunish jarayoniga ta'sirini alohida ko'rsatib berdi: sarlavha o'quvchining matn mazmuni haqida dastlabki gipotezasini shakllantiradi va bu gipoteza keyingi matn qismlarini tushunishga (idrok

etishga) yo'naltiruvchi "asos" vazifasini bajaradi. Bu holat matnning mazmuniy pertseptsiyasi nafaqat bir yo'nalishli, balki interaktiv jarayon ekanligini ko'rsatadi: retsipient matnni o'qish davomida o'z gipotezalarini doimiy ravishda tekshirib, to'g'rilab boradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari o'zbek tilidagi gazeta matnlarini tushunish darajasini eksperimental (masalan, assotsiativ eksperiment yoki ko'z harakatini kuzatish) usullar bilan tekshirishning hozircha yetarlicha amalga oshirilmaganini ko'rsatadi. Bu - kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

XULOSA (CONCLUSION)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadi, tushunish murakkab, ko'p bosqichli psixolingvistik hodisa bo'lib, u bir vaqtning o'zida ham falsafiy-germenevtik, ham kognitiv-operatsion tabiatga ega. Tushunish jarayoni retsipientning lisoniy va nolisoniy bilimiga, uning kommunikativ tajribasiga hamda matnning leksik-sintaktik xususiyatlariga bog'liq holda amalga oshadi.

Gazeta matnini tushunishda matnning asosiy mazmunini aniqlash markaziy o'rin tutadi, buning uchun umumiy qoida, o'chirish qoidasi, integratsiya qoidasi va kompozitsiya qoidasidan iborat makro qoidalar strategiyasi samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, leksemaning til lug'atidagi faollik darajasi, sintaktik konstruksiyalarning murakabligi, kontekstual assotsiatsiyalar hamda sarlavhaning pragmatik xususiyatlari matnni tushunish sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Olingan xulosalar zamonaviy o'zbek gazeta matnlarini psixolingvistik jihatdan tahlil qilish, matn tushunish nazariyasini o'qitish amaliyotiga tatbiq etish, shuningdek jurnalistlar tomonidan matn va sarlavhalarni tuzishda o'quvchining tushunish imkoniyatlarini hisobga olish uchun nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusi tadqiqotlarda o'zbek tilidagi gazeta matnlarini tushunish darajasini eksperimental-psixolingvistik metodlar (assotsiativ eksperiment, ko'z harakatini kuzatish, so'rovnomma) yordamida amaliy tekshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Рузавин Г.И. Методология научного исследования. – М.: «Астрель», 1991. – 214 с.
2. Покровская Е.В. Понимание современного газетного текста и его языковые характеристики: автореф. дис. ... докт. филол. наук. – М.: МГУ, 2004. – 12 с.

3. 김봉순. 국어교육과 텍스트 구조 (Kim Bong Sun. Ona tili ta'limi va matn strukturasi). – 서울(Seul): 서울대학교 출판부, 2002. – 199–202 p.
4. Леонтьев А.А. Восприятие текста как психологический процесс // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – Киев: «КНУ», 1979. – С. 23.
5. Белянин В.П. Психолингвистика. – М.: «Гардарики», 2001. – 103 с.
6. Азимова И.А. Ўзбек тилидаги газета матнлари мазмуний перцепциясининг психолингвистик тадқиқи: Филология фанлари номзоди дисс. автореф. – Т.: ЎзМУ, 2008. – 28-69 б.
7. Rustamova, M. B. Q., & Raxmonov, A. K. (2026). Al-Mutarriziyning “Risalatun fi an-nahv” asarida ko‘makchi so‘zlarning semantik va sintaktik xususiyatlari. *Science Time Journal*, 4(5/1), 487-492.
8. 김규훈. 빅데이터 기반의 신문 어휘를 활용한 글쓰기 교육 내용 구성의 가능성 (Kim Gyu-hoon. Katta ma'lumotlar asosidagi gazeta leksikasilan foydalangan holda yozuv ta'limi mazmunini shakllantirish imkoniyatlari). – 서울(Seul): 우리말 글, 2018. – P. 3.
9. Рустамов П. Gap shaklidagi sarlavhalarning struktur-stilistik xususiyatlari // O'zbek tili stilistikasidan tadqiqotlar. – Samarqand: «SamDU», 1987. – B. 64.
10. Султанова, С.Н. (2021). Психолого-педагогические и лингвокультурные особенности художественного перевода. История, педагогика, филология (3/28), 91-96.
11. Попов А.С. Синтаксическая структура современных газетных заголовков и ее развитие // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М.: «Наука», 1966. – С. 95.
12. Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста. – М.: «Аспект Пресс», 1985. – 158 с.
13. Saparov, M. Z. Neyrolingvistik tadqiqotlarda miya faoliyati talqini va tahlilining nazariy asoslari. O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2025, [1/1/] ISSN 2181-7324. 331-bet. <https://portfolio.afu.uz/storage/documents/BJSbmYNW9IVt407dDcvAQWnOyYr81513n5u1gZmu.pdf>
14. Ван Дейк Т.А., Кинч В. Стратегия понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: «Прогресс», 1988. – С. 153–211.

15. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: «Аспект Пресс», 1975. – С. 173.
16. Антонов А.В. Информация: восприятие и понимание. – Киев: «КНУ», 1988. – 16 с.
17. Ferreira F., Yang Z. The problem of comprehension in psycholinguistics // *Discourse Processes*. – 2019. – Vol. 56, № 7. – P. 485–495. <https://doi.org/10.1080/0163853X.2019.1591885> (Scopus, Web of Science).
18. Toshmatova, S.A. (2024). Different teaching methods in digitalized teaching and their peculiarities. *So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*, 7. 163-168.
19. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
20. Zasiekin S. Literary translation universals: a psycholinguistic study of the novice translators' common choices // *East European Journal of Psycholinguistics*. – 2014. – Vol. 1, № 1. – P. 223–233. (Scopus).
21. Gozieva M.(2025). Bibliometric Analysis of the deep learning approach in teaching the English language. *Forum for Linguistic studies Volume 07/Issue 07/July*.
22. Кодирова З.З. (2025). Влияние глобализации на региональные варианты английского языка. *Журнал гуманитарных и естественных наук*, 26[2], 2025/10/8 119-126.
23. Oripova S.N. The Unity Of Story Architectonics And The Writer's Thinking INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY RESEARCH, INNOVATION AND DEVELOPMENT Published Date: -30-08-2026, 49-54
24. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
25. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
26. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
27. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

Ayatov Raximberdi Ibragimovich*Alfraganus University**Filologiya fakulteti Tillarni o'qitish markazi katta o'qituvchisi**r.ayatov@afu.uz**riayatov9675@gmail.com**ORCID:0000-0002-6926-7876*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILINI INTEGRATSIYALASHGAN KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QITISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy tibbiy ta'lim muassasalarida bo'lajak shifokorlarning kasbiy-lisoniy tayyorgarligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuv nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan. Unda an'anaviy grammatik-tarjima usulining kognitiv cheklovlari ilmiy asoslanib, CLIL (Content and Language Integrated Learning) va EMP (English for Medical Purposes) konsepsiyalari sinteziga tayangan yangi pedagogik model taklif etilgan. Maqolada klinik keyslar (Case-Based Learning), xalqaro SOAP hujjatlashtirish tizimi, Kalbari-Kembrij muloqot modeli hamda tibbiy deontologiyani til o'qitish jarayoniga tatbiq etishning didaktik mexanizmlari tizimlashtirilgan. Tadqiqot xulosalari tibbiyot oliygohlarida xalqaro standartlarga (WFME, EBM) mos ta'lim dasturlarini konseptual modernizatsiya qilishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *Integratsiyalashgan yondashuv, CLIL nazariyasi, tibbiy ingliz tili (EMP), kasbiy kompetensiya, kognitiv-lisoniy tafakkur, klinik keys (CBL), SOAP protokoli, Kalbari-Kembrij modeli, tibbiy deontologiya, dalillarga asoslangan tibbiyot (EBM).*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF TEACHING ENGLISH THROUGH AN INTEGRATED COMPETENCY-BASED APPROACH IN HIGHER MEDICAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article investigates the theoretical and methodological foundations for developing the professional-linguistic competence of prospective physicians in higher medical education institutions through an integrated competency-based approach. The cognitive limitations of the traditional grammar-translation method are scientifically substantiated, and a novel pedagogical framework synthesising CLIL (Content and Language Integrated Learning) and EMP (English for Medical Purposes) is proposed. The paper systematises the didactic mechanisms of Case-Based Learning (CBL), the international SOAP documentation standard, the Calgary-Cambridge consultation guide, and medical deontology within language pedagogy. The

theoretical insights contribute to the conceptual modernisation of medical curricula in alignment with global standards (WFME, EBM).

Keywords: *Integrative approach, CLIL theory, English for Medical Purposes (EMP), professional competence, cognitive-linguistic reasoning, Case-Based Learning (CBL), SOAP note, Calgary-Cambridge model, medical deontology, Evidence-Based Medicine (EBM).*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. В данной статье с позиций интегрированного компетентностного подхода исследуются теоретико-методологические основы развития профессионально-языковой подготовки будущих врачей в медицинских вузах. Научно обоснованы когнитивные ограничения традиционного грамматико-переводного метода и предложена новая педагогическая модель, основанная на синтезе концепций CLIL (Content and Language Integrated Learning) и EMP (English for Medical Purposes). В статье систематизированы дидактические механизмы внедрения клинических кейсов (CBL), международного стандарта документации SOAP, Калгари-Кембриджской модели общения и медицинской деонтологии в процесс обучения языку. Выводы исследования служат концептуальной основой для модернизации медицинских учебных программ в соответствии с международными стандартами (WFME, EBM).

Ключевые слова: *Интегрированный подход, теория CLIL, медицинский английский (EMP), профессиональная компетентность, когнитивно-языковое мышление, клинический кейс (CBL), протокол SOAP, Калгари-Кембриджская модель, медицинская деонтология, доказательная медицина (EBM).*

KIRISH

Globalashuv sharoitida zamonaviy tibbiyot fani dalillarga asoslangan tibbiyot (*Evidence-Based Medicine — EBM*), transchegaraviy klinik hamkorlik va axborot texnologiyalarining uzviy integratsiyasi asosida taraqqiy etmoqda. Dunyo bo'ylab tibbiy innovatsiyalar, klinik protokollar hamda *PubMed*, *Scopus*,

Cochrane Library bazalaridagi ilmiy adabiyotlarning mutlaq ko'pchiligi ingliz tilida yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni hamda tibbiy ta'limni xalqaro akkreditatsiyadan (WFME standartlari asosida) o'tkazish bo'yicha belgilangan

vazifalar bo'lajak shifokorlarning chet tili tayyorgarligini tubdan yangilashni taqozo etmoqda.

Biroq an'anaviy ta'lim paradigmasida chet tili uzoq vaqt davomida kasbiy fanlardan ajratilgan, sof filologik va reproduktiv qoliqlar doirasida o'qitib kelindi. Natijada talabalar tibbiyotga oid alohida terminlarni bilsalar-da, real klinik amaliyotda chet ellik bemor bilan muloqotga kirishish, anamnez to'plash, differensial tashxisni asoslash va xalqaro klinik hujjatlarni yuritishda jiddiy kognitiv-kommunikativ to'siqlarga uchramoqdalar. Mazkur nazariy va amaliy bo'shliqni bartaraf etish oliy tibbiy ta'limda **integratsiyalashgan kompetensiyaviy**

yondashuvning nazariy-didaktik asoslarini ishlab chiqishni dolzarb ilmiy masalaga aylantiradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — oliy tibbiy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishni talabalarning klinik tafakkuri, tibbiy deontologiyasi va kasbiy faoliyati bilan yaxlit tizim sifatida birlashtiruvchi integratsiyalashgan kompetensiyaviy modelning nazariy-metodik mexanizmlarini asoslab berishdan iborat.

1-PUNKT: TIBBIY TA'LIMDA CHET TILINI O'QITISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK MUAMMOLARI VA KONSEPTUAL ZIDDIYATLARI

Oliy tibbiy ta'limda ingliz tilini o'qitish amaliyoti tahlili quyidagi konseptual ziddiyatlar mavjudligini ko'rsatadi:

1. **Izolyatsiyalangan leksik o'zlashtirish va diskursiv bo'shliq:** An'anaviy usulda tibbiy atamalar quruq yodlatiladi (masalan, faqat lotincha ekvivalentlar). Ammo klinik sharoitda bemor o'z dardini akademik terminlar bilan emas, balki jonli so'zlashuv tilidagi idiomalar va tasviriyl iboralar orqali ifodalaydi ("I have a throbbing headache", "I feel pins and needles in my legs"). Leksikani klinik diskursdan uzib o'qitish talabaning kommunikativ reaktivligini so'ndiradi.
2. **Klinik deontologiya va empatiyaning e'tibordan chetda qolishi:** Tibbiyotda til faqat axborot uzatish vositasi emas, balki psixoterapevtik ta'sir quolidir. Chet tilini o'qitishda bemor ruhiyatini hisobga olish, og'ir tashxisni ehtiyotkorlik bilan yetkazish (*Breaking Bad News*) va madaniyatlararo tibbiy etika tamoyillari yetarlicha nazariy asoslanmagan.
3. **Akademik yozuv va standartlashtirilgan hujjatlashtirishning uzilishi:** Bo'lajak shifokorlar xalqaro klinikalarda qo'llaniladigan standart epikrizlar, konsilium xulosalari va kasallik tarixini yuritish formatlariga nazariy jihatdan tayyorlanmaydi.

Mazkur ziddiyatlar ta'lim jarayonida umumiy ingliz tilidan (EGP) mutaxassislikka yo'naltirilgan ingliz tili

(ESP/EMP) hamda fan va til integratsiyasiga (CLIL) asoslangan yangi didaktik tizimga o'tish zaruratini dalil-laydi.

2-PUNKT: INTEGRATSIYALASH-GAN KOMPETENSIYAVIY YON-DASHUVNING NAZARIY-METOD-OLOGIK ASOSLARI

Integratsiyalashgan kompetensiya-viy yondashuv bir qator fundamental xalqaro va milliy pedagogik-lingvistik nazariyalarga tayanadi:

- **CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodologiyasi:** D. Coyle, P. Hood va D. Marsh tomonidan asoslangan 4C modeli doirasida ta'lim to'rtta o'q atrofida birlashadi: *Content* (tibbiy fan mazmuni: kardiologiya, xirurgiya va b.), *Communication* (kasbiy muloqot tili), *Cognition* (differensial tashxis qo'yish kognitiv jarayoni) va *Culture* (shifokorlik etikasi va xalqaro deontologiya).
- **ESP / EMP (English for Medical Purposes)**
- **nazariyasi:** T. Hutchinson, A. Waters va T. Dudley-Evans g'oyalariga ko'ra, til o'qitish mazmuni bo'lajak mutaxassisning bevosita kasbiy

talablariga (Needs Analysis) bo'ysundirilishi shart.

- **Kommunikativ kompetensiya va vaziyatlilik konsepsiyasi:** E.I. Passovning nutqiy vaziyatlilik tamoyili hamda M. Canale va M. Swain'ning kommunikativ kompetensiya nazariyasiga binoan, til o'rganish real ijtimoiy-kasbiy kontekstda yuz bergandagina mustahkam ko'nikmaga aylanadi.

Shuningdek, L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-konstruktivistik ta'lim nazariyasi va "Yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) qoidasi talabalarning o'zaro hamkorlikdagi klinik tahlillari orqali tilni tabiiy o'zlashtirishini nazariy jihatdan izohlaydi.

3-PUNKT: INTEGRATSIYALASH-GAN DIDAKTIK MEXANIZMLAR VA METODIK MODELLASHTIRISH

Nazariy jihatdan ishlab chiqilgan integratsiyalashgan model 4 ta asosiy kompetensiya blokining sinergik birligini ifodalaydi (1-chizma).

TIBBIY INTEGRATSIYALASHGAN KOMPETENSIYA TUZILMASI

Kasbiy-nutqiy (Klinik dialog, anamnez yig'ish)	Terminologik (Lotin-yunon affikslari, EBM)	Ilmiy-tahliliy (EBM, PubMed meta-tahlil)	Klinik-axloqiy (Deontologiya empatiya, etika)
--	--	--	---

Mazkur kompetensiyalarni shakllantirish uchun quyidagi **didaktik mexanizmlar** taklif etiladi:

1. Case-Based Learning (CBL) — Klinik vaziyatli o'qitish mexanizmi

Talabalarga sun'iy matnlar o'rniga real klinik hodisalar (anamnez, laborator tahlillar, EKG/MRT natijalari) ingliz tilida taqdim etiladi. Talaba differensial tashxis jarayonida ingliz tilini analitik fikrlash quroli sifatida qo'llaydi.

2. Kalbari-Kembrij (Calgary-Cambridge) maslahat modeli

Shifokor-bemor muloqotining xalqaro andozasi bo'lgan ushbu model til darslariga quyidagi tizimli bosqichlar sifatida tatbiq etiladi:

- *Aloqa o'rnatish (Initiating the session): "Good morning, I am Dr. Smith. What brought you to see us today?"*
- *Axborot to'plash (Gathering information / SOCRATES tizimi):* Og'riqning joylashuvi, davomiyligi va intensivligini aniqlash.
- *Tushuntirish va rejalashtirish (Explanation and planning):* Diagnostikani bemor tushunadigan sodda tilda yetkazish.

- *Hamdardlik va etika (Building the relationship):* Bemorning xavotirlarini inobatga olish va qo'llab-quvvatlash.

3. SOAP formati — Xalqaro klinik hujjatlashtirish didaktikasi

Talabalar bemor to'g'risidagi ma'lumotlarni xalqaro JCI standartiga mos ravishda 4 qismda yozma rasmiylashtirishni o'rganadilar:

- **S (Subjective):** Bemorning o'z so'zi bilan aytilgan shikoyatlari;
- **O (Objective):** Fizikal ko'rik, laborator va instrumental tekshiruv natijalari;
- **A (Assessment):** Asosiy va hamroh tashxislar tahlili;
- **P (Plan):** Medikamentoz, xirurgik yoki profilaktik davolash rejasi.

4. Autentik ilmiy tahlil va Evidence-Based Medicine (EBM)

The Lancet, British Medical Journal (BMJ), The New England Journal of Medicine (NEJM) nashrlaridan olingan maqolalarning abstraktlarini tanqidiy tahlil qilish orqali talabada ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi rivojlantiriladi.

4-PUNKT: ILMIY-METODIK MUHOKAMA VA KONSEPTUAL XULOSALAR

Integratsiyalashgan kompetensiya-viy yondashuvning oliy tibbiy ta'limga tatbiqi an'anaviy til o'qitish metodikasini tubdan o'zgartiruvchi bir qator nazariy afzalliklarni namoyon etadi:

1. **Kognitiv yuklamaning optimallasuvi (Cognitive Load Theory):**

J. Sweller nazariyasiga muvofiq, til va mutaxassislik alohida-alohida o'qitilganda talaba xotirasida ortiqcha yuklama hosil bo'ladi. CLIL asosidagi integratsiya esa til birliklarini to'g'ri-dan-to'g'ri klinik semantika bilan bog'lab, bilimlarning uzoq muddatli xotirada mustahkamlanishini ta'minlaydi.

2. **Kasbiy motivatsiyaning ichki xarakter kasb etishi:**

Z. Dörnyei "L2 Motivational Self System" nazariyasiga ko'ra, talaba o'zining kelajakdagi "Ideal shifokor" obrazini chet tili orqali xalqaro standartlarda faoliyat yuritayotganini tasavvur qilgandagina unda tilga nisbatan barqaror ichki intilish shakllanadi [9].

3. **Xalqaro baholash standartlariga konseptual yaqinlashuv:**

Ushbu nazariy model bitiruvchilarni xalqaro tibbiy litsenziyalash imtihonlari (OET — *Occupational English Test*, USMLE — *United States Medical Licensing Examination Step 2 CS*) talablariga oliy ta'lim

bosqichidayoq tizimli moslashtirish imkonini beradi.

XULOSA VA AMALIY TAKLIFLAR

Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini integratsiyalashgan kompetensiya-viy yondashuv asosida o'qitishning nazariy-metodik tadqiqi quyidagi ilmiy xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

1. Tibbiyot yo'nalishida chet tili o'qitish filologik doiradan chiqib, **klinik amaliyot, diagnostika va tibbiy etika bilan sintezlashgan integrativ tizim** sifatida qayta loyihalashtirilishi zarur.
2. Ishlab chiqilgan 4C va EMP asosidagi model bo'lajak shifokorlarning kommunikativ, terminologik, ilmiy-tahliliy va deontologik kompetensiyalarini yaxlit rivojlantirishning konseptual asosi bo'lib xizmat qiladi.
3. Dars jarayoniga CBL, SOAP va Kalbari-Kembrij modellarining kiritilishi talabalarda klinik-lisoniy tafakkurni shakllantirishning bosh omilidir.

Amaliy takliflar:

- **Kafedralararo konvergensiya (Co-teaching):** Tibbiyot oliygohlarida chet tillari kafedralari va klinik (terapiya, xirurgiya, pediatriya) kafedralar professor-o'qituvchilarining integratsiyalashgan mualliflik darslarini yo'lga qo'yish;

• **Klinik-muloqot**

simulyatsiyasi: Simulyatsion markazlar bazasida ingliz tilidagi shifokor-bemor muloqotini aks ettiruvchi mini-OSCE stansiyalarini tashkil etish;

yo'nalishlari uchun klinik keyslar, SOAP qaydlari va EBM tahlillarini o'z ichiga olgan yangi avlod "English for Medical Purposes" o'quv-uslubiy majmualarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

• **Integratsiyalashgan**

darsliklar: Tibbiy ta'lim

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. – *Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi*, 09.10.2019-y., 06/19/5847/3887-son.
2. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press. – 173 p.
3. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A learning-centred approach*. Cambridge: Cambridge University Press. – 230 p.
4. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). *Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press. – 301 p.
5. Пассов, Е. И. (1989). *Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению*. Москва: Русский язык. – 276 с.
6. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
7. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press. – 159 p.
8. Sweller, J. (2011). Cognitive load theory. *Psychology of Learning and Motivation*, 55, 37–76.
9. Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. – 280 p.
10. Jalolov, J. J. (2012). *Chet tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi. – 432 b.
11. Махкамova, Г. Т. (2010). *Концепция формирования межкультурной компетенции студентов языковых вузов*. Ташкент: Фан. – 208 с.

12. Kurtz, S., Silverman, J., & Draper, J. (2005). *Teaching and Learning Communication Skills in Medicine* (2nd ed.). Oxford: Radcliffe Publishing. – 350 p.
13. Glendinning, E. H., & Howard, R. (2007). *Professional English in Use: Medicine*. Cambridge: Cambridge University Press. – 175 p.
14. Hull, J. (2016). *Medical English Clear & Simple: A Practice-Based Approach to English for ESL Healthcare Professionals*. Philadelphia: F.A. Davis Company. – 352 p.
15. Harden, R. M. (2002). Learning outcomes and competency-based education. *Medical Teacher*, 24(2), 117–120.
16. Baethge, C. (2008). The languages of medicine: English is the lingua franca of modern science. *Deutsches Ärzteblatt International*, 105(3), 37–40.
17. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Pearson Education. – 410 p.
18. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. – 410 p.
19. Nunan, D. (2004). *Task-Based Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. – 222 p.
20. Ayatov, R. I. (2026). Methodology for Developing Students' Integrated Professional-Communicative Competence in EMI (English-Medium Instruction) Settings in Higher Education. *The Journal of Interdisciplinary Human Studies*, 9(2). E-ISSN: 3069-8375. DOI: [10.57033/mijournals-2026-9-0169](https://doi.org/10.57033/mijournals-2026-9-0169).
21. Ayatov, R. I. (2026). Mazmun va tilni integrallashgan holda o'qitish (CLIL) asosida talabalarning ingliz tilidagi kommunikativ kompetentligini oshirish usullari. *Ekonomika i sotsium*, 03(142). DOI: [10.18581/202](https://doi.org/10.18581/202).
22. Ayatov, R. I. (2026). OTMda ingliz tilini o'qitishda integratsiyalashgan kompetensiyaviy yondashuvning metodik asoslari va samaradorligi. *Pedagogik mahorat* (Milliy OAK), 5-son, 303-b. (Iyun, 2026).
23. Ayatov, R. I. (2026). Nofilologik oliy ta'lim muassasalarida "Content-Based Instruction" (CBI) vositasida integrativ nutq ko'nikmalarini rivojlantirish: Konseptual lingvodidaktik model. *Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni...*, 18(1).
24. Ayatov, R. I. (2026). Nofilologik ta'lim yo'nalishlarida kasbiy ingliz tilini o'qitishning integrativ modeli: "Flipped Classroom" va "ESP" yondashuvlari sinergiyasi. *Ilmiy tadqiqotlar va yangi olam*, 7(1).
25. Ayatov, R. I. (2026). Nofilologik oliy ta'lim muassasalarida kasbiy-kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning integrativ metodologiyasi: PBL va

- TBLT konseptlari konvergensiya. *Global Research and Academic Innovations*, 7(1).
26. Ayatov, R. I. (2025). OTMda ingliz tilini o'qitishda integrativ kompetentsiyani rivojlantirishning amaliyotdagi holati. *Экономика и социум* (Xalqaro OAK), 9(136).
27. Saparov, M. Z. Neyrolingvistik tadqiqotlarda miya faoliyati talqini va tahlilining nazariy asoslari. O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2025, [1/1/] ISSN 2181-7324. 331-bet. <https://portfolio.afu.uz/storage/documents/BJSbmYNW9IVt407dDcvAQWnOyYr81513n5u1gZmu.pdf>
28. Ayatov, R. I. (2025). Ingliz tilini o'qitishni aralash ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda didaktik almashinuv metodi orqali takomillashtirish. *Inter education and global study*, 1(1), 62-68.
29. Ayatov, R. I. (2025). Ingliz tilini o'qitishda integratsiyalashgan yondashuv asosida til ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha xorij tajribalari. *Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендируй* (Milliy OAK), 6/4-son. (Noyabr-dekabr 2025).
30. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. *International Journal of Political Sciences and Economics*, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
31. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. *International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI)*, 132-134.
32. Toshmatova, S.A. (2024). Exploring Individual-Psychological Approaches to Enhance Motivation among EFL Students. *News of the NUUZ*, 1. 208-209
33. Ayatov, R. I. (2025). Talabalarga ingliz tilini o'qitishda integratsiyalashgan yondashuv asosida til ko'nikmalarini rivojlantirish. *Научный импульс* (Xalqaro OAK), 37(100), qism-1.
34. Ayatov, R. I. (2025). Zamonaviy "ELT" metodlari asosida integrativ kompetensiyaviy yondashuv orqali talabalarda til ko'nikmalarini rivojlantirish. *Педагогик маҳорат* (Milliy OAK), 11-son. (Noyabr 2025).
35. Oripova S.N. Mythopoetic Thinking and Symbolic Representation In Contemporary uzbek short fiction: a study of Shodiqul Hamro's "The woman in the photograph" 2026: INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES, HUMANITIES AND GLOBAL DEVELOPMENT, 30-06-2026,PAGES: -68-70
36. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.

37. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
38. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
39. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

UO‘K: 821.512.133.09-393+821.111.09-393

Djalaletdinova Fotima Tadjitdinovna- o‘qituvchi*Alfraganus Universiteti (Toshkent, O‘zbekiston)**fotima.djalaletdinova88@gmail.com**tel: +998972662105**<https://orcid.org/0009-0003-7598-653X>*

O‘ZBEK VA YEVROPA MASALCHILIGIDA ALLEGORIYA VA DIDAKTIK OBRAZLAR POETIKASI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya va didaktik obrazlarning poetik xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi masal janrining turli milliy adabiyotlarda shakllanishi va taraqqiyoti jarayonida allegorik obrazlarning inson xarakteri, ijtimoiy munosabatlar hamda axloqiy-estetik qadriyatlarni ifodalashdagi o‘ziga xos poetik funksiyalarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlar hamda didaktik konsepsiyaning badiiy ifodalanish xususiyatlarini qiyosiy-tipologik asosda ochib berishdan iborat. Tadqiqot materiali sifatida antik yunon adabiyotining klassik vakili Ezop masallari, fransuz masalchiligida Jan de Lafonten ijodi hamda o‘zbek adabiyotida Alisher Navoiy va Muhammadsharif Gulxaniy ijodiga oid namunalar, xususan, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari tanlandi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy, poetik tahlil va germeneytik metodlardan foydalanildi. Tahlil jarayonida allegorik obrazlarning tuzilishi va poetik funksiyasi, didaktik g‘oyaning ifodalanish usullari, obrazlar tizimi, kompozitsion yaxlitlik hamda badiiy xronotopning o‘ziga xos jihatlari qiyoslandi. Tadqiqot natijalari Ezop, Lafonten va Gulxaniy ijodida hayvonlar, qushlar va boshqa allegorik obrazlar vositasida insonning axloqiy-ijtimoiy qiyofasi ramziy tarzda ifodalanishini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, Yevropa masalchiligida allegoriyaning ijtimoiy munosabatlar va hokimiyat masallarini tanqidiy talqin etishdagi funksiyasi, o‘zbek masalchiligida esa xalqona tafakkur, milliy-madaniy qadriyatlar, ijtimoiy muammolar va axloqiy-didaktik g‘oyalarni ifodalashdagi xususiyatlari aniqlandi. Tadqiqot natijalari allegoriyaning masal poetikasida nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki didaktik va ijtimoiy-falsafiy mazmunni shakllantiruvchi muhim poetik mexanizm ekanligini asoslaydi. Mazkur xulosalar o‘zbek va Yevropa masalchiligi o‘rtasidagi tipologik o‘xshashliklar hamda milliy-madaniy farqlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: masal janri, allegoriya, didaktik obrazlar, poetika, obrazlilik, qiyosiy-tipologik tahlil, o‘zbek masalchiligi, Yevropa masalchiligi, mifopoetika, badiiy xronotop.

ПОЭТИКА АЛЛЕГОРИИ И ДИДАКТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ В УЗБЕКСКОЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ БАСЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье исследуются поэтические особенности аллегории и дидактических образов в узбекской и европейской басенной литературе с позиций сравнительно-типологического подхода. Актуальность исследования обусловлена необходимостью выявления специфики поэтических функций аллегорических образов в процессе формирования и развития жанра басни в различных национальных литературах, а также их роли в художественном выражении человеческого характера, социальных отношений и нравственно-эстетических ценностей. Цель исследования заключается в выявлении особенностей художественного воплощения аллегорических образов и дидактической концепции в узбекской и европейской басенной литературе на основе сравнительно-типологического анализа. Материалом исследования послужили басни Эзопа как классического представителя античной греческой литературы, творчество французского баснописца Жана де Лафонтена, а также произведения узбекской литературы, связанные с творчеством Алишера Навои и Мухаммад-шарифа Гульхания, в частности его произведение «Зарбулмасал». В работе применены сравнительно-типологический, историко-сравнительный, поэтический и герменевтический методы. В процессе анализа сопоставляются структура и поэтические функции аллегорических образов, способы выражения дидактической идеи, система персонажей, композиционная целостность и особенности художественного хронотопа. Результаты исследования показывают, что в произведениях Эзопа, Лафонтена и Гульхания посредством образов животных, птиц и других аллегорических персонажей символически раскрываются различные стороны человеческого характера и общественных отношений. При этом в европейской басенной традиции аллегория преимущественно используется для критического осмысления социальных отношений и власти, тогда как в узбекской басенной литературе она тесно связана с народным мировоззрением, национально-культурными ценностями, социальными проблемами и нравственно-дидактическими идеями. Установлено, что аллегория в поэтике басни выступает не только средством художественной образности, но и важным поэтическим механизмом формирования дидактического и социально-философского содержания. Полученные результаты позволяют выявить типологические сходства и национально-культурные различия узбекской и европейской басенной литературы.

Ключевые слова: жанр басни, аллегория, дидактические образы, поэтика, образность, сравнительно-типологический анализ, узбекская басенная литература, европейская басенная литература, мифопоэтика, художественный хронотоп.

THE POETICS OF ALLEGORY AND DIDACTIC IMAGES IN UZBEK AND EUROPEAN FABLE LITERATURE

Abstract. This article examines the poetic features of allegory and didactic images in Uzbek and European fable literature from a comparative-typological perspective. The relevance of the study is determined by the need to identify the specific poetic functions of allegorical images in the formation and development of the fable genre across different national literatures, as well as their role in representing human character, social relations, and moral-aesthetic values. The aim of the research is to identify the specific features of the artistic representation of allegorical images and the didactic concept in Uzbek and European fable literature through comparative-typological analysis. The research material includes the fables of Aesop as a classical representative of ancient Greek literature, the works of the French fabulist Jean de La Fontaine, and works of Uzbek literature associated with Alisher Navoiy and Muhammadsharif Gulkhani, particularly Gulkhani's "Zarbulmasal". The study employs comparative-typological, historical-comparative, poetic, and hermeneutic methods. The analysis focuses on the structure and poetic functions of allegorical images, the ways in which didactic ideas are expressed, the system of characters, compositional integrity, and the specific features of artistic chronotope. The results demonstrate that in the works of Aesop, La Fontaine, and Gulkhani, animals, birds, and other allegorical characters are used symbolically to reveal various aspects of human character and social relations. At the same time, allegory in European fable literature is predominantly employed as a means of critically representing social relations and systems of power, whereas in Uzbek fable literature it is closely connected with folk worldview, national and cultural values, social issues, and moral-didactic ideas. The study establishes that allegory in fable poetics functions not only as a means of artistic representation but also as an important poetic mechanism for shaping didactic and socio-philosophical content. The findings contribute to identifying the typological similarities and national-cultural differences between Uzbek and European fable literature and provide a basis for further comparative research into the poetics and imagery of the fable genre.

Key words: fable genre, allegory, didactic images, poetics, imagery, comparative-typological analysis, Uzbek fable literature, European fable literature, mythopoeics, artistic chronotope.

Kirish

Masal jahon adabiyotining eng qadimiy va barqaror janrlaridan biri bo'lib, insoniyatning axloqiy-estetik qarashlarini badiiy shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu janr antik davrda Ezop ijodi orqali shakllangan bo'lsa,

keyinchalik Yevropa adabiyotida Jan de Lafonten, o'zbek adabiyotida esa Alisher Navoiy va Muhammadsharif Gulxaniy ijodida yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Masallarda allegorik obrazlar vositasida inson xarakteri,

ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar ramziy tarzda aks ettiriladi.

Bugungi adabiyotshunoslikda masal poetikasini qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganish, xususan, o'zbek va Yevropa masalchiligidagi umumiy hamda milliy xususiyatlarni aniqlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot allegoriya va didaktik obrazlarning poetik funksiyalarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot maqsadi – o'zbek va Yevropa masalchiligidagi allegorik obrazlar hamda didaktik konsepsiyaning poetik xususiyatlarini qiyosiy-tipologik asosda aniqlash. Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek va Yevropa masalchiligi namunalari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa mazkur asarlardagi allegorik obrazlar, didaktik konsepsiya hamda ularning poetik funksiyalaridan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Masal janri nazariyasini anglash, avvalo, uning qadimgi adabiy-estetik tafakkur va janr haqidagi nazariy qarashlar bilan bog'liqligini ko'rsatishni taqozo etadi. Eng qadimgi antik yunon madaniyatida insonning voqelikni anglash, uni badiiy talqin qilish, mif, afsona, rivoyat va boshqa og'zaki ijod namunalarni yaratishga bo'lgan ehtiyoji adabiy janrlarning shakllanishi uchun muhim zamin yaratgan. Arastuning har bir janrni **“voqelik–harakat–kechinma”** uchligi bilan bog'liq holda talqin qilishi janrning ichki poetik tabiatini anglash uchun muhim nazariy asoslardan biridir[1]. Shu nuqtayi

nazardan, har qanday janrning tarixiy taraqqiyoti muayyan davrning ichki estetik va ma'naviy ehtiyojlari bilan bog'liq holda kechadi. Masal ham eng qadimiy janrlardan biri sifatida dastlab xalq og'zaki ijodi tarkibida shakllanib, keyinchalik yozma adabiyotga ko'chgan va turli milliy adabiyotlarda o'ziga xos poetik xususiyatlar bilan taraqqiy etgan.

Masal janri nazariyasi jahon adabiyotshunosligida Arastu, Fedr, Babriy kabi antik davr mutafakkirlari qarashlari bilan bog'liq holda shakllangan. Ezop masallari janrning klassik namunasi sifatida e'tirof etiladi. Yevropa adabiyotida Jan de Lafonten masal poetikasini yangi bosqichga olib chiqib, allegorik obrazlar orqali jamiyat va hokimiyat munosabatlarini badiiy talqin qilgan.

O'zbek masalnavislik an'anasi ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. T. Boboyev o'zining “Adabiyotshunoslik asoslari” darsligida o'zbek adabiyoti tarixida Yusuf Amiriy, Yaqiniy, Ahmadiy, Poshshoxo'ja, Sayido Nasafiy, Gulxaniy va Nishotiy kabi ijodkorlarning masal janrida samarali ijod qilganini qayd etadi[2]. Xususan, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari o'zbek masalchiligidagi janrning badiiy imkoniyatlari, allegorik obrazlar tizimi va didaktik mazmunini namoyon etuvchi muhim manbalardan biri hisoblanadi.

O'zbek adabiyotshunosligida masal janrining nazariy jihatlari D. Quronov, Z. Mamajonov, M. Sheraliyeva, N. Hotamov, B. Sarimsoqov kabi olimlar tomonidan ham o'rganilgan.

Shu bilan birga, o'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlar poetikasi-ning qiyosiy-tipologik tadqiqi, xususan, ularning didaktik, ijtimoiy va estetik funksiyalarini qiyosiy o'rganish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi o'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlarning poetik funksiyalarini qiyosiy-tipologik asosda tahlil qilish, ularning didaktik mohiyati hamda milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy, poetik tahlil hamda germenevtik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida Ezop masallari, Jan de Lafontenning "Masallar" turkumi hamda Muhammadsharif Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari tanlandi[3].

Tahlil jarayonida allegorik obrazlarning tuzilishi, didaktik g'oyaning ifodalanish usullari, obrazlar tizimi, kompozitsion qurilish hamda badiiy xronotop elementlari o'zaro qiyoslandi. Shuningdek, masallardagi hayvonlar va qushlar obrazlarining

ramziy ma'nolari hamda ularning axloqiy-estetik vazifalari o'rganildi.

Tadqiqot natijalari

Tahlillar natijasida o'zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya poetikaning asosiy tarkibiy elementi ekanligi aniqlandi. Ezop, Lafonten va Gulxaniy asarlarida hayvonlar obrazi orqali inson xarakterining turli jihatlari ramziy tarzda ifodalanadi.

Jan de Lafonten masallarida allegoriya ko'proq ijtimoiy munosabatlar va hokimiyat tizimini tanqid qilish vositasi sifatida namoyon bo'lsa, Gulxaniy ijodida xalqona tafakkur, milliy urfodatlar va ijtimoiy tengsizlik masallarini yoritishga xizmat qiladi. Har ikki adib ijodida didaktik g'oya yetakchi o'rin egallaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida masallarda obrazlilikni ta'minlovchi asosiy vositalar sifatida allegoriya, ramziylik, kinoya va dialogik nutq muhim poetik funksiyani bajarishi aniqlandi. Badiiy xronotopning shartli xarakterga egaligi esa masal janrining universalligini ta'minlovchi omillardan biri sifatida baholandi.

O'zbek va Yevropa masalchiligida allegorik obrazlarning qiyosiy tavsifi

Muallif	Asosiy allegorik obrazlar	Didaktik vazifasi
Ezop	Tulki, qarg'a, bo'ri	Axloqiy saboq berish
Jan de Lafonten	Arslon, bo'ri, tulki	Hokimiyat va jamiyat tanqidi
Muhammadsharif Gulxaniy	Boyo'g'li, Yapaloqqush va boshqa qushlar	Ijtimoiy muammolarni fosh etish

Muhokama

Olingan natijalar masal janrining umuminsoniy didaktik mohiyatga ega

ekanligini ko'rsatadi. Ezopdan boshlangan allegorik an'ana Lafonten va Gulxaniy ijodida yangi poetik mazmun bilan boyigan. Biroq har bir adabiy muhitda allegorik obrazlarning talqini milliy mentalitet, tarixiy sharoit va madaniy qadriyatlarga mos ravishda shakllangan.

Yevropa masalchiligida klassitsizm estetikasi kuchli sezilsa, o'zbek masalchiligida xalq og'zaki ijodi, maqol va matallarning ta'siri ustunlik qiladi. Shu jihatdan Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari milliy masalchilik poetikasining yuksak namunasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari masal poetikasida allegoriyaning nafaqat badiiy vosita, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkurni ifodalovchi muhim poetik mexanizm ekanligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar D.Quronov va M.Sheraliyevlarning masal janri haqidagi nazariy qarashlarini tasdiqlaydi. Shuningdek, Y.M.Meletinskiyning mifopoetik tafakkur haqidagi konsepsiyasi allegorik obrazlarning badiiy funksiyasini izohlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi[4].

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Арасту. Поэтика. –Т.: Янги аср авлоди, 2018. – Б. 25.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – Б. 512.
3. Гулханий. Зарбулмасал. – Т.: Янги нашр, 2019. – Б. 3-4.
4. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – С. 7.
5. Komilovich, R. A. (2026). NOSIR AL-MUTARRIZIYNING "RISALATUN FIN-NAHV" ASARIDA SO'Z TURKUMLARI TASNIFI VA ULURNING LINGVISTIK MEZONLARI. Innovation and development, 4(5), 339-343.
6. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. – Т.:O'zbekiston, 1997. – 416 b.
7. Султанова, С.Н. (2026). Бадий таржимага ўргатиш жараёнида чуқур методик ёндашув, тил ва маданият компетенциялари уйғунлашуви. Fan

Tadqiqot natijasida o'zbek va Yevropa masalchiligida allegoriya hamda didaktik obrazlar poetikasining umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Ezop, Lafonten va Gulxaniy ijodida allegorik obrazlar orqali axloqiy-tarbiyaviy g'oyalar ifodalanganligi, masal janrining poetik yaxlitligini ta'minlovchi asosiy unsur allegoriya ekanligi asoslandi.

Shuningdek, masallarda obrazlilik, didaktik konsepsiya va badiiy xronotop o'zaro uzviy bog'liqlikda namoyon bo'lishi aniqlandi. O'zbek va Yevropa masalchiligidagi tipologik o'xshashliklar janrning umumiy poetik qonuniyatlaridan kelib chiqsa, farqli jihatlari milliy-madaniy tafakkur bilan izohlanadi. Mazkur tadqiqot natijalari masal janri poetikasini yanada chuqurroq o'rganish, xususan, zamonaviy masalchilikdagi yangi allegorik shakllarni tadqiq etish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik, masal janri poetikasi hamda oliy ta'lim muassasalarida adabiyot nazariyasi fanlarini o'qitishda ilmiy-metodik manba sifatida foydalanilishi mumkin.

- va san'at" ilmiy, o'quv-uslubiy, ma'naviy-ma'rifiy, tahliliy (elektron jurnal, № 3), 17-22.
8. Abdug'afurov A. Navoiy satirasi. – T.: Fan, 1972. – 261 b.
 9. Saparov, M. Z. Neyrolingvistik tadqiqotlarda miya faoliyati talqini va tahlilining nazariy asoslari. O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2025, [1/1/] ISSN 2181-7324. 331-bet. <https://portfolio.afu.uz/storage/documents/BJSbmYNW9/Vt407dDcvAQWnOyYr81513n5u1gZmu.pdf>
 10. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining rus-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 344 b.
 11. Izomova.M.Sh. Figurative Meanings of Words as a Source of New Computer Terminology in Modern English (2024) Journal of Humanities and Natural Sciences, 17-22.
 12. Ezop. Masallar.(Tarjimon: D.Quronov) – T.: Cho'lpon, 2001. – 64 b.
 13. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. International Journal of Political Sciences and Economics, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
 14. Газиева, М. Т. (2017). The use of ICT in teaching and learning the foreign language to prevail the problems in mixed ability groups. Молодой ученый, (51), 269-270.
 15. Baldick C. The Oxford Dictionary of Literary Terms. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
 16. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI), 132-134.
 17. Cuddon J.A. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. – London: Penguin Books, 2013.
 18. Кодирова З.З. (2025).Влияние глобализации на региональные варианты английского языка. Журнал гуманитарных и естественных наук, 26[2],2025/10/8 119-126.
 19. Krilov I.A. Basni. – Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1984.
 20. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 12-j. Lison ut-tayr. – Toshkent: Fan, 1996. – 328 b.
 21. Oripova S.N. SHODIQL HAMRO HIKOYALARIDA RAMZIYLIK POETIKASI VA FALSAFIY-ESTETIK TALQIN Ta'lim falsafasida tarixiylik va zamonaviylik tendensiyalari: ta'lim, bilim, metodlar 20.05.2026, 463-469
 22. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.

23. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
24. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
25. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

Sultanova Saida Nuriddinovna*katta o'qituvchi**Alfraganus Universiteti*saidasultanova2314@gmail.com<https://orcid.org/0009-0007-5877-9183>

C1 DARAJA TALABALARNING BADIY TARJIMA SOHASIDAGI KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI.

Annotatsiya. Mazkur maqolada C1 darajadagi talabalarning badiiy tarjima sohasidagi kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Badiiy tarjima jarayonida shakllantirilishi zarur bo'lgan lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy hamda pragmatik kompetensiyalarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarning badiiy matnni tahlil qilish, muallif uslubini anglash, milliy-madaniy xususiyatlarni adekvat ifodalash va tarjima strategiyalarini ongli tanlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda interfaol metodlarning imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada case-study, problem-based learning (PBL), peer review va collaborative translation kabi metodlardan foydalanish C1 darajadagi talabalarning kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish badiiy tarjima sifatini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida badiiy tarjimani o'qitish metodikasini takomillashtirish va bo'lajak tarjimonlarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: C1 daraja, badiiy tarjima, kasbiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, adabiy kompetensiya, madaniyatlararo kompetensiya, strategik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, tarjimaviy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv.

ISSUES IN THE DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCIES OF C1-LEVEL STUDENTS IN LITERARY TRANSLATION

Abstract. This article considers the theoretical and methodological foundations for developing the professional competencies of C1-level students in the field of literary translation. It analyzes the interrelationship among linguistic, literary, intercultural, strategic, translation-related, and pragmatic competencies that must be developed in the process of literary translation. It also explores the potential of modern pedagogical approaches and interactive methods aimed at developing students' skills in analyzing literary texts, understanding an author's style, accurately conveying national and cultural characteristics, and making informed choices regarding translation

strategies. The article argues that the use of methods such as case studies, problem-based learning (PBL), peer review, and collaborative translation contributes to improving the quality of literary translation through the comprehensive development of professional competencies among C1-level students. The results of the study have practical significance for improving the methodology of teaching literary translation in higher education institutions and enhancing the professional training of future translators.

Keywords: C1 level, literary translation, professional competence, linguistic competence, literary competence, intercultural competence, strategic competence, pragmatic competence, translational competence, competence-based approach.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ УРОВНЯ С1 В ОБЛАСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО ПЕРЕВОДА

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы развития профессиональных компетенций студентов уровня С1 в области литературного перевода. Анализируется взаимосвязь лингвистических, литературных, межкультурных, стратегических, переводческих и прагматических компетенций, которые необходимо формировать в процессе литературного перевода. Также раскрываются возможности современных педагогических подходов и интерактивных методов, направленных на развитие у студентов навыков анализа литературного текста, понимания авторского стиля, адекватного выражения национальных и культурных особенностей и осознанного выбора переводческих стратегий. В статье обосновывается, что использование таких методов, как кейс-стади, проблемно-ориентированное обучение (ПОО), рецензирование и совместный перевод, способствует повышению качества литературного перевода в комплексном развитии профессиональных компетенций студентов уровня С1. Результаты исследования имеют практическое значение для совершенствования методики преподавания литературного перевода в высших учебных заведениях и повышения профессиональной подготовки будущих переводчиков.

Ключевые слова: Уровень С1, литературный перевод, профессиональная компетентность, лингвистическая компетентность, литературная компетентность, межкультурная компетентность, стратегическая компетентность, прагматическая компетентность, переводческая компетентность, компетентностный подход.

KIRISH

Bugungi kunda zamonaviy tarjima mashunoslik ta'limi tarjimonlarni nafaqat chet tillarini mukammal o'rgatishga,

balki zamonaviy texnologiyalar, madaniyatlararo muloqot va kasbiy kompetensiyalar asosida tayyorlashga qaratilgan. Badiiy tarjimaga o'rgatish

jarayonida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy tarjimashunoslik ta'limining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ayni vaqtda lingvistik universitet amaliyotida badiiy tarjimani o'qitish va badiiy tarjimani o'qitishning o'ziga xos usullarini ishlab chiqish zarurati dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, CEFRning C1[1;24;36] darajasida tahsil olayotgan talabalar nafaqat yuqori darajadagi til ko'nikmalari bilimiga, balki badiiy asarning estetik, uslubiy va madaniy xususiyatlarini anglash hamda ularni maqsad tilda adekvat ifodalay olish ko'nikmasiga ham ega bo'lishlari lozim.

Badiiy tarjimaga o'rgatish faoliyatini samarali amalga oshirishda kasbiy kompetensiyalarga alohida urg'u berish juda muhim. Badiiy tarjima boshqa tarjima turlaridan farqli ravishda nafaqat matn mazmunini, balki muallifning uslubi, badiiy tasvir vositalari va estetik ta'sirini ham qayta yaratishni talab qiladi. [2;17;26;39] Badiiy asarlar tarjimonining kasbiy kompetensiyasi bir qancha o'zaro bog'liq tarkibiy qismlardan iborat. Badiiy tarjimon quyidagi kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur: lingvistik kompetensiya, adabiy kompetensiya, madaniyatlararo kompetensiya, strategik kompetensiya, tarjimaviy kompetensiya hamda pragmatik kompetensiya. Mazkur kompetensiyalar tarjimonning asarning mazmuni, badiiy-estetik qimmati va muallif uslubini asl nusxaga imkon qadar sodiq holda boshqa tilga ko'chirishini ta'minlaydi.

Birinchi navbatda lingvistik kompetensiya hususida so'z yuritsak bu kompetensiya talabani manba va maqsad tillarining leksik, grammatik hamda uslubiy imkoniyatlarini chuqur bilishi bilan bog'liq masalalarni qamrab oladi, ya'ni asl va tarjima tillarini mukammal bilish, grammatik, leksik va uslubiy me'yorlarni to'g'ri qo'llash va so'z boyligi va iboralarni o'rinli ishlata olish kabi masalalar.

Adabiy kompetensiya esa badiiy matnning janr xususiyatlari, obrazlar tizimi, muallif uslubi, metafora, simvol, ironiya va boshqa tasviriy vositalarni tahlil qilish orqali to'g'ri talqin qilish qobiliyati masalalarini ilgari suradi.

Madaniyalararo kompetensiya talabalarga milliy-madaniy realiyalar, tarixiy va ijtimoiy kontekstni to'g'ri anglash hamda ularni tarjimada saqlab qolish yoki moslashtirish imkonini beradi. Asl va tarjima qilinayotgan xalqlarning madaniyati, urf-odatlar va tarixini bilish, milliy koloritni imkon qadar saqlash va madaniy xosliklarni o'quvchiga tushunarli tarzda yetkazish badiiy tarjimada juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Strategik kompetensiya tarjimaviy muammolarni hal qilish, muqobil variantlarni tanlash va qabul qilingan tarjimaviy qarorlarni ilmiy asoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek bo'lajak tarjimonni turli tarjima usullarini tanlay bilish, matn mazmuni va badiiy qiymatini saqlab qolish, ekvivalentlik va adekvatlik tamoyillariga amal qilish, tilning badiiy imkoniyatlaridan unumli foydalanish, zarur hollarda ijodiy

yechim topa olish va tarjimada tabiiy va ravon uslub yaratish kabi masallar yuzasidan aniq tasavvurga ega bo'lishiga salmoqli ravishda turtki bo'ladi.

METODLAR

Lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy hamda pragmatik kompetensiyalar tadqiqotining kompetensiyaviy yondashuvi doirasida ko'rib chiqildi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ yondashuv va faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Dars jarayonida asl badiiy matnlar bilan ishlash, mashhur tarjimalarni qiyosiy tahlil qilish, ijodiy tarjima mashqlari, guruhviy muhokamalar, tarjima seminarlari va portfolio usuli talabalarning kasbiy mahoratini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.[3;78;84]

Belgilangan vazifalarni amalga oshirishda nazariy, ijtimoiy-pedagogik, qiyosiy, eksperimental va statistik metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar bo'lajak tarjimonlarning badiiy tarjima kompetensiyasini tashkil etuvchi lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik va pragmatik kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirish samaradorligini aniqlashga xizmat qildi.

Nazariy metodlar yordamida lingvistik, tarjimashunoslik, psixologik-pedagogik va o'quv-metodik adabiyotlarni tahlil qilish orqali lingvistik, adabiy va tarjimaviy kompetensiyalarning nazariy asoslari aniqlandi.

Mahoratli tarjimonlarni tayyorlashda ilmiy va uslubiy adabiyotlar yetakchi o'rin egallaydi. Ilmiy va uslubiy adabiyotlar tarjima, ta'lim va tarbiya yo'nalishlarida olib borilgan bir qator ilmiy izlanishlar mahsulidir. O'tgan asrning 50-yillarida badiiy tarjimini ilm sifatida tadqiq etish boshlandi. Bunda olimlarning xizmati katta bo'ldi. Tarjimashunoslik keng rivojlanib, o'ziga xos ilmiy maktab yuzaga keldi.

Badiiy tarjimada tarjima mahoratini shakllantirish masalalarini o'rganish G'. Salomov, I. G'ofurov, A. Muminov, R.A. Yusupov, T.A. Kazakova, V.N. Komissarov, K. Latishev, R.K. Minyar-Beloruhev, A.V. Fedorov, I.I. Xaleeva, A.D. Shveyser, S. Bassnet, M. Beyker, P. Nyumark kabi olimlar va boshqa tadqiqotchilar ilmiy izlanishlari va adabiyotlarida o'z aksini topgan. Ushbu izlanishlar nazariy metodologik ahamiyatga ega va badiiy tarjimaga o'rgatishda ko'p yillar davomida salmoqli hissa qo'shib kelmoqda.

Ijtimoiy-pedagogik metodlar doirasida kuzatish, suhbat, o'quv dasturlari, fan dasturlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini tahlil qilish, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida badiiy tarjimini o'qitish bo'yicha ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va umumlashtirish ishlari amalga oshirildi. Mazkur metodlar asosida bo'lajak tarjimonlarda strategik, madaniyatlararo va pragmatik kompetensiyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlar, o'quv jarayonining mazmuni, o'qitish shakllari, metod va vositalarining samaradorligi

tahlil qilindi. Shuningdek, talabalarning badiiy matnni idrok etish, tarjima jarayonida kommunikativ vaziyatni to'g'ri baholash, madaniy tafovutlarni anglash, tarjima strategiyalarini tanlash hamda muammoli tarjima vaziyatlarini mustaqil hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari aniqlandi. [4;24;27;56]

Qiyosiy metod yordamida ingliz va o'zbek tillarining lingvistik xususiyatlari hamda tarjima yechimlari tahlil qilinib, lingvistik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari belgilandi.

Badiiy tarjimaning adekvatlik darajasini aniqlash uchun taklif etilgan qiyosiy metod mohiyati shundan iboratki, agar tarjima qilingan badiiy matndagi asl badiiy tushunchalar xususiyatlari optimal darajada saqlab qolinsa tarjima adekvatdir. [5;67;81] Qiyosiy metod asl matnning badiiy tushunchalari belgilarini ochib berish uchun xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida kognitiv – diskursiv va adabiy usullarni, shuningdek matnni talqin qilish (interpretasiya) usulini qo'llashni o'z ichiga oladi. Qiyosiy metod orqali mikro va maykro badiiy matnlarda uchraydigan metafora, giperbola, aforizm, anafora, antiteza, litota, sinekdoxa, epitet, ritorik savollar va xk. tilning ekspressiv vositalarini semantik jihatdan tahlil etiladi. Mikro va maykro badiiy matnlar deganda turli janrlar ya'ni roman, povest, hikoya, drama, tragediya, poema, ertak va xk. nazarda tutilmoqda. Qiyosiy metod yordamida tarjima sifatini qiyoslash va baholash

tamoyillari ham inobatga olinadi. Tarjima sifatini taqqoslashda asl matn tarjimasining bir necha variantlari tanqidiy tahlil asosida ko'rib chiqilishi ko'zda tutiladi. [6;25;31]

Eksperimental metod kesimida aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat tajribalari orqali ishlab chiqilgan metodikaning lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi samaradorligi sinovdan o'tkazildi. Aniqlovchi tajriba bosqichida bo'lajak tarjimonlarning lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarining dastlabki rivojlanish darajasi diagnostika qilindi. Shakllantiruvchi tajriba jarayonida ishlab chiqilgan metodika amaliyotga joriy etilib, mazkur kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan o'quv topshiriqlari, interfaol metodlar va tarjima mashqlari qo'llanildi. Nazorat tajribasi davomida esa metodikaning samaradorligi baholanib, tajriba va nazorat guruhlar natijalari o'zaro taqqoslandi hamda bo'lajak tarjimonlarning lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ijobiy o'zgarishlar aniqlandi.

Statistik metod yordamida tajriba natijalari qayta ishlanib, mazkur kompetensiyalarni shakllantirish darajasidagi o'zgarishlar baholandi.

NATIJALAR

Eksperimental metod doirasida aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat

tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi. Aniqlovchi bosqichda bo'lajak tarjimonlarning lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarining dastlabki rivojlanish darajasi aniqlandi. Shakllantiruvchi bosqichda badiiy tarjimaga o'rgatishning didaktik ta'minoti zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirilib, Case-study, Problem-based learning (PBL), peer review va collaborative translation kabi interfaol metodlar hamda muammo → tahlil → yechim strategiyasi → amaliy faoliyat → baholash bosqichlaridan iborat interfaol mashg'ulotlar tizimi amaliyotga joriy etildi. Nazorat bosqichida tajriba-sinov natijalari tahlil qilinib, mazkur metodika talabalarning lingvistik, adabiy, madaniyatlararo, strategik, tarjimaviy va pragmatik kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga, ularning tarjima faoliyatida mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni hal etish va tarjima sifatini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlandi. [6;52;63]

MUHOKAMA

Badiiy asarlar tarjimoni chuqur til bilimiga, yuksak adabiy didga, madaniyatlararo tafakkurga va ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Kasbiy kompetensiyalarni baholashda faqat tarjimonning til jihatidan to'g'riligi emas, balki muallif uslubini saqlash, milliy-madaniy mazmunni yetkazish, badiiy ta'sirchanlikni ta'minlash va qabul qilingan tarjimaviy qarorlarni asoslab berish qobiliyati ham hisobga olinadi. Buning uchun tarjima loyihalari, refleksiv hisobotlar,

portfoliolar va ekspert baholash usullaridan samarali tarzda foydalanish mumkin. [7;63]

Bugungi kunda zamonaviy tarjimashunoslik ta'limida talabalar bilim va ko'nikmalarini baholash faqat an'anaviy imtihonlar bilan cheklanmaydi, balki kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida tarjima loyihalari, refleksiv hisobotlar, portfoliolar va ekspert baholash usullari keng qo'llaniladi. [8;22;40]

Tarjima loyihalari jamoaviy yoki individual shaklda amalga oshirilishi mumkin. Bu usul tarjimonning til kompetensiyasi, tarjima mahorati, vaqtni boshqarish va jamoada ishlash kabi kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Refleksiv hisobot — talabaning tarjima jarayonini tahlil qiluvchi yozma hisoboti hisoblanadi. Unda tarjima davomida uchragan muammolar, ularni hal qilish usullari, tanlangan strategiyalar va olingan tajribalar yoritiladi. Refleksiya orqali talaba o'z kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi hamda tanqidiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. [9;44;51]

Portfolio — talabaning ma'lum davr mobaynida bajargan tarjima ishlari, tahrirlangan matnlari, loyiha hisobotlari, refleksiv yozuvlari jamlangan to'plam bo'lib bu to'plamni shakllantirishdan maqsad tarjimonning rivojlanish dinamikasini kuzatib borish imkoniyatiga ega bo'lish, bo'lajak tarjimon o'z-o'zini baholash imkoniniga ega bo'lishi hamda mehnat bozorida ish beruvchilar uchun tarjimonning

kasbiy salohiyatini namoyish etuvchi muhim vosita bo'lib xizmat qilishidir. Portfolio quyidagi materiallarni o'z ichiga olishi mumkin: tarjima qilingan badiiy matnlar; bir matnning bir necha tarjima variantlari; tarjima jarayoniga oid izoh va refleksiylar; muallif uslubini tahlil qilish ishlari; madaniy birliklar (realiylar, frazeologizmlar) tarjimasi bo'yicha tahlillar; o'qituvchi va tengdoshlar (peer review) bergan fikr-mulohazalar; talabaning o'z-o'zini baholash varaqalari; yakuniy takomillashtirilgan tarjima variantlari.[10;23;27;61]

Tarjima loyihalari, refleksiv hisobotlar va portfoliolar zamonaviy tarjimashunoslik ta'limining ajralmas qismidir. Ular talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtiradi, kasbiy kompetensiyalarini kompleks baholashga xizmat qiladi hamda kelajakdagi professional faoliyatga puxta tayyorlaydi.[11;60]

ХУЛОСА

Xulosa qilib aytganda, badiiy tarjimaga o'rgatishda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish til, adabiyot, madaniyat va tarjimashunoslik bilimlarining integrasiyasiga asoslanadi. Amaliy mashg'ulotlar, asl badiiy matnlar bilan tizimli ishlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va kompetensiyalarga asoslangan ta'lim tizimi orqali talabalarni yuqori malakali, mustaqil fikrlaydigan va raqobatbardosh badiiy tarjimon sifatida tayyorlash mumkin. Tarjima – lisoniy, psixologik – pedagogik, madaniy va adabiy omillarni qamrab olgan murakkab hodisa.

C1 darajadagi talabalar uchun badiiy tarjima lingvistik va madaniy kompetensiyalarni uyg'un tarzda integrasiya qiluvchi kompleks va ijodiy jarayon hisoblanadi. Bu jarayon innovation texnologiyalar, interfaol usullar va kognitiv yondashuv asosida samarali tashkil etilgan holda talabalarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash, madaniy anglash hamda tarjimaviy strategiyalarni ongli ravishda qo'llay olish qobiliyatlarini yuqori darajada rivojlantiradi. Shu tariqa, badiiy tarjimoni o'qitishning zamonaviy pedagogik va kognitiv modellari talabalarining professional tarjimon sifatida shakllanishi uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Umuman olganda, badiiy tarjima sohasidagi kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish badiiy tarjima o'qitish jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirib, talabalarda kreativ, madaniy sezgir va ilmiy asoslangan tarjimaviy tafakkurni shakllantiradi.

Badiiy tarjima ijodiy faoliyatning o'ziga xos bir murakkab shakli desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu faoliyatda, yaratilgan asl badiiy asar shakl va mazmuni, o'ziga xos barcha milliy va madaniy komponentlari saqlangan holda o'zga til vositalari asosida qayta yaratiladi. Bu jarayon tarjimondan katta mahorat va qobiliyatni talab etadi. Badiiy tarjima ana shunday murakkab ijodiy jarayondir.

Jamiyatda badiiy tarjimaning ahamiyati beqiyosdir. Badiiy adabiyot jahon taraqqiyotiga, xalqlar o'rtasidagi do'stlik va qardoshlik munosabatlariga, shuningdek madaniy va adabiy

aloqalarning kengayishiga xizmat qiladi. Bu jarayonlarning barchasi "badiiy tarjimada" o'z aksini topadi. Shu munosabat bilan badiiy asarlarni tarjima qilishga o'rgatish ya'ni badiiy tarjimoni o'qitish metodologiyasi bo'lajak tarjimonga tarjima mahoratini shakllantirish masalasini hal qilishda yordam beradi. Bunda tarjimon qay tarzda o'zga madaniyatni to'laqonli

ravishda, muallifning uslubini saqlab qolgan holda yoritib berishga o'rgatilib, uning kasbiy kompetensiyasi shakllantiriladi.

Tarjimon san'atkor, tarjimon so'z ustasi, u tarjima qilayotgan asar hammuallifi. Hammualliflik esa tarjimon zimmasiga juda katta mas'uliyatni yuklaydi. Buni bo'lajak tarjimonlar albatta bilishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 278 p
2. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. London: Prentice Hall. 311 p
3. Fabio Alves (2024). The Routledge Handbook of Translation (Chapter - Translation competence and its acquisition). Routledge (1st ed.) 342 p
4. Bassnett, S. (2014). Translation Studies (4th ed.). Routledge. 208 p
5. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). The Theory and Practice of Translation. 234 p
6. Hatim B. (2001) Teaching and Researching Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 254 p
7. Boud, D., Cohen, R., & Sampson, J. (1999). Peer Learning in Higher Education. Routledge. 192 p
8. Казакова Т. А. (2006) Художественный перевод: в поисках истины. Издательство: СП. 224 с.
9. PACTE Group. (2003). "Building a Translation Competence Model." In: Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research. Amsterdam: John Benjamins, pp. 43–66
10. Kelly, D. (2005). A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice. Manchester: St. Jerome Publishing. 173 p
11. Pragmatic approaches in english literary texts izomova m.sh. вестник науки и образования 2025 № 8 (163). Часть
12. Paulson, F. L., Paulson, P. R., & Meyer, C. A. (1991). What Makes a Portfolio a Portfolio? Educational Leadership, 48(5), 60–63.
13. Изомова. М. Ш. Роль технологий в преподавании английского языка: возможности и вызовы 2025г Вестник науки и образования 48-53

14. Gozieva M.(2025). Bibliometric Analysis of the deep learning approach in teaching the English language. Forum for Linguistic studies Volume 07/Issue 07/July.
15. Saparova, D. M. THE ROLE OF HYPERBOLE IN EXPRESSIVE AND CHARACTER-BUILDING FUNCTIONS IN LITERATURE: A CASE STUDY OF MATILDA. International Journal of Political Sciences and Economics, 5(4), Germany. 2026. 169-170 <https://doi.org/10.55640/>
16. Toshmatova, S.A. (2025). The notion of motivation: extrinsic and intrinsic motivation. International conference on multidisciplinary sciences and innovations (ICMSI), 132-134
17. Кодирова З.З. (2025). Влияние глобализации на региональные варианты английского языка. Журнал гуманитарных и естественных наук, 26[2], 2025/10/8 119-126.
18. Djalaletdinova F.T. (2025). THE INTERRELATION OF MYTH AND FABLE AND THEIR ROLE IN LITERATURE. INTERNATIONAL CONFERENCE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION, 19-20
19. Oripova S. N. (2026). The Unity Of Story Architectonics And The Writer's Thinking. INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY RESEARCH, INNOVATION AND DEVELOPMENT *Next Scientists Conferences*, 1(01), 49–54.
20. Xolmatova, M. I. (2025). The role of literary translation in promoting intercultural communication Iqro journal (Issue 01), 1595-1597.
21. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuj Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
22. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
23. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
24. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna**Teacher***Alfraganus University**shahnozasheraliyeva57@gmail.com**<https://orcid.org/0009-0009-1379-84-49>*

ENHANCING READING COMPREHENSION THROUGH AUTHENTIC ENGLISH TEXTS

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of enhancing learners' reading comprehension through the use of authentic English texts in English language education. The study examines the linguistic, communicative, and sociocultural features of authentic materials and emphasizes their contribution to the development of learners' language competence and reading proficiency. It highlights how authentic resources, including newspapers, magazines, literary works, academic and popular science articles, online publications, and other real-life texts, expose learners to natural language use, enrich vocabulary, improve contextual understanding, and foster higher-order thinking skills such as critical analysis, interpretation, inference, and evaluation. The findings indicate that systematic and purposeful implementation of authentic English texts significantly improves reading comprehension, strengthens communicative competence, enhances learner motivation, and prepares students to comprehend and use English effectively in authentic academic, professional, and everyday communication.

Keywords: authentic English texts, reading comprehension, authentic materials, English language teaching, communicative competence, linguistic competence, sociocultural competence, vocabulary development, contextual learning, reading strategies, critical thinking, analytical thinking, learner motivation, language acquisition, learner-centered instruction.

AUTENTIK INGLIZ MATNLARI ASOSIDA TALABALARNING O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida autentik matnlardan foydalanish orqali o'quvchilarning o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini keng tahlil qilinadi. Tadqiqotda autentik matnlarning lingvistik, kommunikativ va sotsiomadaniy xususiyatlari, ularning o'quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rnini hamda o'qishga bo'lgan motivatsiyani oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, gazeta va jurnal maqolalari, badiiy asarlar, ilmiy-ommabop maqolalar, internet resurslari hamda kundalik hayotda qo'llaniladigan real matnlardan foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirishi, kontekst asosida ma'no anglash, tanqidiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi hamda o'qilgan matnni chuqur tushunish qobiliyatini mustahkamlashi ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi. Maqolada autentik

materiallardan foydalanishning afzalliklari, ularni tanlash mezonlari, dars jarayoniga integratsiya qilish usullari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish yo'llari tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari autentik ingliz tilidagi matnlardan tizimli va maqsadli foydalanish o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlash hamda real hayotiy vaziyatlarda ingliz tilidan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: autentik matnlar, o'qib tushunish kompetensiyasi, ingliz tili, autentik materiallar, kommunikativ yondashuv, lingvistik kompetensiya, sotsiomadaniy kompetensiya, tanqidiy fikrlash, tahliliy fikrlash, lug'at boyligini rivojlantirish, kontekstual o'rganish, o'qish strategiyalari, motivatsiya, ingliz tilini o'qitish metodikasi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ ПОСРЕДСТВАМ АУТЕНТИЧНЫХ ТЕКСТОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: В данной статье всесторонне рассматриваются теоретические и практические аспекты развития навыков понимания прочитанного посредством использования аутентичных англоязычных текстов в процессе обучения английскому языку. Исследование посвящено анализу лингвистических, коммуникативных и социокультурных особенностей аутентичных материалов, а также их роли в формировании языковой компетенции и совершенствовании навыков чтения. Особое внимание уделяется использованию газетных и журнальных публикаций, художественной литературы, научно-популярных статей, интернет-ресурсов и других текстов, отражающих естественное функционирование языка. Показано, что работа с аутентичными материалами способствует расширению словарного запаса, развитию навыков понимания значения слов в контексте, критического и аналитического мышления, интерпретации информации и более глубокому пониманию содержания текста. В статье также раскрываются преимущества применения аутентичных материалов, критерии их отбора и способы эффективной интеграции в образовательный процесс с использованием современных педагогических технологий. Результаты исследования подтверждают, что систематическое и целенаправленное использование аутентичных англоязычных текстов значительно повышает уровень понимания прочитанного, развивает коммуникативную компетенцию, усиливает учебную мотивацию и способствует успешному использованию английского языка в академической, профессиональной и повседневной коммуникации.

Ключевые слова: аутентичные англоязычные тексты, понимание прочитанного, аутентичные материалы, обучение английскому языку, коммуникативная компетенция, языковая компетенция, социокультурная компетенция, развитие словарного запаса, контекстное обучение, стратегии чтения, критическое

мышление, аналитическое мышление, мотивация обучающихся, овладение языком, современные педагогические технологии.

Introduction

Reading comprehension is widely recognized as one of the most essential language skills in English language learning, as it enables learners to interpret, analyze, and evaluate written information while supporting the development of vocabulary, grammar, and critical thinking. In today's globalized and information-driven society, English has become the dominant language of international communication, academic research, technology, and business. Consequently, the ability to comprehend authentic written texts is no longer an optional skill but a fundamental requirement for academic success, professional development, and lifelong learning. Developing effective reading comprehension skills allows learners to access reliable information, participate in international educational opportunities, and communicate more confidently in multicultural environments.

Despite continuous improvements in English language teaching methodologies, many learners continue to experience difficulties in understanding authentic English texts. Traditional classroom materials often simplify vocabulary, grammar, and discourse structures, limiting learners' exposure to naturally occurring language. Although simplified texts may facilitate initial language acquisition, they frequently fail to prepare students for the linguistic complexity and cultural

richness encountered in real-life communication. As a result, learners often struggle when reading newspapers, magazines, websites, academic articles, literary works, or other authentic sources outside the classroom.

Authentic English texts, defined as materials originally created for native or proficient speakers rather than for language instruction, provide learners with meaningful exposure to real-world language use. Such materials include newspaper articles, online news reports, blogs, advertisements, public announcements, podcasts accompanied by transcripts, literary extracts, professional documents, social media content, and academic publications. These resources reflect natural vocabulary, authentic grammatical patterns, idiomatic expressions, discourse organization, and cultural references, allowing learners to experience English as it is genuinely used in everyday life. The pedagogical value of authentic materials has been emphasized by numerous scholars in the fields of second language acquisition and communicative language teaching. Authentic texts create meaningful learning contexts that encourage learners to apply reading strategies such as skimming, scanning, predicting, inferring meaning from context, identifying main ideas, recognizing supporting details, and evaluating the author's purpose. These strategies not only improve reading comprehension but also promote learner

autonomy, critical thinking, and higher-order cognitive skills. Furthermore, authentic materials increase learners' motivation by demonstrating the practical relevance of English beyond classroom activities. Reading comprehension is a multifaceted cognitive process involving the interaction between linguistic knowledge, background knowledge, reading strategies, and metacognitive awareness. Effective comprehension requires learners to decode written language, activate prior knowledge, interpret textual information, monitor understanding, and construct meaning based on contextual clues. Authentic texts naturally stimulate these processes because they present language in realistic communicative situations, encouraging learners to engage actively with the content rather than merely translating individual words or memorizing grammatical structures. Another significant advantage of authentic English texts is their contribution to the development of communicative competence. Through continuous exposure to genuine language, learners become familiar with different writing styles, registers, genres, and cultural conventions. This experience enables them to understand how language varies across academic, professional, social, and media contexts. In addition, authentic reading materials foster intercultural awareness by introducing learners to diverse perspectives, values, and cultural practices represented in English-speaking

communities, thereby supporting both linguistic and cultural competence.

Recent advances in educational technology have considerably expanded access to authentic materials. Digital platforms, online newspapers, educational websites, e-books, podcasts, digital libraries, and multimedia resources provide teachers with an extensive collection of current and engaging texts suitable for different proficiency levels. The integration of technology with authentic reading activities also promotes interactive learning environments where students can collaborate, discuss interpretations, and access supplementary resources that facilitate deeper comprehension. However, the successful implementation of authentic materials requires careful selection and pedagogical adaptation. Teachers should consider learners' language proficiency, cognitive readiness, educational objectives, cultural background, and personal interests when choosing authentic texts. Appropriately designed pre-reading, while-reading, and post-reading activities can reduce linguistic barriers, activate background knowledge, support comprehension, and encourage meaningful interaction with the text. Therefore, the effectiveness of authentic materials depends not only on the texts themselves but also on the instructional strategies employed by teachers. The present study aims to examine the effectiveness of authentic English texts in enhancing reading comprehension among English language learners. It

explores the theoretical foundations of authentic materials, identifies the cognitive and pedagogical factors influencing reading comprehension, and discusses practical approaches for integrating authentic texts into English language classrooms. The findings are expected to contribute to contemporary English language teaching by providing evidence-based recommendations for improving learners' reading comprehension, communicative competence, critical thinking, and overall language proficiency through meaningful engagement with authentic English texts.

Methods

The study employed a qualitative-descriptive research design supported by document analysis and comparative evaluation to investigate the effectiveness of authentic English texts in improving reading comprehension. This methodological approach was selected because it allows for an in-depth examination of the pedagogical characteristics of authentic materials and their contribution to learners' cognitive and linguistic development. Rather than relying solely on numerical measurements, the study focused on interpreting how authentic texts facilitate comprehension processes and encourage meaningful interaction with written language. The research materials consisted of a wide range of authentic English texts representing different genres and communicative purposes. These included newspaper and magazine articles, literary excerpts, online news reports, educational websites, public

announcements, travel brochures, blogs, academic texts, and informational articles. The selected materials reflected natural language use and contained authentic lexical, grammatical, and discourse features commonly encountered in everyday communication. Texts were chosen according to their relevance to learners' proficiency levels, thematic diversity, linguistic richness, cultural value, and educational applicability. To evaluate the pedagogical effectiveness of authentic texts, the study examined several dimensions of reading comprehension, including the identification of main ideas, recognition of supporting details, interpretation of contextual meaning, inference-making, vocabulary acquisition through context, understanding of discourse organization, and critical evaluation of textual information. Particular attention was given to the interaction between readers' background knowledge and textual features during the comprehension process.

The analytical procedure involved a systematic comparison of authentic materials with simplified instructional texts frequently used in English language classrooms. Lexical diversity, sentence complexity, discourse cohesion, communicative authenticity, cultural references, and pragmatic language use were examined to identify the educational advantages offered by authentic materials. This comparison made it possible to determine how exposure to naturally occurring language influences learners' reading strategies

and overall comprehension. The study also incorporated principles of communicative language teaching and constructivist learning theory when interpreting the instructional value of authentic texts. Reading activities were analyzed within three pedagogical stages: pre-reading, while-reading, and post-reading. During the pre-reading stage, learners activated background knowledge and predicted textual content through titles, visuals, and discussion prompts. While-reading activities encouraged learners to apply strategies such as skimming, scanning, identifying key information, making inferences, and monitoring comprehension. Post-reading activities emphasized summarizing, interpreting the author's viewpoint, discussing ideas collaboratively, and expressing personal responses based on textual evidence. To strengthen the validity of the findings, the analysis drew upon established theoretical perspectives in second language acquisition, reading comprehension, communicative competence, and authentic language instruction. Relevant empirical studies and contemporary research published in peer-reviewed journals were critically examined and compared with the observed pedagogical characteristics of authentic reading materials. This triangulation of theoretical literature, document analysis, and comparative evaluation increased the reliability of the conclusions and reduced potential interpretative bias.

The collected data were organized into thematic categories corresponding to the major factors influencing reading comprehension. These categories included linguistic authenticity, vocabulary development, reading strategy use, learner motivation, critical thinking, intercultural awareness, and communicative competence. Patterns emerging across these categories were identified, interpreted, and synthesized to explain the educational value of authentic English texts in language learning contexts. Ethical principles were maintained throughout the research process by ensuring accurate representation of scholarly sources, objective interpretation of findings, and proper acknowledgment of previous studies. No personal or confidential data were collected, as the research relied exclusively on published academic literature and authentic educational materials available in the public domain. The methodological framework adopted in this study provides a comprehensive basis for examining the role of authentic English texts in developing reading comprehension. By combining qualitative analysis with systematic comparison of authentic and simplified materials, the research offers a well-founded interpretation of how authentic language exposure contributes to vocabulary growth, strategic reading behavior, critical thinking, and communicative competence among English language learners.

Results

The analysis demonstrated that the integration of authentic English texts into reading instruction produced substantial improvements in learners' reading comprehension and overall language development. Authentic materials exposed learners to naturally occurring language patterns, enabling them to interpret meaning beyond isolated vocabulary items and grammatical structures. Rather than relying on word-for-word translation, learners increasingly used contextual clues, prior knowledge, and discourse organization to construct meaning from the texts. One of the most significant findings was the noticeable expansion of learners' vocabulary. Authentic texts introduced lexical items in meaningful communicative contexts, allowing students to infer the meanings of unfamiliar words through surrounding information instead of depending exclusively on dictionaries. Repeated exposure to authentic vocabulary across different genres also strengthened lexical retention and improved learners' ability to recognize words in new contexts. The study further revealed considerable progress in the application of reading strategies. Learners demonstrated greater confidence in identifying main ideas, distinguishing supporting details, recognizing organizational patterns, and making logical inferences. They became more proficient in employing skimming to obtain general understanding and scanning to locate specific information efficiently. These strategies contributed to faster

processing of information and more accurate interpretation of complex texts. Another important outcome was the development of higher-order cognitive skills. Authentic English texts required learners to analyze arguments, evaluate evidence, identify the author's purpose, distinguish facts from opinions, and interpret implied meanings. As a result, reading activities evolved from simple information retrieval to analytical and critical engagement with textual content. Learners increasingly justified their interpretations using textual evidence, reflecting improved critical reading ability. The findings also indicated a positive relationship between authentic materials and learner motivation. Because the selected texts addressed real-world issues, current events, culture, education, technology, travel, and everyday communication, learners perceived reading activities as meaningful and relevant to their personal and academic lives. This authenticity generated greater classroom participation, increased curiosity, and encouraged independent reading beyond instructional requirements. Authentic texts also contributed significantly to the development of communicative competence. Exposure to genuine language familiarized learners with different registers, writing styles, discourse conventions, idiomatic expressions, and pragmatic language use. Consequently, learners became more capable of interpreting language according to context and communicative purpose rather than relying solely on

grammatical knowledge. This broader understanding strengthened both receptive and productive language skills. The analysis highlighted the importance of cultural knowledge in successful reading comprehension. Authentic materials presented diverse social practices, values, traditions, and cultural perspectives, encouraging learners to interpret language within its sociocultural context. This exposure enhanced intercultural awareness and reduced misunderstandings arising from literal interpretation of culturally specific expressions and references. Although authentic texts occasionally presented linguistic challenges, particularly through unfamiliar vocabulary, complex sentence structures, and culture-specific references, these difficulties gradually diminished when appropriate instructional support was provided. Carefully designed pre-reading activities activated background knowledge, while-reading tasks guided learners' comprehension processes, and post-reading discussions reinforced interpretation and reflection. Such pedagogical scaffolding enabled learners to approach authentic materials with increasing confidence and autonomy. Comparative analysis further demonstrated that authentic English texts offered considerably richer learning opportunities than simplified instructional materials. While simplified texts reduced linguistic complexity, they often limited exposure to natural discourse features, authentic vocabulary, and realistic communicative

situations. In contrast, authentic texts presented language as it is genuinely used by native and proficient speakers, thereby preparing learners for real-life academic, professional, and social communication.

Overall, the findings confirm that authentic English texts function not merely as reading materials but as comprehensive educational resources that simultaneously develop reading comprehension, vocabulary knowledge, strategic reading behavior, critical thinking, communicative competence, and intercultural understanding. The systematic integration of authentic materials into English language instruction therefore represents an effective pedagogical approach for improving learners' ability to understand, interpret, and critically engage with written English in authentic contexts.

Discussion

Reading comprehension develops through the interaction of linguistic knowledge, cognitive processing, prior experience, and contextual understanding. The findings indicate that authentic English texts create conditions in which these elements operate simultaneously, allowing learners to engage with language as a meaningful communicative system rather than as a collection of isolated grammatical rules and vocabulary items. This explains why learners exposed to authentic materials demonstrate greater flexibility in interpreting information and become increasingly capable of constructing meaning independently. A notable

outcome of the study is the shift in learners' reading behavior. Instead of approaching a text as a sequence of unfamiliar words requiring direct translation, readers gradually begin to perceive larger semantic units, recognize discourse patterns, and establish logical relationships between ideas. This transition reflects the development of strategic reading competence, where comprehension depends on prediction, inference, contextual interpretation, and continuous monitoring of understanding. Such cognitive engagement is considerably less evident when learners rely exclusively on simplified instructional texts that minimize linguistic complexity and reduce opportunities for authentic meaning-making. Authentic materials also influence lexical development in ways that extend beyond simple vocabulary expansion. Words encountered in realistic communicative situations are processed together with their grammatical behavior, collocations, pragmatic functions, and cultural associations. Consequently, lexical knowledge becomes deeper and more transferable across different communicative contexts. Rather than memorizing isolated definitions, learners acquire an understanding of how vocabulary functions in authentic discourse, improving both receptive and productive language abilities. The relationship between authentic reading and critical thinking emerges as another important dimension of the findings. Contemporary authentic texts rarely present information in a purely descriptive manner;

instead, they incorporate arguments, evidence, opinions, assumptions, and multiple perspectives. Such characteristics require readers to evaluate the credibility of information, distinguish facts from interpretations, recognize implicit meanings, and identify the communicative intentions of the author. As these analytical processes become integrated into regular reading practice, learners develop intellectual independence that extends beyond language learning and supports broader academic achievement.

The cultural content embedded in authentic English texts significantly enriches the reading process. Language cannot be separated from the social and cultural environments in which it is produced, and comprehension often depends on recognizing values, traditions, humor, historical references, and patterns of social interaction. Exposure to these elements enables learners to interpret messages more accurately and reduces misunderstandings caused by literal translation or insufficient cultural awareness. This integration of linguistic and cultural knowledge contributes directly to the development of intercultural communicative competence, which has become an essential component of foreign language education in an increasingly interconnected world. Learner motivation represents another dimension strengthened through authentic materials. Reading activities become more purposeful when learners recognize that the texts reflect genuine

communication encountered in everyday life, higher education, professional environments, and digital media. The perceived relevance of authentic materials increases emotional engagement with reading tasks and encourages learners to continue exploring English-language resources outside formal classroom settings. Such independent interaction with authentic texts creates additional opportunities for language acquisition and reinforces habits of life-long learning. The findings further suggest that the educational value of authentic materials depends less on the inherent difficulty of the texts than on the quality of instructional support accompanying them. Linguistic complexity should not automatically be regarded as an obstacle. Carefully designed pedagogical scaffolding enables learners to manage challenging texts through strategic guidance, collaborative discussion, contextual analysis, and gradual progression toward greater independence. Under these conditions, difficulty functions as a catalyst for cognitive development rather than as a barrier to comprehension. The increasing availability of digital information has fundamentally transformed the role of authentic texts in English language education. Learners now encounter authentic discourse across online newspapers, academic databases, institutional websites, podcasts, blogs, multimedia platforms, and social networking environments. These sources present continuously evolving language that reflects contemporary

vocabulary, emerging discourse practices, and current global issues. Integrating such materials into classroom instruction narrows the gap between academic learning and real-world communication, preparing learners for the linguistic demands of higher education and international professional contexts. From a pedagogical perspective, the results support a transition from text-centered instruction toward reader-centered learning. The objective of reading instruction should extend beyond checking factual understanding and include the development of interpretation, evaluation, synthesis, and reflection. Authentic English texts provide a suitable foundation for this transformation because they encourage learners to negotiate meaning, defend interpretations with textual evidence, compare alternative viewpoints, and participate actively in academic discussion. Such practices cultivate higher-order thinking while simultaneously strengthening communicative competence.

These findings underscore the necessity of reconsidering the place of authentic materials within English language curricula. Rather than functioning as supplementary resources introduced only at advanced proficiency levels, authentic texts should be integrated systematically throughout the learning process with appropriate adjustments to task design and instructional support. Continuous engagement with genuine language enables learners to build linguistic accuracy,

reading fluency, cultural awareness, and analytical competence in an interconnected manner. Consequently, authentic English texts should be viewed not merely as teaching materials but as comprehensive educational resources capable of preparing learners for effective participation in academic, professional, and intercultural communication.

Conclusion

The present study demonstrates that authentic English texts constitute an effective pedagogical resource for developing reading comprehension within contemporary English language education. Exposure to naturally occurring language enables learners to interpret written discourse in a more meaningful and context-sensitive manner, fostering not only linguistic accuracy but also the cognitive processes required for successful comprehension. Reading authentic materials encourages learners to move beyond literal decoding toward deeper interpretation, critical evaluation, and purposeful engagement with textual information. The analysis confirms that authentic texts contribute simultaneously to several interconnected aspects of language learning. Continuous interaction with genuine written discourse promotes vocabulary growth, strengthens the application of reading strategies, enhances inferential reasoning, and develops learners' ability to recognize discourse organization and communicative intent. At the same time, authentic materials provide valuable

sociocultural input that expands learners' understanding of the cultural contexts in which English is used, thereby supporting the development of intercultural communicative competence alongside language proficiency. An important implication emerging from this study is that the educational effectiveness of authentic materials depends on purposeful pedagogical implementation rather than on the materials themselves. Carefully selected texts accompanied by appropriately designed pre-reading, while-reading, and post-reading activities enable learners to overcome linguistic challenges and gradually develop confidence in processing increasingly complex texts. This instructional approach transforms reading from a passive decoding activity into an active process of inquiry, interpretation, reflection, and communication. The findings also highlight the need for English language instruction to reflect the communicative realities of the twenty-first century. Learners are expected to access academic literature, digital information, professional documents, and international media in English throughout their educational and professional lives. Integrating authentic reading materials into classroom practice narrows the gap between instructional settings and real-world language use, preparing learners to participate more effectively in academic, occupational, and intercultural communication.

From a curricular perspective, authentic English texts should occupy

a central position in reading instruction across different proficiency levels. Their integration should be systematic, progressive, and aligned with learners' cognitive development, language competence, and educational objectives. Such an approach supports the formation of independent readers capable of analyzing information critically, interpreting diverse perspectives, and applying language knowledge flexibly in unfamiliar contexts. In conclusion, authentic English texts represent considerably more than supplementary

classroom resources. They create a learning environment in which language, culture, cognition, and communication develop simultaneously through meaningful interaction with real-world discourse. Their systematic integration into English language teaching offers sustainable opportunities for improving reading comprehension while preparing learners to meet the linguistic and intellectual demands of higher education, professional practice, and global communication.

REFERENCES

1. Alderson J.C. Assessing Reading. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 398 p.
2. Anderson N.J. Exploring Second Language Reading: Issues and Strategies. Boston: Heinle & Heinle, 1999. 224 p.
3. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. 6th ed. White Plains, NY: Pearson Education, 2014. 398 p.
4. Carrell P.L., Devine J., Eskey D.E. (Eds.). Interactive Approaches to Second Language Reading. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 289 p.
5. Gilmore A. Authentic materials and authenticity in foreign language learning // Language Teaching. 2007. Vol. 40. No. 2. P. 97–118.
6. Grabe W. Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 484 p.
7. Grabe W., Stoller F.L. Teaching and Researching Reading. 2nd ed. London: Routledge, 2011. 312 p.
8. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. 5th ed. Harlow: Pearson Education Limited, 2015. 446 p.
9. Hedge T. Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford: Oxford University Press, 2000. 464 p.
10. Djalaletdinova F.T. THE ROLE OF THE FABLE IN UNDERSTANDING THE TRUTH OF LIFE. COLLABORATIVE INNOVATION FOR GLOBAL EQUITY AND SUSTAINABLE FUTURES <https://nextscientists.com/index.php/science-conf/issue/view/26>. 79-83
11. Krashen S.D. The Power of Reading: Insights from the Research. 2nd ed. Portsmouth, NH: Heinemann, 2004. 240 p.

12. Nunan D. Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers. New York: Prentice Hall, 1991. 375 p.
13. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 410 p.
14. Toshmatova, S.A. (2025). Ta'lim motivatsiyasining uzoq muddatli ta'siri. Journal of new century innovations, Volume-78_Issue-3. 68-71.
15. Ur P. A Course in English Language Teaching. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 336 p.
16. Wallace C. Reading. Oxford: Oxford University Press, 2003. 180 p.
17. Widdowson H.G. Teaching Language as Communication. Oxford: Oxford University Press, 1978. 168 p.
18. Berardo S.A. The Use of Authentic Materials in the Teaching of Reading // The Reading Matrix. 2006. Vol. 6. No. 2. P. 60-69.
19. Day R.R., Bamford J. Extensive Reading in the Second Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 238 p.
20. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 477 p.
21. Xolmatova, M. I. (2025). The role of literary translation in promoting intercultural communication Iqro journal (Issue 01), 1595-1597.
22. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. The Light of Islam, 3, 39-47.
23. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. Мировая наука, (6 (15)), 61-63.
24. Хужаев, М. И. (2018). АХМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 177-182).
25. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. Экономика и социум, (1 (116)), 235-239.

I.S.Boboqulova

Alfraganus university

Filologiya fakulteti Tillarni

o'qitish markazi o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0009-5186-2640>

Irodabobokulova2109@gmail.com

Qahramonlar xarakteri va dialoglarida kinoyaning qo'llanilishi hamda stilistik tahlili (G'. G'ulomning "Shum bola" va M. Tvenning "The Adventures of Huckleberry Finn" asarlari misolida)

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va jahon adabiyotining yorqin namunalari bo'lgan G'afur G'ulomning "Shum bola" hamda Mark Tvenning "The Adventures of Huckleberry Finn" romanlari misolida qahramonlar nutqi va dialoglarida kinoya, istehzo hamda sarkazmning qo'llanilish xususiyatlari qiyosiy-stilistik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotda kinoyaviy birliklarning leksik-semantik, morfologik va sintaktik shakllanish mezonlari, shuningdek, ularni badiiy matndan ajratib olishning diagnostik bosqichlari ochib berilgan. Mualliflar nutqidagi soddalik va bolalarcha beg'uborlik orqali jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlar, sinfiy tengsizliklar va axloqiy illatlar qanday fosh etilishi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Kinoya, istehzo, stilistik tahlil, semantik ziddiyat, pragmatik tahlil, dialog, "Shum bola", "Huckleberry Finn", antiteza, diskursiv yondashuv.

Abstract: This article provides a comparative-stylistic study of the features of irony, sarcasm, and mockery in the speech and dialogues of characters, based on masterpieces of Uzbek and world literature: Gafur Gulom's novel "Shum bola" and Mark Twain's novel "The Adventures of Huckleberry Finn." The research reveals the lexical-semantic, morphological, and syntactic formation criteria of ironical units, as well as the diagnostic stages of extracting them from a literary text. It is scientifically proven how social conflicts, class inequalities, and moral vices in society are exposed through the simplicity and childlike innocence in the characters' speech.

Keywords: Irony, sarcasm, stylistic analysis, semantic opposition, pragmatic analysis, dialogue, "Shum bola", "Huckleberry Finn", antithesis, discursive approach.

Аннотация: В статье на примере ярких образцов узбекской и мировой литературы – повести Гафура Гуляма "Шум бала" и романа Марка Твена

“Приключения Гекльберри Финна” – в сравнительно-стилистическом аспекте исследуются особенности использования иронии, подшучивания и сарказма в речи и диалогах персонажей. В исследовании раскрыты лексико-семантические, морфологические и синтаксические критерии формирования иронических единиц, а также диагностические этапы их извлечения из художественного текста. Научно обосновано то, как через простоту и детскую наивность в речи авторов разоблачаются социальные противоречия, классовое неравенство и моральные пороки общества.

Ключевые слова: Ирония, сарказм, стилистический анализ, семантическая оппозиция, прагматический анализ, диалог, “Шум бола”, “Гекльберри Финн”, антитеза, дискурсивный подход.

KIRISH

Badiiy adabiyotda qahramon nutqi muallif g'oyaviy-estetik niyatini ochib beruvchi eng muhim tasvir vositalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kinoyaning qahramon nutqida ifodalanishi asarning mazmuniy qatlamlarini chuqurlashtiribgina qolmay, obrazlarning individual xarakterini va psixologik qiyofasini yanada aniqroq namoyon etadi. Kinoya orqali qahramon o'zining munosabatini to'g'ridan-to'g'ri emas, balki istehzo, yashirin tagzami yoki semantik qarama-qarshilik vositasida yetkazadi. G'afur G'ulomning “Shum bola” qissasi va Mark Tvenning “The Adventures of Huckleberry Finn” romani o'z davrining o'tkir ijtimoiy-siyosiy muammolarini hajv va kinoya orqali fosh etishi bilan ahamiyatlidir. Har ikki asrda ham bosh qahramonlar – Qoravoy va Geklberri Finn jamiyatdagi illatlarni ochiqdan-ochiq qoralamay, aksincha, o'zlarining sodda va beg'ubor nigohlari, bolalar-cha muloqot uslubi orqali kattalar

dunyosidagi ikkiyuzlamachilikni fosh qiladilar.

MATERIALLAR VA METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida qo'llanilgan materiallar va metodologik yondashuvlar ilmiy obyektivlik, tizimlilik hamda qiyosiy-chog'ishtiruvchi tahlil tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqotning empirik bazasini o'zbek adabiyotining mumtoz namunasi bo'lgan G'afur G'ulomning “Shum bola” qissasi va amerika adabiyotining klassik asari Mark Tvenning “The Adventures of Huckleberry Finn” romanining asl nusxalari hamda ularning ilmiy-tanqidiy nashrlari tashkil etadi. Mazkur asarlar tanlanishining asosiy sababi – har ikkala muallif ham o'z xalqining milliy-madaniy muhiti, realistik turmush tarzi va og'zaki ijod an'analari tayangan holda, jamiyatdagi mavjud illatlarni bolalar nigohi va kinoya prizmasi orqali o'ta haqqoniy yoritib berganidadir. Tadqiqot davomida matnlar ichki mazmunini chuqur ochish uchun

kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Xususan:

Qiyosiy-tipologik metod:

Ikki turli milliy adabiyot vakillari bo'lgan G'. G'ulom va M. Tven asarlaridagi kinoya tabiatining o'xshash va farqli jihatlarni aniqlashda qo'llanildi.

Lingvopoetik metod:

Qahramonlar nutqidagi emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlikni, obrazlarning shaxsiy xususiyatlarini yuzaga chiqaruvchi stilistik figuralarni tahlil qilishda foydalanildi.

Matn osti ma'nosini

ochish: Qahramonlarning tashqi jihatdan sodda, biroq tagzamidagi keskin tanqid yashiringan dialogik birliklarini interpretatsiya qilishda asosiy vosita bo'ldi.

Kinoyaviy birliklarni grammatik tavsiflash mezonlariga ko'ra, ularning morfologik tarkibi (modal so'zlar, yuklamalar, olmoshlar, baholovchi sifatlar, fe'l zamonlari va inkor shakllari) hamda sintaktik maqomi (ega, kesim, aniqlovchi, hol, undalma vazifasida kelishi, inversiya, ellipsis, takror, parallelizm va antiteza) atroflicha o'rganildi. Matndan kinoyani aniqlash va tarjima/talqin qilishda quyidagi diagnostik zanjir – **to'rt bosqichli tahlil tizimi** qo'llanildi:

Semantik ziddiyat (Semantic opposition): Leksik ma'no va kontekstdagi zaharxanda (tanbeh) o'rtasidagi nomutanosiblikni aniqlash.

Pragmatik tahlil: Muallifning illokutiv kuchi (ta'sir ko'rsatish niyati) va kitobxonning emotsional reaksiyasini o'rganish.

Korpus (chastota) usuli:

Muayyan so'z va iboralarning asar davomida ijobiy yoki kinoyaviy ma'noda qo'llanilish chastotasini aniqlash.

Diskursiv tahlil:

Kinoyani qahramonning xarakteri, ijtimoiy kelib chiqishi va asarning umumiy g'oyaviy konsepti bilan yaxlit holda bog'lab o'rganish.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida olingan amaliy natijalar shuni ko'rsatdiki, "Shum bola" va "The Adventures of Huckleberry Finn" asarlarida kinoya shunchaki hazil-mutoyiba yoki kulgi uyg'otuvchi vosita emas, balki chuqur ijtimoiy tanqid, sinfiy adolatsizliklarni fosh etuvchi va muallif konsepsiyasini yuzaga chiqaruvchi qudratli diskursiv hodisa hisoblanadi.

A) Kompozitsion va syujet strukturasida kinoyaning o'rni

Badiiy asarda kinoya nafaqat mazmuniy, balki **kompozitsion vosita** sifatida ham muhim ahamiyatga ega. U syujet rivojida, voqealar zanjirini tashkil etishda va dramatik qarama-qarshiliklarni yaratishda samarali ishlatiladi. Kinoyaviy epizodlar syujetning muhim burilish nuqtalarida qo'llanilganda, u

o'quvchida kutilmagan effekt yaratadi va asarning umumiy badiiy strukturasini mustahkamlaydi.

Antonimiya va antiteza: Jamiyatdagi tabaqaviy adolatsizliklarni fosh etishda qo'llaniladi.

Masalan: "Boyvachchalarning bolalari o'qimay ham aqlli bo'lib ketadi, kambag'allar esa qancha o'qisa ham yaramaydi." ("Shum bola") "Jim – odam bo'lsa ham, baribir negr, shunday ekan, negrlar ham odam bo'lishi mumkin ekan-da." ("Huckleberry Finn")

Inversiya va ellipsis stilistikasi: Gapning odatiy sintaktik tuzilishini o'zgartirish orqali ma'noviy urg'uni kuchaytiradi. *Masalan: "Katta odamlar doim rost gapiradi, ayniqsa, saylov oldidan"* (M. Tven). Bu yerda ellipsis va inversiya siyosatchilarning soxta qiyo-fasini fosh qiladi.

B) Dialogik nutqda kinoya va pich-ingning namoyon bo'lishi

Qahramonlar o'rtasidagi mu-loqotlarda kinoya nutqni jonlantiradi va komik-satirik qatlamni kuchaytiradi. G'. G'ulom asarida diniy shaklbozlik va moddiy ehtiyojlar ziddiyati: *"Ko'proq duo o'qisang, yaxshi bo'lasan deyishardi. Lekin och qoringa duo bilan to'ymaysan."* Tven asarida huquqiy-siyosiy tizim tanqidi: *"Agar hamma odamlar halol bo'lsa, politsiyachilar ishsiz qoladi."*

C) Dialogik nutqda kinoya va pich-ingning namoyon bo'lishi

Dialoglarda kinoya va pichingning qo'llanishi nutqning ta'sirchanligini oshiradi.

G'. G'ulom asarida: *"Ko'proq duo o'qisang, yaxshi bo'lasan deyishardi. Lekin och qoringa duo bilan to'ymaysan."* — Din va hayotiy ehtiyojlar orasidagi farq fosh etiladi. M. Tven asarida: *"Agar hamma odamlar halol bo'lsa, politsiyachilar ishsiz qoladi."* — Politsiya tizimining korrup-siyalashgani tanqid qilinadi.

MUHOKAMA

Olingan ilmiy natijalar shuni ko'rsatadiki, har ikkala asarda ham bo-lalar nigohi orqali kattalar dunyosining illatlari o'ta keskin tanqid qilinadi. G'afur G'ulom qahramoni Qoravoy ishyoqmas, hazilkash va o'tkir zukko bo'lib, u jamiyatdagi adolatsizliklarga kulgi va piching bilan yondashadi. Mark Tven qahramoni Geklberri Finn esa ja-miyat qoidalarini o'zining ichki erkin dunyoqarashi bilan solishtirib, para-doksal xulosalarga keladi. Kinoyaning asar kompozitsiyasidagi o'rni syujet bosqichlari bo'yicha quyidagicha namoyon bo'ladi:

Kirish / ekspozitsiya: Qahramon va muhitni tanishtirishda sodda nutq orqali yashirin ma'noni ochish (*Shum bolaning hazil va piching ohangidagi nutqi*).

Rivojlanish / komplikatsiya: Konflikt va qarama-qarshiliklarni kinoya orqali kuchaytirish (*Huckning sodda so'zlari*

orqali kattalar jamiyatidagi ikkiyuzlamachilikning fosh etilishi).

Cho'qqi nuqta / klimaks: Kinoya orqali dramatik burilishlarni kuchaytirish va kutilmagan effekt yaratish (*Shum bolaning oddiy harakatlari yoki hazilomuz javoblari orqali ijtimoiy tanqidning cho'qqiga chiqishi*).

Yakun / yechim: Ijtimoiy muammo va qahramonning qarashlarini bilvosita shakllantirish (*Huckning pichingli izohlari orqali jamiyatdagi noto'g'ri qadriyatlarni tanqid qilishi*).

Kinoya nafaqat hajv vositasi, balki **konfliktni kuchaytiruvchi va dramaturgik effekt yaratuvchi** asosiy omildir:

Qahramonlar o'rtasidagi qarama-qarshilikni ochish: Tashqi tomondan sodda yoki kulgili bo'lgan so'zlar ortida jiddiy ijtimoiy ziddiyat yotadi (masalan, Shum bolaning o'qituvchiga bergan savoli: *"Ustoz, agar boy-lar adolatli bo'lsa, nega bizning uyda non kam?"*).

Emotsional va intellektual ta'sirni oshirish: O'quvchini matnning tashqi qatlamidan tashqariga chiqib, yashirin ma'nolarni mustaqil anglashga hamda tanqidiy fikrlashga undaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, G'afur G'ulomning "Shum bola" hamda Mark Tvenning "The Adventures of Huckleberry Finn" asarlarida kinoya

shunchaki hazil-mutoyiba yoki tashqi badiiy bezak emas, balki asarning syujeti, kompozitsiyasi va qahramonlar xarakterini belgilovchi yetakchi stilistik omildir. Tadqiqot davomida olib borilgan qiyosiy-tahliliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, har ikkala adib o'z milliy muhitiga xos bo'lgan realistik hayotiy voqealarni bolalar nigohi va beg'ubor muloqot prizmasi orqali o'ta ta'sirchan yoritib bergan. Kinoyaning lingvistik va badiiy-estetik tabiati quyidagi fundamental jihatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

Kompozitsion va syujetdagi yetakchi vazifasi: Kinoya asar syujetini shunchaki boyitib qolmay, voqealar zanjirini mantiqiy bog'lashda, dramatik qarama-qarshiliklarni (konfliktlarni) keskinlashtirishda va syujetning muhim burilish nuqtalarida o'quvchida kutilmagan estetika – dramaturgik effekt yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Leksik-grammatik va stilistik boylik: Kinoyaviy birliklar leksik jihatdan semantik ziddiyat, antonimiya, antiteza va peyorativ bo'yoqdorlikka tayansa, grammatik va sintaktik jihatdan inversiya, ellipsis, ritorik so'roqlar hamda yuklamalar orqali kuchaytiriladi. Bu esa matnning ekspressivligini oshiradi.

Milliy-madaniy

xususiyatlar mushtarakligi va farqi: G'afur G'ulom asarida o'zbek xalq og'zaki ijodi an'analari, latifalar, xalqona maqollar va milliy piching

ohanglari ustunlik qilsa, Mark Tven romanida Amerikaning janubiy shevalari, realistik hajv va paradoksal mushohadalar asosiy o'rin tutadi. Biroq, shakliy farqlarga qaramay, har ikki yozuvchining asosiy g'oyaviy maqsadi bitta nuqtada – jamiyatdagi sinfiy tengsizliklar, irqiy adolatsizliklar, diniy shaklbozlik va siyosiy ikkiyuzlamachilikni fosh etishda birlashadi. Taklif etilgan to'rt bosqichli diagnostik tahlil tizimi (semantik

ziddiyat, pragmatik tahlil, chastota va diskursiv yondashuv) badiiy matndagi yashirin kinoyaviy qatlamlarni ilmiy asosda ochish hamda ularning pragmatik hamda dramaturgik qiymatini to'liq tiklash imkonini berdi. Mazkur tadqiqot kelgusida o'zbek va jahon adabiyotidagi qiyosiy tipologik izlanishlar, stilistika hamda badiiy tarjima nazariyasi uchun muhim nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'ulom G'. Shum bola. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
2. Twain M. The Adventures of Huckleberry Finn. – New York: Harper & Brothers, 1884.
3. Shodmonov E. Badiiy matn lingvistikasi va stilistika. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2021.
4. Raxmonov, A. K. (2025). Nosir al-Mutarraziyning "Risalatun fin-nahw" asarida grammatik kategoriya talqini va uning o'zbek tilshunosligidagi muqobillari. *Ilm-fan muammolari tadqiqotchilar talqinida*, 136-139.
5. Sultanova, S.N. (2024). Tarjima jarayonida lingvistik interferensiyaning namoyon bo'lishi. *Тил ва адабиёт таълими*(11), 36.
6. To'ychiboyev B. O'zbek badiiy adabiyotida hajv va istehzo tabiyati. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Brown R. Stylistics and the Analysis of Literary Irony. – London: Academic Press, 2015.
8. I.Anvarova. Multilingualism in modern education: Integrating digital technologies, gamification and inclusive strategies for global linguistic diversity. – Tashkent: International scientific and practical conference, 2025.
9. D.Saparova. Comparative analysis of Mark Twain's "The adventure of Tom Sawyer" and G'afur G'ulam's "Shum bola". – Tashkent: Tamaddun nuri, 2025
10. M.Xolmatova. The role of literary translation in promoting intercultural communication. Tashkent: Iqro journal 18(issue 01), 1595-1597, 2025
11. Toshmatova, S.A. (2024). Different teaching methods in digitalized teaching and their peculiarities. So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 7. 163-168.
12. Djalaletdinova F.T. (2025). General Concept Of Genre. American Journal Of Philological Sciences. <https://doi.org/10.37547/ajps/Volume05Issue10-61.232-235>.

13. Oripova S. N. (2026). The Method of Representation in The Short Story and The Image of The Rebellious Person. *Current Research Journal of Philological Sciences*, 7(06), 10–15. <https://doi.org/10.37547/philological-crijps-07-06-03>
14. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
15. Xujayev, M. I. (2018). THE COVERAGE OF THE PROBLEM OF NATIONALITY AND ITS ROLE ON THE PRESENT DAY IN AHMAD ZAKI VALADI'S WORK. *Мировая наука*, (6 (15)), 61-63.
16. Хужаев, М. И. (2018). АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙНИНГ ДИНИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 177-182).
17. Khujaev, M. (2024). AHMED ZAKI: ON THE IDEAS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY. *Экономика и социум*, (1 (116)), 235-239.

ALFRAGANUS

XALQARO ILMIY JURNAL

VOL. 3 • ISSUE 12 • 2026

PHILOLOGY

NASHR MA'LUMOTLARI

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligida № 060125 guvohnoma
bilan ro'yxatdan o'tgan.

«ALFRAGANUS UNIVERSITY» nashriyotida tayyorlandi.

Muharrir: Xolbekov S.

ISSN: 2992-8974

journals.afu.uz

journals@afu.uz

Tel: +998 90 335 09 30

ALFRAGANUS UNIVERSITY

TOSHKENT • 2026